

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

MUHAMMED B. MESLEME
HAYATI VE ŞAHSİYETİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL

Hazırlayan
Yasin KURNAZ

KONYA – 2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
AÇIKLAMALAR.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii

GİRİŞ

MUHAMMED B. MESLEME’NİN HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ VE ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

I. Araştırmanın Kaynakları.....	1
II. Nesebi Doğumu, Künyesi ve İsmi.....	2
III. Evlilikleri ve Çocukları.....	5
IV. Müslüman Olması ve Ailesi.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE MUHAMMED B. MESLEME

I. Katıldığı Gazveler.....	9
A. Benî Kaynuka Gazvesi.....	10
B. Uhud Gazvesi.....	11
C. Benî Nadîr Gazvesi.....	13
D. Dûmetü’l-Cendel Gazvesi.....	16
E. Hendek Savaşı.....	17
F. Benî Kureyza Gazvesi.....	18
G. Hudeybiye Müsâlahası.....	22
H. Hayber Savaşı.....	23
II. Umretü’l-Kaza.....	30
III. Katıldığı Seriyeler.....	30
A. Kâ’b b. el-Eşref Seriyesi.....	31
B. Kuratâ Seriyesi.....	40
C. Zü’l-Kassâ Seriyesi.....	41

İKİNCİ BÖLÜM
DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE
MUHAMMED B. MESLEME

I. Hz. Ebû Bekir Dönemi	43
II. Hz. Ömer Dönemi	43
A. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı İlk Teftişi	43
B. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı İkinci Teftişi	46
C. Amr b. el-Âs'ı Teftişi	50
D. Zekat Âmilliği	54
III. Hz. Osman Dönemi	54
IV. Hz. Ali Dönemi	61
A. Hz. Ali'ye Bey'at Etmemesi	61
B. Rebeze Günleri	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
VEFATI VE ŞAHSİYETİ

I. Vefatı	70
II. Şahsiyeti	72
A. Fizikî Özellikleri	72
B. Ahlâkî Özellikleri	73
a) Doğru Sözlülüğü	73
b) Cesareti	75
C. İlmî Yönü	78
SONUÇ	83
BİBLİYOGRAFYA	86

KISALTMALAR

b.	: İbn
bint.	: Binti
bkz.	: Bakınız
b.y.k.	: Baskı Yeri Yok
c.c.	: Celle Celâluhû
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H./h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
kıs.	: Kısım
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Miladî
M.Ö.	: Milattan Önce
r.a.	: Radıyallâhü Anh
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallâhü Aleyhi Vesellem
S.Ü.S.B.E.	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
thrc.	: Tahrir eden
trsz.	: Tarihsiz
trc.	: Tercüme Eden
Thk.	: Tahkik
Tlk.	: Ta'lik
tsh.	: Tashih
vd.	: Ve diğerleri

AÇIKLAMALAR

1. Dipnotlarda İslâm Tarihi kaynaklarından olan İbn İshâk, Vâkîdî, İbn Sa'd gibi müelliflerin eserlerinden istifade ederken sadece müellifin ismi verilmiş, eseri zikredilmemiştir.

2. Dipnotlarda müellif ve eserleri ilk kez zikredildiğinde künyesi ile verilmiş, daha sonra ise müellifin ismi kısaltılarak, kitap adı zikredilmemiştir.

3. Adı geçen makale, adı geçen eser, cilt, sayfa gibi ibareler kullanılmamıştır.

4. Eğer müellifin iki veya daha fazla eserinden istifade edilmiş ise eserlerin adı kısaltılmış olarak verilmiştir.

5. İki veya daha fazla eserinden istifade edilen müelliflerin eserlerinin kısaltılmış şekli bibliyografyada, parantez içinde verilmiştir.

6. İkinci veya daha fazla zikredilen eserlerdeki isimlerin harf-i tarifleri kaldırılmıştır.

7. Dipnotlarda müellifler soyadlarına göre verilmiştir. Bazı müellifler asıl isimleri ile meşhur olduklarından, önce isimleri verilmiştir. (Hasan İbrahim Hasan gibi).

8. Şahıs isimlerinden sonra parantez içinde verilen rakamlar hicrî ve miladî olarak o kişinin vefat tarihini göstermektedir.

9. Tarihler hicrî ve mîladi olarak tarihlerin arasına “/” işaret konarak belirtilmiş, Ancak h.m. gibi kısaltmalar kullanılmamıştır. İlk olarak verilen tarih hicrî, ikinci tarih miladi tarihi göstermektedir.

10. Kur'an ayetlerine atıfta bulunurken öncelikle sûre ismi daha sonra sûre numarası ve son olarak da âyet numarası verilmiştir.

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'in getirdiği ilâhi mesajın bu günlere taşınmasında en büyük paya Hız. Peygamber'den sonra şüphesiz sahabe sahiptir. Onlar, kendilerine yöneltilecek her türlü sözlü ve fiilî tepkileri göze alarak, Müslümanlıklarını haykırmış, memleketlerini terk edip Medine'ye hicret etmişlerdir. Sahabenin bir diğer kısmı olan Medineli ensar ise, Hız. Peygamber'e ve muhâcirlere kucak açmış hiçbir maddi menfaat olmaksızın kardeşliklerini ilan etmişlerdir. Hız. Peygamber, gerek Kureş'e gerekse Medine Yahudileri'ne karşı sahabîden destek almıştır. Hız. Peygamber'in ashabının hayatlarına baktığımız zaman farklı farklı alanlarda temayüz eden bir profil görürüz. Sahabeden bazıları ilmî alanda, bazıları siyasî alanda, bazıları askerî alanda ön plana çıkan bir hayat yaşamışlardır.

Muhammed b. Mesleme hayatını askerî mânâda başarılarla süsleyen bir sahabiydi. Bu başarılarından dolayı Hız. Peygamber'in hayır duasını almış, iltifatlarına mazhar olmuştur. Hız. Peygamber'le birlikte hemen hemen tüm savaşlara katılmış, Hız. Peygamber'den "Nebiyullâh'ın Süvarisi" lakabını almıştır. Bu yüzden Muhammed b. Mesleme'nin hayatı incelenirken o dönemin bir özeti çıkarılmış olacaktır.

Muhammed b. Mesleme, Dört Halife döneminde de görevler üslenmiştir. Hız. Ebû Bekir döneminde Sûriye savaşlarında, Hız. Ömer döneminde ise müfettişlik görevleriyle, Hız. Osman döneminde isyancılarla kurduğu diyalogla tarih kitaplarında karşımıza çıkar. Hız. Ali döneminde hiçbir işle meşgul olmaması söz konusudur. Bütün bu yönleriyle Muhammed b. Mesleme'nin hayatının incelenmesi önemlidir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Muhammed b. Mesleme'nin nesebi, doğumu, künyesi, ismi, evlilikleri, çocukları ve Müslüman olması ele alınmıştır. Ayrıca araştırmamızın kaynakları hakkında özet bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Hız. Peygamber döneminde katıldığı gazveler ve bu gazvelerdeki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Katılabildiği savaşlarda süvari olarak canıyla, katılamadığı savaşlarda malıyla fedakârlıkta bulunduğundan bahsedilmiştir. Bunun dışında komutanlığı bizzat kendisinin yaptığı seriyeler incelenmiştir.

İkinci bölümde Dört Halife dönemi faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Hz. Ebû Bekir döneminde Sûriye savaşlarına katılması, Hz. Ömer döneminde valileri denetlemesi ve zekât âmilliği, Hz. Osman döneminde isyancılarla olan konuşmaları, Hz. Ali döneminde iç savaşa bakış açısı değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, vefatı ve şahsiyeti üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın her safhasında desteklerini esirgemeyen değerli Danışman Hocam Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL'e ve ilgilerini gördüğüm diğer hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Yasin KURNAZ

KONYA-2008

ÖZET

Muhammed b. Mesleme Hz. Peygamber'in yakın ashabındandır. Mus'ab b. Umeyr vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra İslâm'a büyük hizmetlerde bulunmuş, Hz. Peygamber'le birlikte hemen hemen bütün savaşlara katılmıştır. Savaşlarda gösterdiği başarılarından dolayı "Rasûlullâh'ın Süvarisi" lakabını almıştır. İslâm'a ve Müslümanlara en fazla kin besleyen ve düşmanlık gösteren Ka'b b. el-Eşref'i öldürebilme başarısını göstermiştir. Bundan dolayı Rasûlullâh'ın hayır duasını almış ve onun iltifatlarına mahzar olmuştur. Hayber Yahûdîleri'nin en güçlü savaşçısı olan Merhab'ı da öldürdüğüne dair rivayetler bulunmaktadır. Bu açıdan Muhammed b. Mesleme'nin hayatının incelenmesi ile o dönemin bir özeti çıkarılmış olacaktır.

Muhammed b. Mesleme sadece Rasûlullâh döneminde değil Dört Halife Döneminde de devlet adına icraatlarda bulunarak İslâm'a hizmet etmeye devam etmiştir.

Özellikle Hz. Ömer döneminde hakkında halkın şikayette bulunduğu valileri denetleme görevi dikkat çekicidir. Muhammed b. Mesleme'nin şikayet konusu olan valilere karşı takındığı tavır ve hükmü uygulamadaki kararlılığı ile onun adaletinin ne kadar güvenilir olduğunu anlayabiliriz. Bundan dolayı hem halkın hem de valinin iltifatlarına mazhar olmuştur. Muhammed b. Mesleme'nin Hz. Ömer dönemindeki bu görevleri incelendiğinde, o devir adlî ve idarî işlerin ne kadar kusursuz yürütüldüğüne dair ipuçları elde edilmiş olacaktır.

Hz. Osman döneminde de benzer bir görevi yapmakla birlikte, Hz. Osman döneminin sonlarında isyancılarla olan diyalogları dikkat çekicidir. Hz. Osman döneminde Medine'yi muhasara altına alan isyancılarla, onların sorunlarının çözümüne yönelik konuşarak barışı sağlamaya çalışmıştır.

Hz. Ali halife olunca, Hz. Ali'ye bey'at etmemiştir. Bu döneme kadar yürüttüğü devlet işlerinden de uzak durmuştur. Müslümanlar arasında çıkan Cemel Sıffin olaylarına katılmamıştır.

Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilafetinin ilk yıllarında da vefat etmiştir.

ABSTRACT

Mohammed b. Mesleme is one of the close friends of our Prophet. He became Moslem through Mus'ab b. Umeyr. He provided great services, after the immigration (Hejira) of Prophet to Medina. He almost went to all the wars together with Prophet. He was given the name "Cavalry of Prophet" due to his achievement in wars. He showed the success of killing Ka'b b. El-Esref who had a grudge and hostility against Islam and Moslems at most. Therefore, he could have benediction of Prophet and obtained his favours. There are also some rumours that he killed Merhab who was the strongest warrior of the Jewish. From this point, with the examination of Mohammed b. Mesleme, that period will be summarised.

Mohammed b. Mesleme provided services for the state of that period, not only in the period of the Prophet, but also in the period of four caliphs, and he continued to serve for Islam.

Especially, his duty to inspect governors who were complained by people during the Period of Hz. Umar is remarkable. We can understand how his justice was reliable because of his attitude striked governors reported and because of his determination in applying a judgement. Therefore, he obtained the attention of both people and the governor. When duties of Mohammed b. Mesleme are examined during Hz. Umar, some cues will be obtained onhow perfectly judicial and administrative affairs of that period were executed.

He did similar duties in the period of Hz Uthman and his dialogues with rebels at the end of the period of Hz Uthman are remarkable. He tried to make peace by talking to the rebels who surrounded Medina, for the solution of their questions.

When Hz Ali became a caliph, he did not solemn promise to remain royal to him. He stayed away his duties which he performed until that time. He did not participate in "Cemel Siffin" event" emerged among Moslems.

Hi died in the first years of the caliphate of Muaviye b. Ebu Sufyan.

GİRİŞ

MUHAMMED B. MESLEME'NİN HAYATINA

GENEL BİR BAKIŞ VE ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

I. Araştırmanın Kaynakları

Bu başlık altında tezin oluşturulmasında faydalandığımız kaynak eserlerden bahsedilecektir. Kullanılan tüm eserleri burada zikretmek imkanı olmadığı için, kısaca değerlendirilecektir. Her şeyden önce ülkemizde Muhammed b. Mesleme'nin hayatı ve şahsiyetini içine alan ve sadece bu konu üzerinde yoğunlaşarak yazılmış bir eser tespitlerimize göre mevcut değildir.

Tezimizde öncelikli olarak temel İslâm tarihi kaynaklarından, tabakat kitaplarından ve hadis kaynaklarından istifade edilmiştir. Tezimizin giriş bölümünde yer alan Muhammed b. Mesleme'nin nesebi, doğumu, künyesi evlilikleri ve çocukları ile ilgili bilgiler daha ziyade tabakat kitaplarından alınmıştır. İbn Sa'd'ın et-Tabakâtü'l-Kübrâ, İbnü'l-Esîr'in Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, İbn Abdilber'in el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, Zehebî'nin Siyeru A'lami'n-Nübelâ, İbn Hacer el-Askalânî'nin el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, ez-Ziriklî'nin el-A'lâm ve kullanılan benzer kaynaklarda Muhammed b. Mesleme hakkında açılan özel başlıklar içerisinde genel olarak tüm hayatına dair bilgilerin bulunması bu eserlerden ziyadesiyle istifade etmemizi sağlamıştır. Yine çalışmamız da Muhammed ismine dair Kâdî İyâz'ın eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ adlı eserinden yararlanmıştır.

Birinci ve İkinci bölümde Temel İslam Tarihi kaynaklarından siyer ve meğâzî türü kitaplara başvurulmuştur. Vakıdî'nin Kitâbü'l-Meğâzî, Taberî'nin Tarîhu't-Taberî, el-Hâkim'in Müstedrek, Beyhakî'nin Delâilü'n-Nübüvve, İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil fî't-Târih, İbn Kesîr'in el-Bidâye ve'n-Nihâye adlı eserlerinden istifade edilmiştir.

Muhammed b. Mesleme'nin vefatı, şahsiyeti, idarî, askerî ve ilmi yönü konusunda hem tabakat, hem de siyer-megâzî eserlerinden yararlanılmıştır.

Muhammed b. Mesleme veya ailesinden herhangi biri hakkında nâzil olan ayetler hakkında İbn Kesîr'in Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm adlı eserinden faydalanılmıştır.

Gerektiğinde hadis kaynaklarına da başvurulmuştur. Bunlardan, Buhârî'nin Sahîh'i İbn Mâce'nin Sünen'i, Nesâî'nin Sünen'i ve bazılarıdır.

Batılı yazarlardan Philip K. Hitti'nin kitabı yararlandığımız eserlerdendir. Bunların dışında ansiklopedi maddelerine de başvurulmuştur.

Muhammed b. Mesleme hakkında ülkemizde yapılmış akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Mahmûd Şîr Hattâb'ın "Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye" adlı dergide "Muhammed b. Mesleme el-Evsî, el-Ensârî, Fârisü Nebiyyullâh" adlı bir makalesi bulunmaktadır. Çalışmamızda bu makaleden istifade etmiş olmakla birlikte, bu makalede Muhammed b. Mesleme hakkında yeterli ve gerekli bilgilerin tam olarak toplanmadığını gördük. Yine Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde Ataullah Şahyar'ın "Muhammed b. Mesleme" maddesi, tezimizin şekillenmesine yol gösteren bir çalışmadır. Bunun dışında ülkemiz sınırları dışında Ahmed Âdil Kemâl'in Muhammed b. Mesleme el-Ensârî (Cidde, 1402/1982) ve Abdülazîz eş-Şinnâvî'nin Muhammed b. Mesleme Hârisu Rasûlullâh (Mansûre, 1414/1993), olmak üzere iki eser bulunmasına rağmen bu eserlere ulaşma imkanı bulamadık.

II. Nesebi, Doğumu, Künyesi ve İsmi

Muhammed b. Mesleme'nin tam adı ve nesebi: Muhammed b. Mesleme b. Hâlid¹ b. Adiy b. Mücdea² b. Hârise b. el-Hâris b. el-Hazrec b. Amr b. Mâlik b. el-Evs el-Ensârî, el-Evsî³ el-Hârisî⁴ dir.

¹ ez-Ziriklî, Hayruddîn, el-A'lâm, Mısır, 1387, VII, 318.

² el-Bustî, Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed b. Ebî Hâtim et-Temîmî (354/965), es-Sîratü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ, thk. es-Seyyid Azîz Bek, Beyrut 1407/1987, 192; ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed, (748/1374), Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut, 1405/1985, II, 369.

³ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd (230/844) et-Tabakâtü'l-Kübrâ Beyrut, 1957/1376, III, 443; İbn Abdilber Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed, (463/1071), el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire, trsz, III, 1377; İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî'l-Kerem (630/1232), Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe thk. Muhammed İbrâhim el-Bennâ, Muhammed Âşûr, Kahire, 1328/1910, IV, 112; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (774/1372), el-Bidâye ve'n-Nihâye, Beyrut, 1117/1966, V, 353; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed (852/1448), el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, Mısır, 1328, III, 383.

⁴ el-Bustî, Târîhu's-Sahâbe, thk. Bûran Dannâvî, Beyrut, 1408/1988, 226; İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112; en-Nevevî, Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (676/1277), Tehzîbü'l-Esmâi ve'l-Lügât, Beyrut, trsz, I, 92.

Muhammed b. Mesleme Abdü'l-Eşhel oğulları kabîlesinin müttefikidir.⁵

Muhammed b. Mesleme ilk önce Ebû Abdurrahmân ile künyelendi.⁶ Daha sonra ona Ebû Abdullâh denmeye başlandı.⁷ Abdurrahman, Muhammed b. Mesleme'nin en büyük oğludur. Abdurrahman vefat ettikten sonra Muhammed b. Mesleme'nin geride kalan erkek çocuklarından en büyüğü Abdullah olduğu için kendisine Ebû Abdullah künyesi ile hitap edilmeye başlandı. Eski Arap adetlerine göre bir kişinin oğlu olursa ona oğlunun ismine binaen künye verilirdi. Eğer o erkek çocuk ölecek olursa, diğer oğullarından en büyük olanının ismiyle künyelenirdi.⁸

Muhammed b. Mesleme'nin diğer künyesi Ebû Saîr'dir.⁹ Bir diğer künyesi ise Ebû Saîd el-Medenî'dir.¹⁰ Tüm bu künyeleri cahiliye devrinde kullanmıştır.¹¹ Şüphesizdir ki yukarıda belirttiğimiz, Ebû Abdurrahman, Ebû Abdullah, Ebû Saîd ve Ebû Saîr isimleri dinimizce yasak değildir. Kanaatimizce Hz. Peygamber (s.a.v.)'e olan muhabbetinden kaynaklanarak Hz. Peygamber'le aynı ismi taşıması, onunla adaş olması gururu ile kendi adını kullanma gayretinde olmuştur.

Muhammed b. Mesleme'nin adının Muhammed konmasına dair Kâdî İyâz'ın eş-Şifâ adlı eserinde Muhammed ismine şöyle dikkat çekilir:

“Allah'ü Teâlâ (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de ona (Hz. Peygamber'e) Muhammed ve Ahmet adını vermiştir. Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği hususiyetlerden birisi de onun isimlerinde övgüsünü de vermesidir. Muhammed: Hamd edenin en büyüğü, övülenlerin en üstünüdür. İsmiyle beraber kimseye verilmeyecek olan hususiyetler hem dünyada hem ahirette ona verilecektir. Allah ü Teâlâ Kur'ân'da ona Muhammed ve Ahmet adını vermiştir. Bu iki isimde akıllara durgunluk veren acayip bir hikmet vardır.

⁵ İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112; İbn Kesîr, Bidâye, III, 324; İbn Hacer, III, 383.

⁶ İbn Sa'd, III, 443; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslîm ed-Dîneverî 1276/1889, el-Maârif, Beyrut, 1390/1970, 117; Bustî, Târîhu's-Sahâbe, 226; Nevevî, I, 92; İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112.

⁷ Bustî, Târîhu's-Sahâbe, 226; İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112; İbn Hacer, III, 383; Nevevî, I, 92.

⁸ Hattâb, Mahmûd Şît, “Muhammed b. Mesleme el-Evsî el-Ensârî, Fârisü Nebîyyullâh”, Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, sy. 13, Riyad, 1405, 269.

⁹ İbn Hacer, İsâbe, III, 383.

¹⁰ Bustî, Târîhu's-Sahâbe, 226; Nevevî, I, 92.

¹¹ İbn Hacer, İsâbe, III, 383.

Allah ü Teâlâ Hz. Peygamber'den önce hiç kimseye bu ismi vermemiştir. Ahmet ismi eski kutsal kitaplarda geçmektedir. Muhammed ismi de böyledir. Bu ismi hiç kimse çocuğuna koymamıştır. Ancak peygamberin doğumu yaklaşınca, “gelecek peygamberin ismi Muhammed olacaktır” haberi yaygın hale gelince bazıları gelecek peygamberin kendi çocuğu olmasını ümid ederek çocuklarına bu ismi vermişlerdir. Bu isimlerden birkaç tanesi:

Muhammed b. Uhayha b. el-Culâh el-Evsî

Muhammed b. Berâ el-Bekrî

Muhammed b. Süfyân b. Mücâşî

Muhammed b. Hümrân el-Cû'fî

Muhammed b. Huzâî es-Sülemî

Muhammed b. Mesleme el-Ensârî

Bu şekilde Muhammed ismi alan çocuklar altı tanedir, yedincisi yoktur. Denilir ki Muhammed ismini ilk alan Muhammed b. Süfyân'dır. Yemenliler'e göre Ezd kabîlesinden Muhammed b. Yahmed'dir. Bunlara Muhammed ismi verildi ama, Allah, (cc) Rasûlünü korudu. Bunlardan hiçbiri peygamberlik iddiasında bulunmadı. Daha doğrusu Allah onlara bu fırsatı vermedi.”¹²

İslâm tarihinde Âmine'nin Hz. Peygamber'e hamile iken başına gelen ilginç hadiseler¹³ ve doğacak çocuğuna Muhammed isminin verilmesine yönelik telkinler bilinmektedir.¹⁴ Bununla beraber Muhammed b. Mesleme'ye Muhammed isminin ileride peygamber olabilir ümidiyle verildiğine dair yukarıda verdiğimiz bilginin dışında başka bir malumata ulaşamadık. Eski dinlerde Muhammed isminde bir peygamberin geleceğinin bildirilmiş olduğuna dair rivâyetler var ise de¹⁵, Muhammed b. Mesleme'ye isminin bu gaye ile verildiğine dair bilgilerimiz oldukça

¹² Kâdî İyaz (544/1149), eş-Şifâ bi Tarîfi Hukûki'l-Mustafâ, trc. Naim Erdoğan, Hüseyin S. Erdoğan, İstanbul, 1977, 230-231.

¹³ Amine'nin Hz. Peygambere hamile iken karşılaştığı hadiseler için bkz. İbn Sa'd, I, 99.

¹⁴ Amine'nin doğacak çocuğuna Muhammed ismini vermesi gerektiğine dair bilgiler için bkz. Fayda, Mustafa, D.İ.A., “Muhammed”, İstanbul, 2005, XXX, 409.

¹⁵ Hattâb, 270.

sınırlıdır. Zaten Muhammed b. Mesleme'nin İslâmiyet'ten önceki hayatına dair kaynaklarda çok fazla bir bilgi mevcut değildir.

Doğumu bi'setten 22 sene, hicretten de 35 sene önceye rastlar.¹⁶ Medine'de doğmuştur. Medine dışında hiçbir yerde yaşamamıştır. Ancak ilerde de değineceğimiz gibi Fitne Döneminde Medine'den bir süre uzakta kalmıştır.¹⁷

III. Evlilikleri ve Çocukları

Muhammed b. Mesleme'nin on tanesi erkek, altı tanesi kız olmak üzere on altı çocuğu vardır.¹⁸

Bu on altı çocuğun isimlerini annelerinin adını ayrı ayrı zikretmek suretiyle belirtelim.

1. Amra bint Selâme b. Vakş b. Züğbe b. Züavrâ b. Abdüleşhel. Amra Süleme b. Selâme'nin kız kardeşidir. Amra'dan olan çocuklar:

- a. Abdurrahmân
- b. Ümmü Îsâ
- c. Ümmü'l-Hârise

2. Amra bint Mes'ûd b. Evs b. Mâlik b. Sevâd b. Zufr. Amra bint Mes'ûd, Kâ'b b. el-Hazrec'ten gelir. Amra bint Mes'ûd'dan olan çocukları:

- a. Abdullah
- b. Ümmü Ahmed

3. Kuteyle bint el-Husayn b. Zamzam. Kuteyle, Mürre b. Avf b. Kays Aylân'ın kabilesine mensuptur. Kuteyle'den olan çocuklar:

- a. Sa'd
- b. Ca'fer
- c. Ümmü Zeyd

4. Zehrâ bint Ammâr b. Ma'mer. Zehrâ, Murre oğullarına mensuptur. Muhammed b. Mesleme'nin Zehrâ'dan Ömer isminde bir oğlu olmuştur:

¹⁶ İbn Abdilber, III, 1377; İbn Hacer, İsbâbe, III, 383.

¹⁷ İbn Abdilber, III, 1377; İbn Hacer, İsbâbe, III, 383.

¹⁸ Zehebî, Siyer, II, 370; İbn Sa'd, III, 443; İbn Kutebye, Maârif, 117.

5. Kelb kabilesinden bir kadındır.

a. Enes

b. Amra

6. Ümmü Veled¹⁹ olan bir hanımından:

a. Kays

b. Zeyd

c. Muhammed

7. Muhammed b. Mesleme'nin, bir başka Ümmü Veled olan hanımından:

a. Mahmûd

b. Hafsa

Mahmûd Muhammed b. Mesleme'nin son erkek çocuğudur. Mahmûd'dan sonra bir başka oğlu olmamıştır.²⁰

Muhammed b. Mesleme'nin çocuklarından sahabe olanlar vardır. Bunlar, Kuteyle'den olma Sa'd ve Ca'fer, Amra bint Mes'ûd'dan olma Abdullâh; Amra bint Selâme'den olma Abdurrahmân ve Zehrâ'dan olma Ömer'dir.²¹ Anlaşılan o ki, beş çocuğu sahabedir.

Eşlerinden Amra bint Mes'ûd'un²² ve Amra bint Selâme'nin Hz. Peygamber'e bizzat gelerek bey'at ettiği rivâyet edilir.²³

IV. Müslüman Olması ve Ailesi

Muhammed b. Mesleme, Mus'ab b. Umeyr vasıtasıyla müslüman oldu.²⁴ İslâmiyeti kabulü Sa'd b. Muaz²⁵ ve Üseyd b. Hudayr'dan önceki bir zamana rastlar.²⁶

¹⁹ Ümmü Veled: Efendisine, efendisinin ölümünden sonra da olsa bir çocuk veren her bir cariye anne, müslüman olmasa bile Ümmü Veled olarak telakki edilir. Efendisinin ölmesiyle kendiliğinden hür olur. Geniş bilgi için bkz. Schacht, Joseph, "Ümmü Veled" İ.A., İstanbul, 1986, XIII, 112-113.

²⁰ İbn Sa'd, III, 443; Ayrıca Amra bint Mes'ûd ve Amra bint Selâme ile evlenmesine dair bkz. İbn Habîb, Ebî Ca'fer Muhammed, Kitâbu'l-Muhabber, Tsh. Eliza Lichtenstacher, Beyrut 1361, 414, 417.

²¹ İbn Hacer, İsâbe, III, 383.

²² İbn Habîb, 414-415.

²³ İbn Habîb, 417.

²⁴ İbn Sa'd, III, 443; Zehebî, Siyer, II, 371; İbn Kesîr, Bidâye, V, 353; İbn Hacer, İsâbe, III, 383.

²⁵ İbn Sa'd, III, 443; Zehebî, Siyer, II, 371; İbn Hacer, İsâbe, III, 383.

²⁶ İbn Sa'd, III, 443.

Hicretten sonra Hz. Peygamber Muhammed b. Mesleme'yi Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ile kardeş yapmıştır.²⁷ Bununla beraber Ebû Ubeyde ile Sa'd b. Muâz arasında kardeşliğin gerçekleştiği de söylenir.²⁸

Muhammed b. Mesleme'nin babası, Mesleme b. Hâlid'dir.²⁹

Annesi, Ümmü Sehm'dir. İsmi tam olarak zikredecek olursak: Huleyde bint Ebû Ubeyde b. Vehb b. Levzân b. Abdü Vedd³⁰ b. Zeyd b. Sa'lebe b. el-Hazrec b. Sâide b. Kâ'b. Annesi Hazrec'tendir.³¹

Kardeşi Mahmûd b. Mesleme Uhud, Hendek ve Hayber savaşlarına katılmıştır. Mahmûd Hayber kalesi'nin kuşatıldığı o sıcak yaz günlerinden birinde Nâim kalesinde erzak ve eşya bulunduğunu, Yahudi savaşçıların kalede olmadığını sanarak gölgelenme maksadıyla kale duvarının dibine oturmuş, bunu gören Yahûdilerden Merhab, büyükçe bir taş atarak Mahmûd'u yaralamıştı. Mahmûd'un kafa derisi aşağıya inmişti. Hz. Peygamber inen deriyi kaldırıp Mahmud'un yüzüne yapıştırdı ve sardı. 3 gün yaralı kaldı ve şehid oldu. İleride de bahsedeceğimiz üzere Mahmûd, Merhab'ın öldürüldüğü gün şehit oldu ve Amir b. el-Ekvâ ile aynı mezara gömülmüştür.³²

Muhammed b. Mesleme'nin kız kardeşi Ümmü Umeys bint Mesleme'dir.³³ İbn Kesîr, Tefsîrinde Şafi'den aldığı bir görüşte Ümmü Umeys'in Muhammed b. Mesleme'nin kızı olduğu, Rafî' b. Hudeyc'in de eşi olduğunu belirtir.³⁴ Kızı mı, yoksa kız kardeşi mi olduğunu tabakat kitaplarında bulamadığımız bu hanımın, Rafî' b. Hudeyc'in eşi olduğu her iki kaynakta da sabittir.

Bu hanım hakkında "Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endişe ederse, anlaşma yoluyla aralarını bulmalarında kendilerine bir

²⁷ İbn Sa'd, III, 443; İbn Hacer, İsâbe, III, 383; Nevevî I, 93.

²⁸ Önkâl, Ahmet, "Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh", D.İ.A., İstanbul, 1994, X, 249; Zettersteen, K.V., "Sa'd b. Muâz", İ.A. İstanbul, 1996, X, 20; Sahâbiler Ansiklopedisi, Ali Bardakoğlu, Celal Kırca, vd. İstanbul, trsz., 323-324.

²⁹ İbn Sa'd, III, 443; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112.

³⁰ Bustî, Târîhu's-Sahâbe, 226.

³¹ İbn Sa'd, III, 443.

³² el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (207/822) Kitâbü'l-Meğâzî, thk. Marsden Jones. Beyrut, 1984, II, 658; İbn Sa'd, IV, 303; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 117.

³³ İbn Habîb, 411.

³⁴ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (774/1372), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm Beyrut, 1996/1385, II, 408.

günah yoktur. Anlaşmaları daha hayırlıdır. Nefisler kıskançlığa meyyaldır. Eğer iyi davranır ve sakınırsanız Allah işlediklerinizden haberdardır”³⁵ âyeti nâzil olmuştur.³⁶ İbn Kesîr’in Tefsirindeki bu rivâyete göre Rafî’ b. Hudeyc söz konusu olan hanımını yaşlılığından veya başka bir durumdan hoşlanmayarak boşamak istedi. Ümmü Umeys de “Beni boşama, bana uygun göreceğin kadar zaman ayır” dedi ve bu âyet nâzil oldu.³⁷

Râfî’ rivâyette geçtiği üzere eğer yaşlılığından dolayı boşamaya kalkmış ise söz konusu hanımın Muhammed b. Mesleme’nin kızı olduğu rivâyeti doğru olmayacaktır. Zira Muhammed b. Mesleme sahabenin gençlerindendi. Hz. Peygamber’den 18 yaş küçüktür.³⁸ Ümmü Umeys’in Muhammed b. Mesleme’nin kız kardeşi olması daha makul gözükmektedir.³⁹

Ailesini tanıtırken de anladığımız üzere Muhammed b. Mesleme tüm aile bireyleri ile birlikte İslâm’a gönülden bağlanmış, iman ve takva sahibi idi.⁴⁰

³⁵ Nisâ, 4; 128.

³⁶ İbn Kesîr, Tefsîr, II, 408.

³⁷ İbn Kesîr, Tefsîr, II, 408.

³⁸ Muhammed b. Mesleme bi’setten 22 sene önce doğmuştur. Bkz. İbn Abdilber, III, 1377; İbn Hacer, III, 383. Bundan anlıyoruz ki Hz. Peygamber’den 18 yaş küçüktür.

³⁹ Söz konusu ayetin nüzül sebebi ile ilgili başka hadiseler de belirtilir. Bir başka rivâyete göre: Hz. Peygamber’in hanımlarından Sevde yaşlanmış idi. Allah Rasûlü’nün kendisini boşayacağından korktu. Sevde: “Ey Allah’ın Rasûlü beni boşama. Bana ayırdığın zamanı ve günü, Aişe ile geçir” Allah Rasûlü’de böyle yaptı ve bu ayet nâzil oldu. bkz. İbn Kesîr, Tefsîr, II, 405-406.

Ayetin bu ve benzeri nedenlerle gönderildiğine dair rivâyetler sayıca fazladır. Ancak sosyal hayatın içinde evlilik ve boşanma gibi oluşumların sıklıkla gerçekleşebileceği düşünüldüğünde, ayetin nüzül sebebinin bir olaya bağlanması doğru olmayacaktır. Gerek Sevde, gerekse Ümmü Umeys ve belki daha birçok neden, bu ayetin gönderiliş gerekçelerindedir demek daha makul görünmektedir.

⁴⁰ Hattâb, 290.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE

MUHAMMED B. MESLEME

Muhammed b. Mesleme Hz. Peygamberle birlikte hemen hemen her savaşa katılmıştır. Bunun dışında seriyelerde de bulunmuştur.⁴¹ Hatta bazı seriyelerde komutanlık görevini üstlenmiştir. Muhammed b. Mesleme askerî yönüyle ön plana çıkan sahabîdendir. Bu açıdan gazvelerdeki faaliyetlerini ve seriyelerini iki başlıkta toplayarak değerlendirmeyi uygun bulduk.

I. Katıldığı Gazveler

Hz. Peygamber'le birlikte hemen hemen bütün savaşlara katılmıştır.⁴² Geride bırakıldığı rivâyet edilen savaşlar da vardır.

1. Karkaratü'l-Küdr⁴³
2. Tâif⁴⁴
3. Tebük⁴⁵

İbnü'l-Arâbî Hz. Peygamber'in gazve, umre veya hac için çıktığı zaman geride bıraktığı naiblerin ismini zikrederken Muhammed b. Mesleme'den de bahseder.⁴⁶

İbn Kesîr'in el-Bidâye adlı eserinde geçen bir rivâyette onun Bedir savaşına katılmadığı belirtilse de⁴⁷ kaynakların bir çoğunda bu bilginin yanlışlığı ortaya konur.⁴⁸

⁴¹ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112.

⁴² İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112.

⁴³ Halife, 21; İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112, Mizzî, XXVI, 457.

⁴⁴ İbn Haldûn, II, 49. Bunun dışında geride bırakılanın Sebâ b. Urfuta ve Ali b. Ebî Tâlib olduğu da rivâyet edilmektedir.

⁴⁵ İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112; İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

⁴⁶ İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (638/1240) Muhâdarâtü'l-Ebrâr ve Müsâmeretü'l-Ahyâr ff'l-Edebiyyât, Beyrut, 1968, I, 45.

⁴⁷ İbn Kesîr, Bidâye VIII, 27.

⁴⁸ İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112; Zehebî, Siyer, II, 369; İbn Hacer, İsâbe, III, 383.

Anlaşılan o ki Hz. Peygamber Muhammed'i Tebük başta olmak üzere bazı harplerde geride bırakmıştır. Ancak bu sayının fazla olması pek mümkün gözükmemektedir.

Bununla beraber biz burada ancak kaynaklarda Muhammed b. Mesleme'nin faaliyetleri hakkında bilgi bulabildiğimiz gazveleri değerlendirdik.

A. Benî Kaynuka Gazvesi

Bu gazve 2/624 yılında⁴⁹ Şevval ayının ikinci çeyreğinin sonlarına doğru Cumartesi günü gerçekleşmiştir.⁵⁰ Aslen Medineli olmayan, ancak Medineli birisi ile evli olduğu için Medine'ye yerleşmiş olan bir kadın⁵¹ Benî Kaynuka pazarında bir şeyler satmak için gitmiş⁵², işini bitirdikten sonra kuyumcu dükkanına takı yaptırmak için girmişti. Oradaki yahudilerin kadına hakaret ettiğini gören bir Müslüman, yahudilerden birini öldürmüştü. Yahudiler de o müslümanı şehid ettiler.⁵³ Kısaca izah ettiğimiz bu sebepten dolayı Hz. Peygamber Benî Kaynuka'ya karşı bir gazve düzenledi. Bu gazvede Muhammed b. Mesleme de vardı. On beş günlük kuşatmadan sonra Benî Kaynuka teslim oldu. Abdullah b. Ubeyy'in devreye girmesiyle Medine'den Şam'a sürülmesine karar verildi.⁵⁴

Hz. Peygamber, mallarına ganimet olarak el konulmak üzere Benî Kaynuka'nın Medine'den çıkarılmasını emretti. Onları Medine'den çıkarma görevini Ubâde b. Sâmit'e, mallarına el konulma görevini de Muhammed b. Mesleme'ye verdi.⁵⁵ Benî Kaynuka'da halkın büyük çoğunluğu kuyumculukla uğraşıyor idi.⁵⁶ Dolayısıyla altın olarak fazlaca bir gelir elde edildiği muhakkaktır. Hz. Peygamber Ubâde b. Sâmit'e ve Muhammed b. Mesleme'ye birer zırh hediye etmiştir.⁵⁷

⁴⁹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 139.

⁵⁰ Vâkıdî, I, 176; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 139.

⁵¹ Vâkıdî, I, 176.

⁵² İbn Hişâm, Abdü's-Selâm Hârûn, Tehzîb Siretü İbn Hişâm, trsz. I, 159.

⁵³ Vâkıdî, I, 176-177.

⁵⁴ Vâkıdî, I, 177-178.

⁵⁵ Vâkıdî, I, 178-179; el-Bustî, Ebî Hâtim Muhammed b. Hibbân, es-Sîratü'n-Nebeviyye ve Ahbâri'l-Hulefâ, Beyrut, 1984, 192. el-Halebî, Ali b. Burhâneddîn (1044/1635), es-Sîratü'l-Halebiyye, Beyrut, trsz. II, 210.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem (630/1233), el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1965, II, 138.

⁵⁷ Vâkıdî, I, 179.

Muhammed b. Mesleme “Benî Kaynuka harbinde Allah Rasûlü bana onların zırhlarından birini hediye etmiştir” der.⁵⁸

B. Uhud Gazvesi

Bedir savaşının intikamını almak üzere Şam’dan gelecek olan kervanın gelirlerinin Müslümanlarla savaşmak üzere ordu hazırlanması için gerekli masraflara harcanması fikrinde birleşen Mekke müşrikleri⁵⁹ 3/625 yılında⁶⁰ Uhud harbinin gerçekleşmesine neden oldu. Bu konuda Allah, tüm harcamalarının boşa gideceğini ayetle bildirmiştir.⁶¹

Müşriklerin savaşa hazırlandığını haber alan Hz. Peygamber durumu ashabıyla istişare ederek değerlendirdi. Müslümanların savaş için yolculuğuna birkaç gün kala, Cuma gecesini, müşriklerin ani bir taarruzundan emin olabilmek için gözcü-muhafız-bekçi görevini ifa edecek Evs-Hazrec kabilelerinden adamlar seçildi. Medine’yi emin kılmak üzere seçilen gözcüler içerisinde Sa’d b. Muâz, Useyd b. Hudayr, Sa’d b. Ubâde vardı.⁶² Bu gözcüler Cuma gecesini Hz. Peygamber’in kapısında geçirmişlerdir.⁶³

Savaş meydanına gelindiğinde, Şeyhayn adlı mevkiye güneş battıktan sonra Hz. Peygamber Bilâl-ı Habeşî’ye “Ezan oku!” buyurdu. Hz. Peygamber akşam namazını kıldırdı. Sonra tekrarlanan ezandan sonra yatsı namazını kıldırdı. Namazdan sonra gecenin güvenle geçirilerek savaşa dinlenmiş olarak kalkılması için Muhammed b. Mesleme’yi seçti. Muhammed’e yanına elli kişi almasını tembihledi. O gece Muhammed b. Mesleme ve komutasındaki elli kişi İslâm ordusunun konakladığı Şeyhayn adlı mevkinin etrafında muhtemel bir ani taarruzu haber verip, öncü kuvvet olarak engellemek üzere döndü durdu. Bütün gece böyle geçti. Kureyş ordusundan bazı kişiler Hz. Peygamber ve ordusunun Şeyhayn’da konakladığını görünce, gece yarısı ani bir baskın yapmayı planladılar. İkrime b. Ebî Cehil’in komutasında bir grup süvari birlik topladılar. Harre içlerine kadar yaklaştılar. Ancak

⁵⁸ Vâkıdî, I, 179.

⁵⁹ Vâkıdî, I, 199-200; İbn Hişâm, Tehzîb, I, 161; el-Belâzûrî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ (279/892), Ensâbu’l-Eşrâf, Thk. Süheyl Zekkâr-Riyad ez-Ziriklî, Beyrut 1996/1417, I, 381.

⁶⁰ İbnü’l-Esîr, Kâmil, II, 148.

⁶¹ Enfâl, 8; 36.

⁶² İbn Sa’d, II, 37.

⁶³ İbn Sa’d, II, 37.

Muhammed b. Mesleme'yi ve komutasındaki askerî birliği görünce çarpışmaya cesaret edemediler. Muhammed b. Mesleme İslâm ordusu karargahının etrafında dolanıyor, yapılacak ani baskında düşman ordusunu geçici de olsa bloke etmek maksadıyla hazırlıklı bulunuyordu. Müşriklerin Muhammed b. Mesleme'nin dışında, saldırılarını engelleyen ikinci bir nedeni daha vardı; Harre mevkinin yol vermez, geçilmez sarp geçitlerle dolu olması.⁶⁴

Uhud harbinde savaşın kötüye gittiği anlarda Müslümanlar geriye çekilmeye başlamıştı. Muhammed b. Mesleme bu anı şöyle dile getiriyor: "Kulaklarımla işittim gözlerimle gördüm ki, Rasûlullâh İslâm ordusundaki tüm askerler kaçışırken şöyle diyordu: Ey falanca! Ey falanca! Ben Rasûlullâh'ım. Bana doğru gel! Bana doğru gel!"⁶⁵

Vâkıdî, Mikdâd b. Esved'in şöyle dediğini kaydeder: Çarpışmak için dizildiğimiz zaman Rasûlullâh, Mus'ab b. Umeyr'in sancağı altındaydı. Sancaktarları öldürölünce müşrikler bozuldular. Bu ilk bozguna Müslümanlar onların ordugâhlarına kadar girip ganimet toplamaya koyuldular. Bundan sonra müşrikler arkadan Müslümanların üzerine hücumla kalkınca Müslümanlar dağıldılar. Rasûlullâh sancaktarlara seslendi. Mus'ab b. Umeyr sancağı aldı ve şehit düştü. Hazrecîler'in sancağını Sa'd b. Ubâde aldı ve Rasûlullâh onun altında durdu. Sahabîler onu ortalarına aldılar. Bir müddet çarpışıldı. Rasûlullâh'ın düşmanın saldırıları karşısında bir karış bile geri gittiğini görmedim. Rasûlullâh'ın arada sırada ayağa kalkarak düşmanı geriletecek derecede yayı ile ok veya taş attığını gördüm. Rasûlullâh yerinden ayrılmamakta idi. Yedisi muhâcirlerden yedisi ensardan olmak üzere ondört kişilik bir toplulukta onun etrafında toplanarak onu koruyorlardı. Muhâcirler, Ebû Bekir, Abdurrahmân b. Avf, Ali b. Ebî Tâlib, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Talha b. Ubeydullâh, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ve Zübeyr b. el-Avvâm'dır. Ensar: Hubâb b. Münzir, Ebû Dücâne, Âsım b. Sabit, Hâris b. Simme, Sehl b. Huneyf, Useyd b. Hudayr ve Sa'd b. Muaz'dır.⁶⁶

⁶⁴ Vâkıdî, I, 217; İbn Sa'd, II, 39.

⁶⁵ Vâkıdî, I, 237.

⁶⁶ Vâkıdî, I, 239-240; Köksal, Mustafa Asım, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, İstanbul 1981, III,144-145.

Vâkıdî eserinde buna ek olarak “Sa’d b. Ubâde ile Muhammed b. Mesleme’nin de bu sahabî grubunda olduğunu” belirten bir rivâyete daha yer verir.⁶⁷ Savaşın bu şiddetli anında Hz. Peygamber’in etrafındaki sahabîlerin tamamının eksiksiz sayılması makul gözükmemektedir.

Bu savaşta mücâhitler Hz. Peygamber (a.s.)’in etrafını bir değirmen gibi dönerek sarmışlar, kollarını ve göğüslerini düşman saldırılarına siper ederek kimi topal, kimi çolak kimi de şehid düşmek suretiyle sevdikleri ebedi önderlerinin hayatlarını korumuşlardır. Muhammed b. Mesleme de tüm varlığıyla Hz. Peygamber’i korumak için çaba gösterenler arasındaydı.⁶⁸

Müslümanlar Medine’ye dönmeden, savaşın Müslümanlar aleyhine neticelendiği haberi Medineliler’e ulaşmıştı. Ondört kadın yaralılara yardımcı olmak, hizmet etmek için Uhud’a kadar gelmişti. İçlerinde Hz. Peygamber’in kızı Fâtıma da vardı. Hz. Peygamber’in çok susadığı bir zamanda Muhammed b. Mesleme su bulmak için Medîne’den gelen bu ondört kadının yanına gitti. Fakat onların yanında su bulunmadığını öğrenince Kanat’a kadar gitti. Oradan tatlı su (içecek su) bulup getirdi. Hz. Peygamber’e ikram etti. Hz. Peygamber de Muhammed b. Mesleme’ye hayır duada bulundu.⁶⁹

C. Benî Nadîr Gazvesi

Bu gazve 4/625-626 yılında gerçekleşmiştir.⁷⁰ Sahabeden Amr b. Umeyye bir yanlış anlama sonucu Âmir oğullarından iki kişiyi öldürünce⁷¹ Hz. Peygamber bu iki kişi için ödenmesi gereken diyeti toplayabilme amacıyla Benî Nadîr’e gitti.⁷² Zira, Hz. Peygamber, Benî Nadîr ile Âmir oğulları arasında bir anlaşma olduğunu biliyordu.⁷³ Ayrıca Hz. Peygamber’in de Medine Yahudileri’yle yaptığı anlaşmada

⁶⁷ Vâkıdî, I, 240; Halîfe b. Hayyât el-Asfarî, (240/854), Târîhu Halîfe b. Hayyât, Beyrut, 1415/1995, 49.

⁶⁸ Algül, Huseyin, İslâm Tarihi, İstanbul, 1986, I, 381.

⁶⁹ Vâkıdî, I, 249-250.

⁷⁰ İbnü’l-Esîr, Kâmil, II, 173.

⁷¹ Vâkıdî, I, 363.

⁷² İbn Hişâm, Tehzîb, I, 188.

⁷³ İbn Hişâm, Tehzîb, I, 188.

bu ve benzeri durumlarda yardımlaşmaya dayalı bir madde de vardı.⁷⁴ Hz. Peygamber bundan dolayı Benî Nadîr'e gitmiş, ancak orada kendisine bir suikast düzenleneceğini anlayınca geri dönmüştü.⁷⁵

Hz. Peygamber Medine'ye dönüp durumu ashabına anlattı:⁷⁶

Hz. Ebû Bekir:⁷⁷

- Ya Rasûlâllah gittin ve bize haber vermedin dedi.⁷⁸ Hz. Peygamber:

- Yahudiler beni öldürmek üzere bir plan kurmuşlardı. Allah (c.c.) bana haber verdi. Bana Muhammed b. Mesleme'yi çağırın dedi.⁷⁹

Muhammed b. Mesleme geldi.⁸⁰

Hz. Peygamber ona:

- Benî Nadîr'e git. Onlara de ki: "Rasûlullâh yurtlarınızı terk etmenizi söylemem üzere beni yolladı.⁸¹ Çünkü siz Rasûlullâh'a hiç yapılmaması gereken bir şeyi yaptınız. Ona suikast düzenlemeye kalktınız. Size on gün mühlet veriliyor. Bu süre zarfında yurdumuzu terk edin. Süre dolduktan sonra burada görülenlerin boyunlarını vuracağım."⁸²

Muhammed b. Mesleme Hz. Peygamber'in emriyle Benî Nadîr'e gitti ve şöyle bir konuşma yaptı:

- "Rasûlullâh beni size elçilik vazifesi ile gönderdi. Ancak bundan önce ben size, sizin de çok iyi bildiğiniz bazı şeyleri anlatmadan, Rasûlullâh'ın bana size bildirmem üzere tembihte bulunduğu şeyleri söylemeyeceğim. Musa (a.s.)'a Tevrât'ı gönderen Allâh adına doğruyu söyleyin. Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmeden önce Tevrât da aranızda (yanınızda) iken siz bana:

⁷⁴ el-Belâzûrî, Ebû'l- Abbâs Ahmed b. Yahyâ (279/892), Futûhu'l-Büldân, Beyrut, 1403/1983, 31; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Atçeken, İsmail Hakkı, Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri, İstanbul, 1996, 88-93.

⁷⁵ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), Târîhu't-Taberî (Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk), Thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim, Mısır, 1119, II, 551-552.

⁷⁶ İbn Sa'd, II, 57; Taberî, II, 552.

⁷⁷ Taberî, II, 552.

⁷⁸ İbn Sa'd, II, 57.

⁷⁹ Taberî, II, 552.

⁸⁰ İbn Sa'd, II, 57.

⁸¹ Vâkıdî, I, 366; Taberî, II, 552.

⁸² İbn Sa'd, II, 57; Taberî, II, 552.

“Ey! İbn Mesleme, Yahudilik dinine girsene!” demiştiniz. Ben de size “Ben asla dininize girmem” demiştim. Siz bana: “Seni dinimize girmekten alıkoyan şey nedir? diye sormuştunuz. Bana demiştiniz ki: “Ey İbn Mesleme! Yahudi dininden başka din yoktur. Yahudilik senin aradığın, istediğin, duyduğun Hanif dininin aynısıdır. Ebû Âmir Râhib de Hanif din üzere değildir. Ve ona kızacaktır. Size gelecek Peygamber hem şeriat sahibi hem savaşçıdır. Gözlerinin kenarında kırmızılık vardır. O Peygamber Yemen tarafından gelecek. İhrama bürünecek, deveye binecek, eti az olan kemiğe bile kanaat edecek, boynuna kılıç asacaktır. Bunun dışında da peygamberliğine dair başka bir alameti yoktur. Hikmetli sözler edecektir. Bu köyünüzde savaşlar çıkacağına yemin ederiz” demediniz mi?

Benî Nadîr: “Allah’a yemin olsun ki biz bunları dedik. Ama bizim tarif ettiğimiz, beklediğimiz adam bu Muhammed değildir.

Muhammed b. Mesleme Benî Nadîr’in bu sözünü duyduktan sonra:

- Rasûlullâh beni size gönderdi. Rasûlullâh dedi ki: “Siz bizimle aramızda olan anlaşmayı ihlal ettiniz ve beni öldürmeye teşebbüs ettiniz.”

Daha sonra Muhammed b. Mesleme Amr b. Cihâş’ın Hz. Peygamber’i öldürme girişimini ve bundan dolayı aralarında neler görüşüklerini anlatınca Benî Nadîr sustu. Hatta öyleki tek bir kelime bile konuşamadılar. Muhammed b. Mesleme sözlerine şöyle devam etti:

- Rasûlullâh “Artık yurdumuzdan çıkın. Size on gün mühlet tanınmıştır. Bundan sonra sizden kim görülürse onun boynu vurulacaktır” dedi.

Bunun üzerine Benî Nadîrliler:

- Ey Muhammed b. Mesleme! Açıkçası bize Evs Kabilesi’nden birisinin böyle kötü bir haberle geleceğini, bize böylesine kötü bir haber getireceğini ummazdık dediler.

Muhammed b. Mesleme:

- Kalpler değişmiştir.⁸³ İslâm dininin gelmesiyle artık eski bağlar, arkadaşlıklar ve ittifaklar değişmiştir, dedi.⁸⁴

Benî Nadîrliler:

- Öyleyse biz de göç için hazırlıklara başlarız dediler.⁸⁵

Benî Nadîr her ne kadar göç hazırlıklarına başlayacaklarını söyleseler de bu sözü tutmadılar. Hz. Peygamber Benî Nadîr kalesini onbeş gün kuşatma altında tuttu. Bunun sonunda Hz. Peygamber'in emriyle Medine'den sürülmeye razı oldular.⁸⁶

Benî Nadîr'in Medine'den başka bir yere nakil görevini Hz. Peygamber Muhammed b. Mesleme'ye verdi.⁸⁷ Benî Nadîr'in Medine'den sürülmesi kararı Muhammed b. Mesleme'nin değildi. Mallarına el konması ve diyarlarından sürülmeleri görevi Muhammed b. Mesleme'ye tevdi edildi. Ancak o, Benî Nadîr'in müttefiki olan Evs kabilesine mensuptu. Fakat Muhammed b. Mesleme'nin dostluğu İslâm içindi. İslam düşmanlarıyla dost olamazdı. Vele ki eskiden kavmi ile müttefik olsalar dahi. Böylece bu olay Muhammed b. Mesleme'nin cahiliye adetleri içinde kalmadığına bir işaretti. Yeni dini İslâm'a olan imanının, kalbinin derinliklerine kadar işlediğine bir pratik uygulama teşkil ediyordu bu olay. Aynı zamanda çürümüş cahilî inançlarının da kalbinden tamamen çıkarıldığına da bir delildi.⁸⁸ Hz. Peygamber'in belki de yeniden canlanmasından en korktuğu asabiyet duygularını⁸⁹ tamamen yok etmiş olduğunu göstermişti. Hz. Peygamber belki de onun cahilî adetleri ne kadar çürüttüğünü anlamak istedi.

D. Dûmetü'l-Cendel Gazvesi

5/627 yılında⁹⁰ Kuzâ ve Gassân kabîlelerinin birleşerek Medine'ye saldıracaklarını haber alan Hz. Peygamber bin kişi ile yanlarına bir de klavuz almak

⁸³ Vâkıdî, I, 366-367; Taberî, II, 552; Bustî, Sîre, 230.

⁸⁴ Taberî, II, 552-553; Halebî, II, 264.

⁸⁵ Vâkıdî, I, 367; İbn Sa'd, II, 57; Taberî, II, 553.

⁸⁶ Vâkıdî, I, 374; İbn Sa'd, II, 58.

⁸⁷ Vâkıdî, I, 374; İbn Sa'd, II, 58.

⁸⁸ Hattâb, 272-273.

⁸⁹ Asabiyet hakkında geniş bilgi için bkz. Çağrııcı, Mustafa, "Asabiyet", D.İ.A., İstanbul, 1991, III, 453-455; Apak, Adem, Asabiyet, İstanbul, 2004.

⁹⁰ Taberî, II, 564.

suretiyle Dûmetü'l-Cendel'e yaklaştılar. Hz. Peygamber'in hareketini haber alan Dûmetü'l-Cendel halkı dağılmışlardı. İslâm ordusu birkaç gün orada konakladılar. Etrafa askerî birlikler saldı. ⁹¹ Bu askerî birlikler içerisinde Muhammed b. Mesleme de katılmıştı. O mevkide hiçbir kimseye rastlanılmamış ancak bir kişi ele geçirilmişti. O bir kişiyi de kaynaklarda belirtildiğine göre Muhammed b. Mesleme yakalamıştı. ⁹² Hz. Peygamber o adama arkadaşlarının nerede olduğunu sordu. Adam kaçtıklarını söyledi. Hz. Peygamber bu adamı İslâm'a davet etti. Adam da müslüman oldu. ⁹³

Rivâyetler dikkate alındığında Muhammed b. Mesleme, Dûmetü'l-Cendel'de atlı olarak keşiflere çıkmış olmalıdır.

E. Hendek Savaşı

Hendek Savaşı 5/627'de gerçekleşmiştir. ⁹⁴ Bu savaşta Müslümanlar savunma üzerine bir taktik geliştirmişler ve Selmân-ı Fârisî'nin tavsiyesi üzerine şehrin etrafına hendekler kazılması suretiyle Medine'de kalmışlardır. Zaman zaman müşrikler hendeği aşma girişimlerinde bulunmuşlar, yahut hendeğin mesafe aralığının dar olduğu yerlerde uzaktan oklar atmışlardır. ⁹⁵

Muhammed b. Mesleme savaşın bir anını şöyle anlatır:

“Hâlid b. Velîd bir gece geldi. Yüz atlı askerî vardı ve onlara komutanlık yapıyordu. Akîk vadisinden gelmişler Mezâd'da konaklamışlardı. Hz. Peygamber'in çadırına doğru yaklaştılar. Hemen Abbâd b. Bişr'e haber verdim. Abbâd o sırada Hz. Peygamber'in çadırını beklemekteydi ve namaz kılıyordu. Ben haber verince rukûya ve secdeye vardı.

Hâlid b. Velîd yanında üç kişi ile geldi. Dördüncüsü kendisi idi. Hâlid'in:

- İşte Muhammed'in çadırı! Ok atın Ok atın! dediğini duydum. Askerleri, Hâlid'in emri üzerine ok atmaya başladılar. Biz hendeğin bu tarafında, onlar diğer tarafında idi. Karşılıklı ok attık. Karşılıklı atışma bitince biz arkadaşlarımızın yanına,

⁹¹ Vâkıdî, I, 403; İbn Sa'd, II, 62.

⁹² Vâkıdî, I, 404-405; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 92.

⁹³ Vâkıdî, I, 403; İbn Sa'd, II, 62.

⁹⁴ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 178.

⁹⁵ Vâkıdî, II, 465.

onlar da arkadaşlarının yanına döndüler. Bizim gruptan da, onların grubundan da yaralananların sayısı çoktu. Daha sonra Hâlid ve adamları hendeğin kıyısını takip ederek gittiler. Biz de onların peşi sıra hendeğin kıyısından takip ettik. Müslüman askerler olarak müşriklerin nöbet tutup bekledikleri karargahlarına kadar gittik. Kıyı boyunca hangi karargaha rasladıysak, bizimle savaşmaya kalkan bir askerî birlikle karşılaştık. Râtic'e varıncaya kadar bu böyle devam etti. Müşrikler Râtic'de uzunca bir süre durdular. Müşrik ordusu, Benî Kureyza'yı bekliyorlardı. Amaçları Medine'ye ansızın baskın yapmaktı. Seleme b. Eslem b. Hureş'in süvarilerinin Medine'de bulunduğunu ve Medine'yi beklemekte olduğunu biliyorduk. O sırada Seleme b. Eslem Râtic'in arkasından geliverdi. Hâlid b. Velîd'in süvari birliğiyle karşılaşmış savaştılar. Bir koyun sağacak kadar zaman ya geçmiş ya da geçmemişti ki Hâlid b. Velîd'in komutası altındaki askerlerin kaçtıklarını gördüm. Seleme b. Eslem onları ilk çıktıkları merkeze kadar kovaladı.⁹⁶

Sabah olunca Kureyşliler ve Gatafanlılar Hâlid bin Velîd'i ziyarete geldiler. Ve neler yaşadıklarını sordular. Hâlid:

- Bütün gece oturdum. Müslümanlar süvarilerini gönderdiler. Ben de onların ne yapacağını gözetledim dedi.⁹⁷

Anlıyoruz ki Muhammed b. Mesleme bu savaşta hendek boyunca hareket halinde olmuş, özellikle Hz. Peygamber'e yönelik saldırılara karşı özel tedbirler almıştır. Yine müşrik orduları takip ederek ikinci bir taarruza da engel olma gayretini göstermiştir. Az önce Hâlid b. Velîd'in sözünden de anlıyoruz ki, Muhammed b. Mesleme bu savaşta da atlı olarak görev yapmıştır.

F. Benî Kureyza Gazvesi

Benî Kureyza Gazvesi, 5/627 yılında gerçekleşmiştir.⁹⁸ Hz. Peygamber Hendek harbinden hemen sonra, bu savaştaki tutumlarından dolayı Benî Kureyza ile savaşmak üzere halkın hazırlanması gerektiğini bildirmesi için Bilâl-i Habeşî'ye emir

⁹⁶ Vâkıdî, II, 465-466; Köksal, V, 249-250.

⁹⁷ Vâkıdî, II, 466; Köksal, V, 250.

⁹⁸ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 187.

verdi.⁹⁹ Bu emirle Müslümanlar Benî Kureyza yurduna adeta akmaya başladılar.¹⁰⁰ İslâm ordusunda toplanan asker sayısı üçbin idi.¹⁰¹ Otuz altısı süvari olan bu orduda¹⁰² Muhammed b. Mesleme süvarilerdendi.¹⁰³

Muhammed b. Mesleme ile beraber tüm süvariler Hz. Peygamber'i ortalarına almışlardı. Hz. Peygamber'in etrafını sarmak suretiyle Benî Kureyza yurduna vardılar.¹⁰⁴

Muhammed b. Mesleme kuşatmanın sürdüğü günleri şöyle anlatır: “Benî Kureyza'yı sıkı bir şekilde kuşattık. Birgün fecirden önce surların dibine kadar yaklaştık. Hiç durmadan ok attık. Rasûlullâh da bize yılmamamız için sabrı ve cihadı telkin ediyordu. Geceyi de kalenin dibinde geçirdik. Onlar bizimle çarpışmayı bırakmadıkça biz de savaşmaya devam ettik. Karargahımıza dönmedik. Benî Kureyza, savaşı kaybedeceklerini anlayınca anlaşmaya varmak için konuşmak istediklerini bildirdiler. Rasûlullâh bu teklifi kabul etti. Nebbâş b. Kays'ı kalesinden indirdi. Nebbâş:

- Ey Muhammed! Benî Nadîr'in teslim olmasından sonra biz de teslim olalım. Mallar ve silahlar senin olsun. Kanımızı dökme, bizi öldürme. Kadınlarımız ve çocuklarımızla birlikte yurdunuzdan çıkıp gidelim. Her türlü silahlarımız sende kalsın. Ancak her aile için bir devenin taşıyabileceği gerekli şeyleri götürmemize izin ver dedi. Hz. Peygamber bu teklifi reddetti. Nebbâş:

- “Öyleyse canımızı bağışla, bizleri öldürme, kadınlarımızı ve çocuklarımızı bağışla. Develerle mal götürmekten de vazgeçtik” dedi. Hz. Peygamber:

- “Hayır. Vereceğim hükme razı olacaksınız dedi. Nebbâş Rasûlullâh'tan aldığı cevapla kavmine ve kalesine geri döndü”¹⁰⁵

⁹⁹ Vâkıdî, II, 497; İbn Hişâm, Sîre, II, 23-24; Ebû'l-Fidâ, İmâdüddîn el-Melikü'l-Müeyyed İsmâil b. Ali b. Mahmud İbn-i Ömer Şâhinşah b. Eyyûb (732/1358), Târîhu Ebû'l-Fidâ, ta'lik ve haşiye Mahmud Deyyûb, Beyrut, 1407/1997, I, 196.

¹⁰⁰ Hasan İbrahim Hasan, Siyâsî, Dinî, Kültürel, Sosyal, İslâm Tarihi, trc. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş, İstanbul, 1985, I, 162.

¹⁰¹ İbn Sa'd, II, 74.

¹⁰² Vâkıdî, II, 498; İbn Sa'd, II, 74.

¹⁰³ Vâkıdî, II, 498.

¹⁰⁴ Vâkıdî, II, 497-498.

¹⁰⁵ Vâkıdî, II, 501; Köksal, V, 332-333.

Anlaşılan o ki, tüm bunlara birebir tanık olan Muhammed b. Mesleme, Hz. Peygamber'in en yakınındaki kimselerdendi. Bunun dışında gece yarları devriye geziyordu. Yine bir gece kendi komutasında bir birlikle devriye gezerken Amr b. Su'dâ'ya rasladı.¹⁰⁶ Amr b. Su'dâ Benî Kureyza'nın ahidlerini bozmasından¹⁰⁷ ve Hendek harbindeki tutumlarından dolayı haksız olduklarını bilen bir kimse idi. Hatta o geceyi Sa'ye oğulları ile birlikte geçirmişti.¹⁰⁸

Amr b. Su'dâ kaleden indiği zaman Muhammed b. Mesleme komutasındaki askerî birliğe rasladı.¹⁰⁹ Muhammed b. Mesleme o sıralarda kalenin etrafında ve İslâm ordusu karargâhının baskına açık yerlerinde dolanıyor olmalı idi. Muhammed b. Mesleme Amr'ın karaltısını gördü fakat kim olduğunu bilemedi.

- Kim o? diye seslendi. Amr b. Su'dâ kendisini tanıttı. Muhammed b. Mesleme:

- Seni tanıdık, gidebilirsin deyip Amr'ın yolunu açtı. Muhammed b. Mesleme Amr'ın kavmine olan yaklaşımını biliyor idi ve Amr'ın arkasından şöyle dedi:

“Allah'ım beni, kerîm olan kişilerin hatalarını gidermekten, iyiliklerini yüceltmekten mahrum bırakma”¹¹⁰ Hz. Peygamber de Amr için “ O, ahde vefasından dolayı Allah'ın kendisini kurtardığı adamdır” demiştir.¹¹¹

Amr'ın, kaleden çıkınca Muhammed b. Mesleme ile karşılaşması, Muhammed b. Mesleme'nin onun gitmesine izin vermesi, orada gezen birliğe Muhammed'in komuta ettiğini göstermektedir.

İslâm ordusunun Benî Kureyza'yı muhasarası şiddetlenince Rasûlullâh'ın hükmü üzerine kaleden indiler. Rasûlullâh'ın emriyle esir edildiler. Elleri arkadan

¹⁰⁶ Vâkıdî, II, 503; İbn Hişâm, Sîre, II, 27.

¹⁰⁷ Taberî, II, 586.

¹⁰⁸ Vâkıdî, II, 504.

¹⁰⁹ İbn, Hişâm, Sîre, II, 27.

¹¹⁰ Vâkıdî, II, 504; İbn Hişâm, Sîre, II, 27.

¹¹¹ Vâkıdî, II, 504.

zincirlendi/kelepçelendi. Bu görevi yapan Muhammed b. Mesleme idi.¹¹² Bu dönemde Kureyza oğulları Evs'ten yardım istediler.¹¹³

Muhammed b. Mesleme Benî Kureyza hakkında hüküm verilmesini şöyle anlatır:

“Rasûlullâh esir alınma işi bittikten sonra bir yere dayandı ve oturdu. Evsliler Hz. Peygamber'in yanına gelip oturdular. Dediler ki “Yâ Rasûlullâh! Bunlar Hazrecîler'in değil bizim müttetikimizdir. Abdullah b. Ubey'in müttetiki olan Benî Kaynuka yahudileri hakkında vardığın kararı, onlara nasıl davrandığını biliyorsun. Müttetikimiz olan Benî Kureyza, yapılan anlaşmayı bozdukları için pişmanlık içerisindedir. Onları bize bağışla”. Rasûlullâh sustu. Hiçbirşey konuşmadı. Evsiler hep bir ağızdan Benî Kureyza'yı bağışlaması için Hz. Peygamber'e baskı yapıyorlar, ısrar ediyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

- Ey Evsiler, sizden birinin onlar hakkında hakem olup, hüküm vermesine razı olur musunuz? dedi. Bütün Evsiler:

- Evet dediler. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber:

- Bu işi Sa'd b. Muâz'a havale ettim buyurdu. Sa'd b. Muâz Hendek harbinde aldığı yaralardan dolayı tedavi oluyordu. Sa'd b. Muâz Kureyza'ya geldi. Evs kabilesinin çoğu da ordaydı. Sa'd:

- “Eli ustura tutan tüm erkekler öldürülecek, kadınlar ve çocuklar esir edilecek, malları taksim edilecek.”¹¹⁴

Bu karar ile Hz. Peygamber Muhammed b. Mesleme'ye emretti. Benî Kureyza'nın eli ustura tutan erkeklerinin elleri boyunlarına bağlanarak bir kenara götürüldüler. Kadınlar ve çocuklar da kaleden çıkarılıp başka bir tarafa toplandılar. İnfaz görevi Muhammed b. Mesleme'nindi.¹¹⁵

¹¹² Vâkıdî, II, 509.

¹¹³ Vâkıdî, II, 524; İbn Hişâm, Sîre, II, 28.

¹¹⁴ Vâkıdî, II, 510, 512.

¹¹⁵ Vâkıdî, II, 509.

O gün atı olmayan piyadeler için bir payı süvariler için, ikisi atın, biri de süvarinin kendisinin olmak üzere üç pay ayrılmıştı.¹¹⁶ Atlara iki payın verildiği ilk ganimet burada paylaştırılmıştı.¹¹⁷

Muhammed b. Mesleme Benî Kureyza ganimetinden aldığı payları şöyle anlatır: “O gün ben üç kadın aldım. Her kadının yanında çocukları vardı. Kendimin ve atımın hakkı olmak üzere mallardan ve arazîlerden bir payı kendime iki payı atıma olmak üzere 3 sehm/pay aldım. Tüm bunlara kırkbeş dinar verdim. Yalnız ben değil, tüm süvariler kendileri için bir pay, atı için iki pay olmak üzere üç pay aldılar.¹¹⁸”

G. Hudeybiye Müsâlahası

Hz. Peygamber, umre için ashabıyla birlikte 6/628'de¹¹⁹ yola çıktı. Katılanların sayısı hakkında çok farklı rivâyetler bulunmaktadır. 1400¹²⁰, 1500¹²¹, 300¹²² vs. Bunlardan 200'ü atlı idi.¹²³ Muhammed b. Mesleme de bu atlı grubun içindeydi. Yanlarına yolculuk için alınan bir kılıçtan başka bir savaş aleti yoktu.¹²⁴

Hz. Peygamber muhâcir ve ensardan 20 kişilik bir süvari birliği öncü kuvvet olarak yolladı.¹²⁵ Vâkıdî bu birliğin komutanı olarak Sa'd b. Zeyd b. el-Eşhelî'yi belirtir ve beraberindekilerden bazılarının ismini zikrederken Muhammed b. Mesleme'yi de sayar.¹²⁶

Müşriklerin, Müslümanların Mekke'ye girme arzusu, yanlış anlaşılmalara neden olmuş, oluşan huzursuzluğun giderilmesi için karşılıklı elçiler gidip gelmeye başlamıştı.¹²⁷

¹¹⁶ İbn Hişâm, Sîre, II, 32; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 187.

¹¹⁷ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 187.

¹¹⁸ Vâkıdî, II, 524.

¹¹⁹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 200.

¹²⁰ Vâkıdî, II, 574; Taberî II, 621; Ebû'l-Fidâ, I, 199.

¹²¹ Vâkıdî, II, 574; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 200.

¹²² İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 200.

¹²³ Vâkıdî, II, 574.

¹²⁴ Vâkıdî, II, 574.

¹²⁵ Vâkıdî, II, 574.

¹²⁶ Vâkıdî, II, 574.

¹²⁷ İbn Sa'd, II, 97; Taberî, II, 626-628.

Bu gergin ortamda Hz. Peygamber'in ashabından Evs b. Havlî, Abbâd b. Bısr ve Muhammed b. Mesleme, geceleri sıra ile nöbet tutmak ve karargahın çevresinde emniyeti sağlamak üzere görevlendirildi.

Hz. Osman Mekke'ye konuşmak için gönderilmiş; dönmesi gecikmişti. Bu gergin gecelerden birinde Muhammed b. Mesleme Hz. Peygamber'in atının üstünde dolaşıyordu. O gece Kureyş müşrikleri Mikrez b. Hafs'ın komuta ettiği 50 kişilik bir grup göndermişti.¹²⁸

Kureyş'in bu birliği göndermekteki maksadının savaşma olduğunu söylemek pek makul görünmemektedir. Eğer savaşmak istiyor olsalardı daha büyük bir ordu toplanabilirdi. Anlaşılan o ki maksatları müslümanların durumunu gözetmekti.

Muhammed b. Mesleme ve birliği bu 50 kişilik grubu yakalayıp Hz. Peygamber'in yanına getirdi.¹²⁹

Hz. Osman Mekke'de üç gün kaldı. Rasûlullâh'a Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi gelince Rıdvan Bey'atı yapıldı. Muhammed b. Mesleme bu bey'ata katılanlardandır.¹³⁰

Rıdvan Bey'atı'ndan sonra müşriklerden Müslümanları gözetlemek üzere gönderilen birkaç grup daha yakalandı.¹³¹ Kanaatimizce bu müşrik grupları da yakalayan Muhammed b. Mesleme'dir. Zira başka bir devriyeden bahsedilmemektedir.

Müslümanlarla Kureyş müşrikleri arasında yapılan Hudeybiye barışı imzalandığında, müslümanlardan buna şahit olanlar içerisinde Muhammed b. Mesleme de vardı.¹³²

H. Hayber Gazvesi

Bu gazve 7/629 yılında gerçekleşmiştir.¹³³ Semhûdi'nin açıklamasına göre Hayber'in fethi için çıkıldığında Hz. Peygamber karargah kurulacak yeri tesbit için

¹²⁸ Vâkıdî, II, 603.

¹²⁹ Vâkıdî, II, 603.

¹³⁰ Vâkıdî, II, 602. Topluca yapılan bir bey'at olduğu için orada bulunan herkes bey'at etti. İçlerinde Muhammed b. Mesleme de vardı.

¹³¹ Vâkıdî, II, 602.

¹³² Vâkıdî, II, 612; İbn Sa'd, II, 97.

¹³³ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 216.

Menzile mevkiî yakınlarında deveyi serbest bıraktı. Devenin çöktüğü yer karargah edinildi.¹³⁴ Hubâb b. Münzir sabahleyin Hz. Peygamber'in yanına gelerek mevsimin sıcak olduğunu, bataklıklar olduğunu, kalenin yakınında oldukları için açık hedef konumunda olduklarını vb. söyleyerek yerlerinin değiştirilmesi gerektiğini söyledi.¹³⁵ Hz. Peygamber Muhammed b. Mesleme'yi çağırdı ve ona:

- Bizim için uygun bir yer bak. Öyle bir yer olsun ki yahudilerin kalelerinden gelecek saldırılara karşı bizi emin kılsın, bataklık haşerelerinden uzak olsun, karargah edinmeye uygun bir yer olsun buyurdu.

Bu emirle birlikte Muhammed b. Mesleme etrafta gezinmeye başladı. Recî' adlı mevkiye kadar geldi. Gece olunca Hz. Peygamber'in yanına döndü ve Hz. Peygamber'e:

- Senin için karargah edinmeye uygun bir yer buldum, dedi.

Hz. Peygamber Muhammed b. Mesleme'ye

- Allah'ın bereketi onun (senin-senin bulduğun yerin) üzerine olsun diye hayır duada bulundu.¹³⁶

Bu savaşta İslâm ordusunda 100 atlı vardı.¹³⁷ Muhammed b. Mesleme de bunlardan biriydi. Savaşın ilk gününe Muhammed b. Mesleme katılmadı. Zira o, karargah edinebilecek uygun bir mevki arıyordu.¹³⁸

Muhammed b. Mesleme kuşatma esnasında ağaç kesme hadisesini şöyle anlatır: Müslümanlar Netat kalesinde 400 hurma ağacının hurma salkımlarını kesti.¹³⁹ Netat kalesi etrafı dışında da hiçbir ağaca dokunulmadı.¹⁴⁰

Bu savaşta Muhammed b. Mesleme de hurma ağaçlarının salkımlarını kesenler arasındadır. Bu durumu şu sözüyle ikrar eder: Ben de o gün kuşatma

¹³⁴ Semhûdî, Nureddin Ali b. Ahmed (911/1505), Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ, Beyrut, 1404/1984, III, 1028.

¹³⁵ Vâkıdî, II, 643.

¹³⁶ Vâkıdî, II, 644.

¹³⁷ İbnü'l-Esir, Kâmil, II, 216.

¹³⁸ Vâkıdî, II, 644.

¹³⁹ Hz. Peygamber'in buradaki ağaçların salkımlarını kesmesi Yahudiler'e karşı düzenlenen savaşta galip gelmek için onları rahatsız etmekte. Ancak daha sonra bu işten vaz geçilmiştir. Bkz. Es'ad, Mahmud (1337/1918), Târîh-i Dîn-i İslâm, Sadeleştiren: Ahmet Lütfi Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul 1995,673.

¹⁴⁰ Vâkıdî, II, 645.

esnasında hurma ağaçlarının salkımlarını kesenlerdenim. Bilâl-i Habeşî Hz. Peygamber'in emri olan: "Ağaçlara dokunmayın. Ağaçlara dokunmayın!" diye seslenene kadar kesmeye devam ettim.¹⁴¹

Muhammed b. Mesleme'nin kardeşi Mahmud b. Mesleme de o gün müslümanlarla beraber savaşımlar arasında idi. Yaz mevsiminin en sıcak günlerindendi. Savaş Hayber kalelerinden biri olan Netat¹⁴² kalesi yakınlarında başlamıştı. Mahmud bu sıcak yaz gününde savaştan çok yorulmuştu. Biraz dinlenmek ve gölgelenmek üzere Nâim¹⁴³ kalesinde savaşı bulunmadığını oranın erzak ve eşya deposu olduğunu düşünerek, dinlenmeye gitti. Kalenin dibine oturdu. Mahmud'un kalenin dibinde oturduğunu gören Yahudi Merhab Mahmud'un üstüne büyükçe bir değirmen taşı¹⁴⁴ attı. Taş onun başına düştü. Miğferini parçaladı. Alnının derisi yüzüne düştü. Bunu gören Müslümanlar Mahmud'u derhal Hz. Peygamber'in yanına getirdiler. Hz. Peygamber Mahmud'un soyulan derisini kaldırıp eskisi gibi yerine yerleştirdi ve deriyi eski haline getirdi. Mahmud b. Mesleme Recî'deki karargaha götürüldü.¹⁴⁵

Mahmud henüz yaralıyken Muhammed b. Mesleme onun yanına geldi ve aralarında şöyle bir konuşma geçti: Mahmud:

- Ey kardeşim, ben öldükten sonra kızlarım mirasımdan pay alamayacak ve çok zor bir duruma düşecek, dedi. Muhammed:

- Ben kendi mallarımla onlara destek olurum, diyerek kardeşini yatıştırdı. O sırada kızların da mirastan pay alabileceğine dair olan âyet gelmemiş idi.¹⁴⁶

Yine Hayber kuşatması esnasında Muhammed b. Mesleme Rasûlullâh'a gelerek:

¹⁴¹ Vâkıdî, II, 645.

¹⁴² Hayber'deki kalelerden birisinin adıdır. Geniş bilgi için bkz. Hamidullah, Muhammed. "Hayber", D.İ.A., İstanbul, 1998. XVII, 21-22.

¹⁴³ Hayberdeki kalelerden bir diğerrinin adıdır. Hamidullah, "Hayber", D.İ.A., XVII, 22.

¹⁴⁴ Taberî, II, 9; Diyârbekrî, Huseyin b. Muhammed b. Hasan (990/1582), Târîhu'l-Hâmîs fî Ahvâli Enfesi Neffîs, Beyrut, trsz., II, 46.

¹⁴⁵ Vâkıdî, II, 645; Diyârbekrî, II, 46.

¹⁴⁶ Vâkıdî, II, 658.

- Ey Allah'ın Rasûlü! Bugünlerde çektiğim acıyı hayatım boyunca hiç çekmemiştim. Kardeşim Mahmud şehid olmak üzere.¹⁴⁷ Kardeşimi feci şekilde yaraladılar.¹⁴⁸ Muhammed b. Mesleme'nin bu sözüne karşılık Hz. Peygamber:

- Savaşı, düşmanlarla karşılaşmayı Allah'tan temenni etmeyin. Allah'tan yalnız afiyet ve sağlık dileyin. Çünkü siz düşmanlardan ne gibi bir musîbetle karşılaşacağınızı bilemezsiniz. Düşmanlarla karşılaştığımız zaman Allah'ım, bizim Rabbımız da, onların Rabbi da sensin. Bizlerin kaderi de onların kaderi de senin elindedir. Onları öldürecek ancak sensin diye dua edin. Sonra da oturun. Sizi kuşattıkları zaman tekbir getirin.¹⁴⁹ Ey Muhammed b. Mesleme! Sana müjdeler olsun. Yarın inşallah kardeşini yaralayan kişi öldürülecektir, Yahudiler kaçacaktır.¹⁵⁰ Yarın sancağı, öyle birine vereceğim ki o, kardeşini şehid eden kişiyi öldürecektir.¹⁵¹ O kişi asla kaçmayan bir kişidir.¹⁵²

Es-Sa'b, el-Vatîh kaleleri fethedilmişti. Bunlardan sonra İslâm ordusu Merhâb'ın da bulunduğu es-Süleym adlı kalenin üzerine yürüdü.¹⁵³ Es-Süleym adlı kalenin kuşatılması esnasında Yahudi Merhab mübareze etmek üzere meydan okuyarak savaş meydanına çıkmış ve bu mübarezede öldürülmüştür. Merhab'ı kimin öldürdüğüne dair kaynaklar farklı rivâyetler verir. Bu rivâyetlerin bir kısmında Merhab'ı öldürenin Muhammed b. Mesleme olduğunun belirtilmesi hasebiyle konuyu değerlendirmeyi uygun bulduk. Öncelikle Merhab'ı Muhammed b. Mesleme'nin öldürmüş olduğuna dair rivâyetleri belirtmek, daha sonra ismi geçen diğer sahabeleri zikretmek suretiyle konuyu değerlendireceğiz:

¹⁴⁷ el-Hâkîm, Ebî Abdillâh en-Nisâbüri (405/1014), el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn, Beyrut, 1406/1986, III, 38.

¹⁴⁸ İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed (734/1334) Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meğâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer, Beyrut, tsz., II, 132.

Kaynaklardaki ifadelerde Mahmud'un şehid olduğu belirtilir. Muhammed b. Mesleme Hz. Peygamber'e "Bugün çok üzülüyorum. Kardeşim şehid olmuştur" dediği zikredilir. Ancak bu ifade doğru görünmemektedir. Zira ileride de değinileceği gibi Mahmud ertesi gün, Merhab'ın öldürüldüğü gün ölmüştür. Yani yaralandıktan 3 gün sonra şehid olmuştur. bkz. Vâkîdî II, 658; İbn Sa'd IV. 303. Ancak biz tercüme yaparken şehid oldu ifadesini, çok yaralı, şehid olmak üzere olarak anlamlandırdık. Muhammed b. Mesleme'nin Mahmud henüz ölmediği halde, kardeşim şehid oldu şeklinde konuşması, kanaatimizce, Mahmud'un ağır yaralı olmasından ve yaşayabileceğine dair çok fazla umutları olmadığından kaynaklanmaktadır.

¹⁴⁹ Hâkîm, III, 138; İbn Seyyidinnâs, II, 132-133.

¹⁵⁰ Vâkîdî, II, 653.

¹⁵¹ İbn Seyyidinnâs, II, 132.

¹⁵² Vâkîdî, II, 653; İbn Seyyidinnâs, II, 133.

¹⁵³ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 218.

Yahudî Merhab kaleden dışarı çıktı ve recez şiirler okudu:

Hayber halkı iyi bilir ki ben Merhab'ım,

Silahımı kuşanmış tecrübeli bir kahramanım,

Bazen şişler, bazen vururum,

Aslanlar bile hucum ederek gelemez,

Benim yanıma kimse yanaşamaz.¹⁵⁴

Merhab'ın üstündeki zırh iki kattı. İki kılıcı vardı.¹⁵⁵ Hayber'de Merhab'tan daha güçlü bir savaşçı yoktu.¹⁵⁶ İleri atılıp meydan okudu:¹⁵⁷

- Kim benimle mübareze edecek? dedi. Rasûlullâh

- Kim bu adamla savaşmak ister diye sordu. Muhammed b. Mesleme;

- Ben onunla savaşmak isterim Ey Allah'ın Rasûlü. Dün kardeşim Mahmud'u öldürdü ve beni sinirlendirdi.¹⁵⁸ Allah'a yemin ederim ki ben intikam alması gereken kişiyim.¹⁵⁹

Rasûlullâh:

- Kalk dedi. Sonra da Muhammed b. Mesleme'ye dua etti. "Allah'ım Muhammed b. Mesleme'ye yardım et."

Merhab ile Muhammed b. Mesleme mübareze için karşı karşıya geldiklerinde aralarında bir sakız ağacı vardı. Merhab hamle yaptığında Muhammed, ağacı siper ediniyor. Muhammed hamle yaptığında Merhab ağacı siper ediniyordu. Böylece her birinin kılıç darbesi ağaca geldiğinden ağacın dallarının hepsi kesilmişti. Merhab hamle yaptığında Muhammed kendisini kılıcıyla korudu. Böylece Merhab'ın kılıcı düştü. Merhab savunmasız kalınca Muhammed b. Mesleme Merhab'ı

¹⁵⁴ İbn Hişâm, Sîre, II, 87; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 218; Ebû'l-Fidâ, I, 201.

¹⁵⁵ Diyârbekrî, II, 50.

¹⁵⁶ Diyârbekrî, II, 50.

¹⁵⁷ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 219.

¹⁵⁸ Vâkıdî, II, 655-656; İbn Hişâm, Sîre, II, 88; Bustî, Sîra, 301-302.

¹⁵⁹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 219.

öldürdü.¹⁶⁰ Merhab'ın yenilmesinin asıl sebebi, kılıcının Muhammed b. Mesleme'nin kalkanına sıkışması idi.¹⁶¹

İslâm Tarihi kaynaklarında meşhur rivâyete göre Hayber'de Merhab'ı öldüren Muhammed b. Mesleme değil, Ali b. Ebî Tâlib'tir.¹⁶² Zübeyr b. el-Avvâm'ın öldürdüğüne dair bir rivâyet de bulunmaktadır.¹⁶³ Taberî ve İbnü'l-Esir hem Muhammed b. Mesleme, hem de Ali b. Ebî Tâlib'in öldürdüğüne dair rivâyeti almışlardır.¹⁶⁴ Hz. Ali'nin Merhab'ın nasıl öldürdüğüne dair olan rivâyeti burada zikretmeyi gereksiz görüyoruz. Kaynaklardaki genel kanaatin Merhab'ı öldürenin Hz. Ali olduğu yönünde belirtilmesi bu konudaki fikrimizi şekillendirmiştir.¹⁶⁵

Nevevî Tehzibü'l-Esmâ adlı eserinde İmâm-ı Şâfi'in görüşüne yer vererek: Hz. Peygamber'in Hayber günü Merhab'ın mallarından bir kısmını ganimet olarak Muhammed b. Mesleme'ye vermesi Merhab'ı Muhammed'in öldürdüğüne delil'dir. Ancak sîret alimleri onu Hz. Ali'nin öldürdüğünü söyler, yorumunda bulunur.¹⁶⁶

Bu konuyla ilgili son bir rivâyete daha yer vermek istiyoruz. Diyârbekrî Muhammed b. Mesleme'nin kardeşi Mahmud'un başına taş atarak Mahmud'un ölümüne sebep olanın Kinâne b. Rebî b. Ebi'l-Hukayk olduğunu belirtir.¹⁶⁷

Savaş sonunda Hz. Peygamber Kinâne b. Rebî'in boynunun vurulması görevini Muhammed b. Mesleme'ye tevdi etmiştir.¹⁶⁸ Mahmud'u Kinâne'nin öldürdüğüne dair olan bu rivâyetin Muhammed b. Mesleme'nin kardeşinin intikamını aldığına dair duygusal bir yaklaşımdır diyerek değerlendirilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

¹⁶⁰ Vâkıdî, II, 655-656; İbn Hişâm, II, 88; Bustî, Sîrâ, 302; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 219, Halife, 38; Halebî, III, 38.

¹⁶¹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 219.

¹⁶² İbn Abdilber III, 1377; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 219; Ebû'l-Fidâ, I, 201; İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynuddîn Ömer b. Muzaffer b. Ömer (749/1375), Târîhu İbnü'l-Verdî, Beyrut, 1996, I, 120.

¹⁶³ Bustî, Sîra, 301.

¹⁶⁴ Bkz. Taberî, III, 10-13; İbnü'l-Esîr, II, 218-219.

¹⁶⁵ Vâkıdî Merhab'ı Hz. Ali'nin öldürdüğüne dair şöyle bir gerekçe sunar: Hz. Ali'nin Merhab ile karşılaşmasının asıl nedeni Merhab'ın kardeşi Haris'in Hz. Ali'nin eliyle öldürülmesi idi. Kuşatma esnasında Yahudiler'den Hâris bire bir çarpışmak için kaleden indi. Hâris'in cesur olduğu bildirilir. Hz. Ali ile yaptıkları mübarezede Hz. Ali galip gelmiş Hâris ölmüştü. Merhâb kardeşinin ölümüne dayanamayarak intikam hırsı ile Hz. Ali ile savaşmış Hz. Ali Merhab'ı da öldürmüştü. Bkz. Vâkıdî, II, 654.

¹⁶⁶ Nevevî I, 92.

¹⁶⁷ Diyârbekrî, II, 46.

¹⁶⁸ Vâkıdî, II, 673; Taberî, III, 14; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 220.

Savaş esnasında yahudilerden Useyr: Benimle savaşmak isteyen yok mu? diye haykırıyordu. Useyr güçlü ve kısa boylu bir adamdı. Muhammed b. Mesleme onunla çarpışmış ve onu öldürmüştür.¹⁶⁹

İslâm ordusu yahudi kalelerinden Sa'b b. Muâz kalesini kuşattığı gün çok büyük sıkıntılar çekmiştir. O gün Muhammed b. Mesleme Hz. Peygamber'in etrafında bulunup Hz. Peygamber'i koruyan mücahitlerden biri idi. Bu anı şöyle anlatır: Sa'b b. Muâz kalesi önünde Hz. Peygamber'i kalkanları ile koruyan mücahitler arasında ben de vardım. Oklar bize doğru atılırken "Kalkanlarımızla kendinizi ve Hz. Peygamber'i koruyun" diye bağıryordum. Mücahitler de sözümü tutuyorlardı. O gün o kadar çok oka tutulduk ki adeta yerimizden sökülüp atılacağımızı sandım. Ok atarken Rasûlullâh'a da bakıyordum. Rasûlullâh'ın Yahudilere attığı oklardan hiçbiri boşa gitmiyor, tam isabet ediyordu. Rasûlullâh bana bakıp gülümsedi. En sonunda yahudiler dağıldılar ve kalelerine girdiler."¹⁷⁰

Yahûdi kalelerinden Vatîh ve Sülâlim kalelerinde kuşatma uzun süre devam edince Kinâne b. Rebî b. Ebi'l-Hukayk Hz. Peygamber ile bir anlaşma yapmak istedi. Bu anlaşmanın maddelerinden bir tanesi birer hayvan yükü dışında hiçbir şey taşımadan sürülmeleri idi.¹⁷¹

Anlaşma yahudilerce ihlal edilince Kinâne b. Rebî' b. Ebi'l-Hukayk'ın infazını emretti. Hz. Peygamber bu görevi yerine getirmesi için Muhammed b. Mesleme'yi görevlendirdi. Halebî'ye göre; Hz. Peygamber'in buradaki amacı Muhammed b. Mesleme'nin kardeşinin öldürülmesinden dolayı acılarını biraz olsun dindirmektir.¹⁷² Muhammed b. Mesleme Kinâne'nin boynunu vurdu.¹⁷³

Hayber ganimetlerinde hisseler bölüştürüldüğünde Eslem ve Ğıfârlar'ın ganimet hisselerini Muhammed b. Mesleme satın aldı. Eslemîler yaklaşık 70 kişi,

¹⁶⁹ Vâkıdî, II, 657.

¹⁷⁰ Vâkıdî, II, 662.

¹⁷¹ Vâkıdî, II, 670-671; İbn Sa'd II, 110; Belâzûrî, Fütûh, 38; İbn Kayyım, el-Cevziyye (751/1372), Zâdü'l-Meâd, trc. Şükrü Özden, H. Ahmet Özdemir, Mustafa Erkekli, İstanbul, 1989, III, 180.

¹⁷² Halebî, III, 39.

¹⁷³ Vâkıdî, II, 673; Taberî III, 14; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 220; İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed (808/1405) Tarîhu İbn Haldun (Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-Haber fi Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Asâruhüm min Zevi's-Sultâni'l-Ekber) Beyrut, 1391/1971, II, 293; Halebî, III, 39.

Gifârîler ise yaklaşık 30 kişi olup Muhammed b. Mesleme'nin buradan aldığı toplam hisse 100 etmekte idi. Bu 100 hisseyi satın aldı.¹⁷⁴

II. Umretü'l-Kazâ:

6/628'de Hudeybiye Musâlaha'sı gereğince ertesi yılda yapılacak olan umrenin vakti geldiğinde Hz. Peygamber Hudeybiye'ye katılan herkesi umreye hazırlanmaya sevketti.¹⁷⁵ Hz. Peygamber yanına miğfer, zırh, mızrak ve silahlarla 100¹⁷⁶ at aldı. Atlı süvarilerin başına Muhammed b. Mesleme'yi tayin etti. Muhammed b. Mesleme komutasındaki 100 atlıyı önceden yola çıkardı. Silahları taşımak ve korumak üzere Beşîr b. Sa'd'ı görevlendirdi.¹⁷⁷

Muhammed b. Mesleme komutasındaki birlik Merru'z-Zahran'a vardı. Orada Kureyşliler'den bazı kimselerle karşılaştı. Kureyşliler atlılardan müteşekkil bu birliği görünce, kim olduklarını öğrenmek üzere harekete geçtiler.¹⁷⁸ Kureyşliler:

- Burada gezmenizin sebebi nedir? diye sormuşlardı. Muhammed b. Mesleme ise;

- Bunlar Rasûlullâh'ın süvarileridir. İnşallah yarın sabah Rasûlullâh da buraya gelecektir¹⁷⁹ dedi.

Adamlar bu cevabı alıp Beşîr b. Sa'd'ın yanındaki silahları da görünce telaşa kapılarak gördüklerini Kureyş'e anlatmak üzere gittiler.¹⁸⁰

Muhammed b. Mesleme'nin bundan sonraki süreçteki görevinin atlara bakmak, atları ve süvarileri yönlendirmek olduğu söylenir.¹⁸¹

III. Katıldığı Seriyeler

İbn Kesîr'in el-Bidâye ve'n-Nihâye adlı eserinde tespit edilen bir rivâyete göre Muhammed b. Mesleme'nin gazvelerde gösterdiği başarılarının yanında

¹⁷⁴ Vâkıdî, II, 690.

¹⁷⁵ Vâkıdî, II, 731; İbn Sa'd, II, 120.

¹⁷⁶ Vâkıdî, II, 733; İbn Sa'd, II, 121. Kastalânî bu seferde atların sayısının yaklaşık 100 olduğunu belirtir. Bkz., Kastalânî, 101.

¹⁷⁷ Vâkıdî, II, 733; İbn Sa'd, II, 121.

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 227.

¹⁷⁹ Vâkıdî, II, 734; İbn Sa'd, II, 121.

¹⁸⁰ Kastalânî, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, el-Envâru'l-Muhammediyye mine'l-Mevâhibi'l-Ledûnniye, 101.

¹⁸¹ Taberî, III, 26.

komutanlığını bizzat kendisinin yaptığı on beş seriyyeden bahsedilir.¹⁸² Ancak, biz kaynaklarda Muhammed b. Mesleme'nin üç seriyyesinin dışında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Kanaatimizce bu on beş seriyye ifadesi abartılı görünmektedir. Şimdi Muhammed b. Mesleme'nin komutanlığını bizzat kendisinin yaptığı bu üç seriyyeyi değerlendirelim.

A. Kâ'b b. el-Eşref Seriyyesi

Kâ'b, Tayy kabilesinden bir yahûdudur.¹⁸³ Kendisi meşhur bir şairdir.¹⁸⁴ Annesi Benî Nadîr Yahûdilerinden, babası Benî Tayy kabilesinin bir kolu olan Nebhânî'dir.¹⁸⁵ Kâ'b b. el-Eşref Medine'ye gelen Müslümanlara kin besleyenlerin başında geliyordu. Şiirleriyle Hz. Peygamber'i ve sahabiyi hicvediyor, onları aşağılıyordu.¹⁸⁶ Bedir zaferini duyduğunda "Allah'a yemin ederim ki, Muhammed Kureys'ten bu kadar adam öldürttüyse yerin altı, yerin üstünden daha hayırlıdır" demişti.¹⁸⁷ Bedir'de öldürülen müşrikler için ağlamış, onlar için ağıtlar yakarak, Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e ve müslümanlara olan kinini arttırmaya çalışmış bir kimseydi.¹⁸⁸ Medine'ye saldırırsanız ben sizin bu girişiminize destek olurum diyerek müşrikleri kışkırtma içerisinde olmuştu.¹⁸⁹

Kâ'b yahudi din adamlarını maaşa bağlamıştı. Bu kimseler Kâ'b'tan maaşlarını almaya gittiklerinde onlara Hz. Peygamber (s.a.v.) ve İslâm hakkında sorular-soruyor ve kendisi gibi düşünmeyenlere maaşlarını vermiyordu.¹⁹⁰ Ayrıca Kâ'b müslüman kadınların namuslarına da dil uzatıyordu.¹⁹¹ Kâ'b ahlakı bozuk bir kimseydi,¹⁹² aynı zamanda azılı bir düşmandı.¹⁹³

¹⁸² İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

¹⁸³ İbn Hişâm, Sîre, I, 417; Beyhakî, Ebû Bekir, Ahmed Hüseyin (458/1066), Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi'ş-Şerîa, Beyrut, 1405/1985, III, 197; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 143; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 5; İbn Haldûn, Tarîh, II, 22.

¹⁸⁴ İbn Sa'd, II, 32.

¹⁸⁵ İbn Hişâm, Şîre, I, 417; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 143; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 5.

¹⁸⁶ Vâkîdî, I, 184; İbn Sa'd, II, 32; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 143; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 5.

¹⁸⁷ Vâkîdî, I, 145; İbn Sa'd, II, 32; İbn Hişâm, Sîre, I, 417; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 6.

¹⁸⁸ Vâkîdî, I, 145; Beyhakî, III, 197-198; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 6.

¹⁸⁹ İbn Hişâm, Sîre, I, 417; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 143.

¹⁹⁰ Mevlânâ, Şibli Nu'mânî, Son Peygamber Hz. Muhammed, (Sîratü'n-Nebî), trc. Yusuf Karaca, thrc. Muharrem Tan, İstanbul, 2005, 259.

¹⁹¹ Suruç, Salih, Kainatın Efendisi Peygamberimiz'in Hayatı, İstanbul, 2004, II, 78-79.

¹⁹² Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, trc. Salih Tuğ, Ankara, 2003, I, 580.

¹⁹³ Sırma, İhsan Süreyya, Hz. Peygamber Devrinde Yahudi Meselesi, İstanbul, 1984, 40.

Medine'deki gayr-i müslim unsurların Hz. Peygamber'i ve Mekke'den gelen müslümanları şehirden atma planları kurmaları ve bu plana Kâ'b'ın da katılması, Medine halkının birlikte hareket edeceğine dair olarak yapılmış anlaşmayı ihlal etmeleri mânâsına geliyordu.¹⁹⁴ Kâ'b'ın öldürülmesi için son gerekçe bu olmuştur.

Bu son hamlenin akabinde Hz. Peygamber: "Kâ'b bana ve müslümanlara savaş açmıştır" diyerek müslümanlara harekete geçme emrini verdi.¹⁹⁵

Hz. Peygamber: "Allah'ım, beni Kâ'b b. el-Eşref'ten kurtar. Çünkü fesada meydan veren şiirler söylemektedir, düşmanlığını açıkça göstermektedir" diye dua etti."¹⁹⁶ Kanaatimizce Hz. Peygamber bu duaları sık sık yapıyordu. Hz. Peygamber'i bu noktaya getiren olay ise Kâ'b'ın müslüman kadınları diline dolması idi.¹⁹⁷

Rasûlullâh bir gün:

Kâ'b b. el-Eşref'e kim çıkacak: "Kim Kâ'b'ı öldürür? Çünkü o Allah ve Rasûlüne eziyet etmiştir" diye sordu. Muhammed b. Mesleme ayağa kalktı ve:

- Ben Ya Rasûlullâh. Onu ben öldürürüm dedi. Hz. Peygamber de gücün yetebiliyorsa onu öldür, bu işi yap dedi.¹⁹⁸ Muhammed b. Mesleme Kâ'b b. el-Eşref'in kız kardeşinin oğludur.¹⁹⁹ Yani aralarında dayı-yeğen ilişkisi vardı:

Bir başka rivâyette Hz. Peygamber Sa'd b. Muâz'a Kâ'b b. el-Eşref'i öldürebilecek kapasitede birisini önermesini söylediği, Sa'd b. Muâz'ın da Muhammed b. Mesleme'yi tavsiye ettiği belirtilir.²⁰⁰

Muhammed b. Mesleme evine gitti. Plan yapmak için üç gün evinden çıkmadı. Bir şey yemedi içmedi. Günlerce düşündü. Sahabeden bir kimse Hz. Peygamber'e Muhammed b. Mesleme'nin evinden dışarı çıkmadığını, hiçbirşey

¹⁹⁴ Algül, I, 378.

¹⁹⁵ Lings, Martin, Hz. Muhammed'in Hayatı, trc. Nazife Şişman, İstanbul, 2004, 238-239.

¹⁹⁶ Vâkıdî, I, 146; İbn Sa'd, II, 32.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, Sire, I, 419; Taberî, II, 488.

¹⁹⁸ Vâkıdî, I, 187; İbn Sa'd, II, 32; Müslim, İbn Haccâc Kuşeyrî (261/874), el-Câmiu's-Sahih, thk ve tlk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer, 42; İbnü'l-Esir, Kâmil, II, 143; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 7.

¹⁹⁹ Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Ankara, 1995. XII, 113.

²⁰⁰ Canan, V, 150-151.

yemediğini içmediğini söyledi. Hz. Peygamber Muhammed b. Mesleme'yi yanına çağdırttı. Ona:

- Yemeyi içmeyi neden bıraktın? diye sordu. Muhammed b. Mesleme:

- Ey Allah'ın Rasûlü! Ben sana bir söz verdim. Fakat bu sözü tutabileceğimi, yerine getirip getiremeyeceğimi bilmiyorum dedi.²⁰¹

Hz. Peygamber:

- Sen ancak elinden geleni yapmaya gayret edersin buyurdu.

Muhammed b. Mesleme:

- Ya Rasûlullâh! Bazı sözler söyleyebilir miyim?²⁰² Senin hakkında bazı yalan sözler konuşmamda bir sakınca var mıdır.²⁰³ Bana müsaade eder misin?²⁰⁴ diye sordu. Hz. Peygamber:

- Aklınıza gelen şeyi söyle. Sen bu hususta serbestsin buyurdu.²⁰⁵

Bir başka rivâyette Hz. Peygamber “Kim Kâ'b'ın hakkından gelir” diye sormuş. Muhammed b. Mesleme “Ya Rasûlullâh onu öldürmemi istiyor musunuz deyince Hz. Peygamber evet demişti. Muhammed b. Mesleme, “Ya Rasûlullâh, hakkınızda olumsuz bazı sözler söylememe müsaade verir misiniz?” diye sormuş. Hz. Peygamber de “dilediğinizi söyleyin” demişti. Daha sonra Hz. Peygamber işin zorluğunu anlayınca:

- Eğer bu işi yapmak istiyorsan Sa'd b. Muâz ile görüş, planını ona göre hazırla demişti.²⁰⁶ Muhammed b. Mesleme Sa'd'a gittiğinde Sa'd;

- “Kâ'b'a git, ondan veresiye erzak al” şeklinde bir taktik vermiştir.²⁰⁷

Rivayetleri değerlendirdiğimizde; Hz. Peygamber'in Kâ'b'ı kim öldürür çağrısına Muhammed b. Mesleme cevap vermiş, ancak bu işin zorluğundan dolayı

²⁰¹ Vâkıdî, I, 187.

²⁰² İbn Sa'd, II, 32.

²⁰³ Taberî, II, 489.

²⁰⁴ Beyhakî, III, 195.

²⁰⁵ Müslim, Kitâbü'l-Cihâd ve's Siyer, 42.

²⁰⁶ Vâkıdî, I, 187; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 5-6.

²⁰⁷ Vâkıdî, I, 187; Canan, XII, 113-114.

plan kurması güçleşmiş, Hz. Peygamber de ona Sa'd'a akıl danışmasını tavsiye etmiştir gibi bir sonuca ulaşabiliriz.

Muhammed b. Mesleme, Sa'd b. Muâz, Abbâd b. Bişr, Ebû Naile Silkân b. Selâme, el-Hâris b. Evs ve Ebû Abs b. Cebr toplandılar. Durumu müzakere ettiler. Hz. Peygamber'den hile amaçlı olmak üzere yalan söylemelerinde bir beis olmadığına dair izin aldılar.²⁰⁸

Beyhakî'nin kaydettiği bir rivâyete göre bu toplantı grubunu Sa'd b. Muâz'ın oluşturduğu belirtilir.²⁰⁹

Bir diğer rivâyette Muhammed b. Mesleme Hz. Peygamber'den görevi aldıktan sonra evine dönerken Ebû Nâile Silkân b. Selame ile kabristanda karşılaşmış olduğu zikredilir. Silkan o sırada Hz. Peygamber'in yanına gitmekte idi. Muhammed b. Mesleme Silkân'a:

- Allah Rasûlü bana Kâ'b b. el-Eşref'i öldürmeyi emretti. Sen onun cahiliye de dostu idin. Kâ'b senden başkasına güvenmez. Sen onu evinden dışarı çıkarabilirsin. Kâ'b, evinden dışarı çıkarsa ben de onu öldürebilirim dedi. Silkan:

- Allah Rasûlü bana böyle bir görev verirse yaparım dedi ve birlikte Hz. Peygamber'in huzuruna vardılar. Silkan:

- Ya Rasûlullâh! Kâ'b b. el-Eşref'in öldürülmesini mi emrettin?

Hz. Peygamber:

- Evet deyince Silkân:

- Ya Rasûlullâh Peki benim bazı sözler konuşmama izin var mıdır? diye sorduğunda Hz. Peygamber:

- Dilediğinizi söyleyebilirsiniz dedi²¹⁰

Muhammed b. Mesleme, Ebû Nâile Silkân b. Selâme b. Vakş, Abbâd b. Bişr b. Vakş, el-Hâris b. Evs b. Muaz ve Ebû Abs b. Cebr'den müteşekkil bir grup

²⁰⁸ Vâkıdî, I, 187; İbn Sa'd, II, 32.

²⁰⁹ Beyhakî, III, 197.

²¹⁰ Beyhakî, III, 197-198.

toplanarak Kâ'b'ı öldürmek için plan yaptılar. Bu grubun başkanı Muhammed b. Mesleme idi.²¹¹

Plana göre ilk iş olarak Ebû Nâile Kâ'b ile konuşacaktı. Çünkü Ebû Nâile, Kâ'b'ın süt kardeşi idi²¹² ve cahiliye döneminde de dostu idi.²¹³

Ebû Nâile Kâ'b'ın evine gitti ve onu dışarı çağırdı. Bir süre konuştular karşılıklı şiirler okudular.²¹⁴ Bundan sonra Ebû Nâile:

- Ey Kâ'b! Ben senin yanına bir sıkıntımı anlatmak için geldim. Fakat bu derdimi gizli tutman, kimseye anlatmaman gerekir, dedi.

Kâ'b:

- Ey Süt kardeşim! Söyle ki sana yardımcı olabileyim.

Ebû Nâile:

- Ey Kâ'b! Şu adamın (Hz. Peygamber'in) gelmesi başımızı belaya soktu. Tüm Arap kabileleri bize düşman oldular. Birleşip bizimle savaştılar, yollarımız kestiler. Çocuklarımız sıkıntıya düştü. Biz de, çocuklarımız da zor duruma düştük dedi. Kâ'b:

- Ey İbn Selâme Allah'a yemin olsun ki ben bu işin böyle olacağını sana daha önce söylemiştim dedi. Ebû Nâile:

- Ben senin bize yiyecek bir şeyler satmanı istemek için geldim. Bunun karşılığında da sana rehin olarak bir şeyler vereceğimizi taahhüt ederim.²¹⁵ Kavmim de benim gibi düşünüyor dedi. Sana onları da getireyim. Onlara da bir şeyler sat. Biz de sana rehin olarak silahlarımızı ve zırhlarımızı bırakalım dedi. Kâ'b bunu kabul etti.²¹⁶ Silah ve zırhları rehin alarak bırakmayı önermekteki kasıt, Kâ'b b. el-Eşref'in yanına silahla gelebilme idi.

²¹¹ Vâkıdî, I, 187; İbn Sa'd, II, 32; Taberî, II, 489, Hâkîm, III, 434.

²¹² Vâkıdî, I, 187; İbn Sa'd, II, 32.

²¹³ Beyhakî, III, 197.

²¹⁴ Vâkıdî, I, 188; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 7.

²¹⁵ Vâkıdî, I, 188; İbn Sa'd, II, 32.

²¹⁶ İbn İshâk, Muhammed b. İshak (151/768), Sirâtü İbn-i İshâk bi Kitâbi'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazî, thk. Muhammed Hamîdullah, Konya, 1981/1401, 298; Vâkıdî, I, 188; İbn Sa'd, II, 32.

Ebû Nâile, Muhammed b. Mesleme'nin yanına geldi. Durumu anlattı. Silahlarını yanlarına aldılar ve Hz. Peygamber'in yanına gittiler. Akşam vakti girdiğinde Hz. Peygamber Muhammed b. Mesleme ve grubuyla Bâkiu'l-Gargad'a kadar eşlik etti ve onlara "Haydi Allah'ın izni ve bereketi ile gidiniz" deyip şöyle dua etti: "Allah'im onlara yardım et"²¹⁷

Müslim'in kaydettiği bir rivâyete göre Kâ'b ile görüşmeye Silkan b. Selâme değil, Muhammed b. Mesleme gitmiştir.

Muhammed b. Mesleme arkadaşlarıyla Kâ'b'a gitmiş ve:

- "Şu kişi (Hz. Peygamber) bize ağır vergiler yükledi. Bende senden borç olarak bir şeyler almaya geldim" dedi.

Kâ'b:

- Vallahi ondan daha da yaka silkeceksiniz dedi. Muhammed:

- Maalesef ona bir kere uymuş olduk. Bundan sonra duruma bakacağız. Hemen ayrılmak istemiyoruz. Bakacağız onun hali ne olacak. Sonuna kadar bekleyip durumu inceleyeceğiz. Şimdi biz senden bir vesk veya iki vesk hurma istiyoruz dedi. Kâ'b:

- Bana rehin olarak ne vereceksiniz dedi? Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları

- Rehin olarak ne istersin? dediler

Kâ'b:

- Kadınlarımızı isterim dedi. Muhammed b. Mesleme:

- Kadınlarımızı sana nasıl rehin bırakalım. Bugün sen Araplar'ın en yakışıklı adamısın. Kadınlarımızın gönlü akar, aşık olur dedi.

Kâ'b:

- Öyleyse oğullarımızı rehin bırakın deyince; Muhammed:

²¹⁷ Vâkıdî, I, 189; Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374) Târîhu'l-İslâm, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut, 1417/1998, II, 160; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 7.

- Oğullarımızı da sana rehin vermemiz doğru olmaz. İleri de oğullarımız hakkında “Birkaç vesk hurmaya rehin bırakılan çocuklar, bunlardır” diyerek oğullarımızı küçük görmezler mi? Bu bizde çıkmayan bir iz olur. Gel biz sana silahlarımızı ve zırhlarımızı rehin olarak verelim dedi.²¹⁸ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bundaki kasıt Kâ'b'a silah ile gelebilmektir.

3/625. yılın başında, Rebû'l-Evvel ayının 14. gecesinde mehtaplı bir gecede Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları Kâ'b'ın kalesine vardılar. Ebû Naile Kâ'b'a seslenerek onu çağırdı. Kâ'b sesi duyunca yatağından kalktı. Karısı, Kâ'b'ın elbisesinden tutarak:

- Sen savaşçı bir kimsesin. Savaşçı kimseler bu saatte evden dışarı çıkmazlar diyerek engel olmaya çalıştı.²¹⁹

Kâ'b karısına:

- Bu seslenen kardeşim Ebû Nâile'dir. Bunlar ben uyuyor olsam beni uyandırmak için seslenmezler, beni uyandırmaya kıyamazlardı dedi.²²⁰

Karısı:

- Vallahi ben kan kokusu alıyorum dedi.²²¹ Onlarla evinden konuş dedi.²²²

Kâ'b:

- Bir askere yakışan savaşa davet edilse bile bunu kabul etmesidir diyerek aşığıya indi.²²³ Ebû Nâile ile biraz konuştuğundan sonra Ebû Nâile'nin isteğiyle yürümeye başladılar.²²⁴

Biraz gezdikten sonra Ebû Nâile Kâ'b'ın saçlarını kokladı:

- Ben bu kadar güzel bir koku duymadım dedi. Kâ'b:

- Şehrin en güzel kadınları benim yanımda uyur dedi.

²¹⁸ Müslim, Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer, 42.

²¹⁹ İbn Kesîr, Bidâye, IV, 7.

²²⁰ Zehebî, Târihu'l-İslam, II, 160; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 7.

²²¹ Müslim, Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer, 42; es-Süheyfî, Abdurrahmân b. Abdillâh (581/1185), Muhtasar er-Ravdu'l-Unûf fî Tefsîri's-Sîrati'n-Nebeviyyeti's-Şerîfe, İhtisar, Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî eş-Şafîî ed-Dimeşkî, thk. Abdülazîz Harfuş, Şam, 2005, 334.

²²² İbn Sa'd, II, 34.

²²³ Müslim, Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer, 42.

²²⁴ Vâkıdî, I, 190. İbn Kesîr, IV, 7.

- Bu kimin kokusudur diye sordular.

- Filanın annesi olan karımın yaptığı kokudur dedi.²²⁵

Ebû Nâile parmaklarını Kâ'b'ın örgülü saçına tekrar sokup kokladı. Biraz daha dolaştılar. Kâ'b artık iyice güvenmeye başladığı sırada Ebû Nâile örgülü saçlarından tutup arkadaşlarına:

- Vurun Allah düşmanına diye bağırdı. Hepsi birden vurdular. Kılıçları birbiriyle karıştı. Hareket edemez oldu kılıçları. Kâ'b'ı kılıçları ile öldüremediklerini gören Muhammed b. Mesleme kılıcına bağlı hançerini hatırlayarak Kâ'b'ın karnını göbeğinden kasığına kadar kesti. Kâ'b, o kadar yüksek sesle bağırdı ki çevresindeki bulunan kalelerdeki yahudiler ışıklarını yaktılar. Kâ'b yere düştü. O telaş içerisinde kılıç darbelerinden bir kaçını da Hâris b. Evs'e geldi. Hâris başından ve ayağından yaralandı. Aceleyle geri döndüler. Ümeyye b. Zeyd oğullarının mevkiine, oradan Benî Kureyza mevkiine geldiler. En sonra Buâs'a ve oradan Urayz vadisine çıktılar. Hâris b. Evs'in yarası ağırdı ve kanamalıydı. Bu yüzden geride kalmıştı. Muhammed b. Mesleme Hâris'i Urayz'da bekledi. Sırtlarında taşıyarak gecenin sonlarına doğru Hz. Peygamber'in mescidine geldiler. O sırada Hz. Peygamber namazda ve ayakta idi. Selamlaştılar. Muhammed b. Mesleme Hz. Peygambere müjdeyi verdi.²²⁶

Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları Urayz vadisine çıktıklarında bu zorlu görevi yerine getirebilmenin coşkusuyla tekbir getirmeye başlamışlardı. Hz. Peygamber bu tekbiri işittiğinde görevin başarıldığını anlamıştı.²²⁷ Ve o da tekbir getirmiş²²⁸ ve Allah'a hamdetmiştir.²²⁹ Müfreze Hz. Peygamber'e geldiğinde Hz. Peygamber bu işin başarılmış olmasından dolayı namaz kılıyordu.²³⁰

Kâ'b'ı gece yarısı evden çağırmanın, yukarıdaki zikredilen tüm konuşmaların Ebû Nâile ile Kâ'b arasında değil, Muhammed b. Mesleme ile Kâ'b arasında geçtiği de rivâyet edilir. Bu rivâyete göre Muhammed b. Mesleme arkadaşlarına, Kâ'b'ın

²²⁵ İbn Sa'd, II, 34.

²²⁶ Vâkıdî, I, 190.

²²⁷ Vâkıdî, I, 190; İbn Sa'd, II, 33.

²²⁸ Vâkıdî, I, 190; İbn Sa'd, II, 33.

²²⁹ İbn Sa'd, II, 33.

²³⁰ Vâkıdî, I, 190.

saçlarından tutup onu alt etme imkanı bulduğum zaman ona kılıçlarınızla vurun demiştir.²³¹

Ancak kanaatimizce her ne kadar Muhammed b. Mesleme'nin Kâ'b ile teyze-dayı çocuğu olması onları yakın gösterse de Kâ'b'ın kendisine Hz. Peygamberden yakınılmasından sonra "Vallahi ben size bunu daha önce söylemişim" demesinden anlıyoruz ki Kâ'b'ın güvenini kazanmak için yalnızca teyze-dayı çocuğu olmaları yetmemekte idi. Bunun dışında Cahiliye devrinde dostluklarının olması gerekmekte idi. Ebû Nâile Kâ'b'ın süt kardeşi idi. Ancak Cahiliye dönemindeki dostlukları Kâ'b'ın güvenini kazanmak için daha etkili bir faktördü. Kısacası rivâyetlerde Kâ'b ile konuşma yapan kişinin Ebû Nâile olması daha kuvvetli bir seçenek olarak gözükmekle birlikte, bu başarıda en büyük pay sahibi Muhammed b. Mesleme'dir. Zira en başta görevi üslenmesi, gece gündüz eve kapanıp plan kurması, bu işi başarabilecek bir kadro kurması, zamanlamayı iyi seçmesi bu işin olumlu sonuçlanmasını sağlamıştır.

Oldukça tehlikeli bir işin altından kalkmayı başarmışlardı. Öyleki Kâ'b'ın sesi çok yüksek sesle çıkınca, yahudiler kalelerinden inmişler ve Muhammed b. Mesleme ve arkadaşlarını yakalamak için girişimde bulunmuşlar, ancak Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları başka bir yola saptıkları için yakalayamamışlardı.²³²

Kâ'b Muhammed b. Mesleme'nin eliyle öldürülmüştür.²³³

Kâ'b'ın öldürülme hadisesinin önemini açıklaması açısından İhsan Süreyya Sırma'nın şu yorumunu belirtmeyi uygun buluyoruz: "Kâ'b'ı öldürme Evs'i onurlandırdı. Öyle ki Allah Rasûlü Kâ'b'a denk sayılacak bir İslâm düşmanını öldürmek isteyen Hazrec kabilesine, Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ı öldürme görevini verdi."²³⁴

²³¹ Müslim, Kitâbü'l-Cihâd ve's-Sîyer, 42; Ebû Dâvûd, Süleyman İbn Eş'as Sicistânî (275/888), es-Sünen Çağrı yayınları, İstanbul, 1992, Kitâbü'l-Cihâd, 157.

²³² Diyârbekrî, I, 466.

²³³ Taberî, II, 490; Zehebî, Siyer, II, 372.

²³⁴ Sırma, 73.

B. Kuratâ Seriyesi

6/628 10 Muharrem'de Hz. Peygamber 30 kişilik bir birlik oluşturdu. İçlerinde Abbâd b. Bişr, Seleme b. Selâme b. Vakş'ın da bulunduğu ve Bekr b. Kilâb oğulları üzerine düzenlenen seferde İslâm birliğinin komutanı Hz. Peygamber'in emriyle Muhammed b. Mesleme idi.²³⁵ 30 kişilik grupta yaya yoktu. Kuratâ mevkiî Medineye 7 gecelik bir yolculuk mesafesindeydi.²³⁶ Hz. Peygamber geceleri yolculuk yapmalarını gündüz gizlenip dinlenmelerini emretmişti.²³⁷ Muhammed b. Mesleme de öyle yaptı. Geceleri yolculuk ederek, gündüzleri gizlenerek Şerebe'ye vardıklarında çocukların ve eşyaların taşındığı develerle insanları gördüler. Muhammed b. Mesleme göç eden bu insanların kim olduklarını öğrenmek üzere bir arkadaşını onların yanına gönderdi. Gönderilen şahıs, geri döndüğünde Muhammed b. Mesleme'ye:

- Onlar muharip kabilesinden bir cemaatlermiş dedi. Bu cemaat Muhammed b. Mesleme'nin komutasındaki birliğin yakınında konakladı. Hazır oluncaya kadar beklendi. Uygun zaman geldiğinde ani bir baskın yaptılar. Muhariplerden bazıları öldürüldü. Bir kısmı kaçtı. Çocuklara dokunulmadı. Ancak hayvanlarını sürüp götürdüler. Benî Bekr'e doğru ilerlediler. Yaklaştıklarında Muhammed b. Mesleme yine Abbâd b. Bişr'i gönderdi. Abbâd Benî Bekr'e iyice yaklaştığında kabîle halkının kendi işleriyle uğraştığını gördü. Geri dönüp Muhammed b. Mesleme'ye gördüklerini anlattı.

Muhammed b. Mesleme derhal hareket etmeleri gerektiğini emir verdi. Benî Bekr'e yapılan bu baskında 10 kişi öldürüldü. Bakmakta oldukları hayvanları Medine'ye doğru götürdüler.²³⁸ Bu seriyye çok büyük bir savaş niteliğinde olmamakla birlikte müslümanların kendilerini korumak maksadıyla yapmaya zorlandıkları bir harekettir.²³⁹

Bir veya iki gece yol aldıktan sonra Dâriyye mevkiine geldiler ve burada sabaha kadar kaldılar. Sabahleyin Dâriyye'den ayrıldılar. Takip edilme korkusu ile

²³⁵ Halife, 34; Muhammed, el-Hudârî Bek, Nûru'l-Yakîn fi Sîrati'l Mürselîn, Kâhire, 1415/1995, 175; Mahmud Şâkir, et-Târîhu'l-İslâmî, Beyrut, 1411/1991, I, 288.

²³⁶ Vâkıdî, II, 534; İbn Sa'd, II, 78.

²³⁷ Vâkıdî, II, 534.

²³⁸ Vâkıdî, II, 534; İbn Sa'd, II, 78; Mahmud Şâkir, I, 289.

²³⁹ Zeynî, Seyyid Ahmet, Hz. Muhammed'in Hayatı, trc. Selami Münir Yurdatap, İstanbul 1975, 210.

davarları hızla sürdüler. Rebeze mevkiine geldiklerinde hayvanlar yürüyemeyecek kadar yoruldu. Muhammed b. Mesleme, adamlarından bir veya birkaçını davarları getirmek üzere arkada bıraktı ve yola devam etti.²⁴⁰

Muharipler ve Benî Bekir'den ele edilen ganimet malları 150 deve ve 3000 davardı. Muhammed b. Mesleme beşte birini Rasûlullâh için ayırdı. Geri kalanları arkadaşları ile paylaştı. Bir deve 10 koyuna denk sayıldı. Mücahitler paylarına düşeni aldılar.²⁴¹

Bu sefer 19 gün sürdü ve Muharrem'in son gecesi Medîne'ye döndüler. Bu çarpışmada, o yörenin ünlü savaşçılarından Sümâme b. Usâl de yakalandı. Sümâme Bekroğulları'ndandı, Umre niyetiyle yola çıkmıştı. Mücahitler Sümâme'nin cezalandırılmasını istediler.²⁴² Hz. Peygamber onu cezalandırmış, bir süre sonra da Sümâme Müslüman olmuştur.²⁴³

C. Zü'l-Kassâ Seriyyesi

6/628 yılı Rebî'u'l-Âhir ayında²⁴⁴ Sa'lebe ve Enmâroğulları diyarında kuraklık vardı. Meraz'dan Tağlemeyn'e kadar uzanan bölgeye yağmur yağmıyordu.²⁴⁵ Meraz mevkiinin Medine'ye uzaklığı 36 mil'dir.²⁴⁶

Muharib b. Hafasa oğulları, Sa'lebe b. Sa'd oğulları, Enmâr b. Bağîz oğulları Meraz'dan Tağlemeyn'e kadar olan bölgede toplanmışlardı.²⁴⁷

Medine'ye uzaklığı 7 mil olan²⁴⁸ Medine'lilerin hayvanlarını otlattıkları Hayfa'daki tüm davarları yağmalamak üzere anlaşmışlardı. Hz. Peygamber bu haberin doğruluğunu araştırmak için 10 kişiyi Zü'l-Kassâ'ya gönderdi. Muhammed b. Mesleme komutandı. Burada Sa'lebe ve Uvâloğulları vardı. Muhammed b. Mesleme ve bu birliğin farkına varınca saklandılar. İslâm birliği uykuya daldığında

²⁴⁰ Vâkıdî, II, 534-535.

²⁴¹ Vâkıdî, II, 535; Mahmud Şâkir, I, 289.

²⁴² Zeynî, 211.

²⁴³ Kastalânî, 87; Bustî, Sîre, 268-269.

²⁴⁴ Vâkıdî, II, 551; İbn Sa'd, II, 85; Taberî, II, 641.

²⁴⁵ Vâkıdî, II, 551; İbn Sa'd, II, 85.

²⁴⁶ İbn Sa'd, II, 86.

²⁴⁷ Vâkıdî, II, 552; İbn Sa'd, II, 86.

²⁴⁸ İbn Sa'd, II, 86.

100 kişi ile kuşattılar.²⁴⁹ Ok, mızrak ve gürzlerle saldırıya geçtiler.²⁵⁰ Muhammed b. Mesleme sıçrayarak kalktı ve

- Silah başına diye bağırdı. Birliği de sıçrayarak kalktılar. Sa'lebe ve Uvaloğulları mızrak saldırısına başladığında 3 kişi şehid oldu. Müslümanlar bir kişi öldürebildiler. İkinci mızrak saldırısı başladığında Muhammed b. Mesleme hariç tüm Müslümanlar şehid oldu.²⁵¹ Muhammed b. Mesleme de yaralı olduğu halde şehitlerin arasında yattı.²⁵²

Sa'lebe ve Uvâloğulları, herkesin öldüğü düşüncesiyle İslâm birliğinin karargahına vardı. Şehitleri tek tek kontrol ettiler. Muhammed b. Mesleme'nin de topuğuna vurdular. Hareket etmediğini gördüklerinde öldüğünü sanarak elbiselerini soyup gittiler. Müslüman bir kimse oradan geçerken şehitleri görünce “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” dedi. Muhammed b. Mesleme o sıralar ayılmış idi. Bu sözü işitince onun müslüman olduğunu anladı. Sağ olduğunu göstermek için kımıldadı. O adam Muhammed b. Mesleme'ye su içirdi ve yemek yedirdi. Sonra da onu Medine'ye getirdi.²⁵³

Muhammed b. Mesleme: Zü'l-Kassâ'da beni vuran kişiye Hayber'de rastladım. O adam beni görünce

“Ben Allah'a döndüm, müslüman oldum” dedi, ben de:

“Sana yakışan da budur” diye cevap verdim” der.²⁵⁴

Muhammed b. Mesleme Hz. Peygamber'le birlikte hemen hemen bütün savaşlara katılmıştır. Bunun dışında birkaç seriyyeye de katılmıştır. Komutanlığını bizzat kendisinin yaptığı seriyyeleri de vardır. Savaşlarda aktif roller üstlenmiştir. Hudeybiye Müsalahası'nda bulunmuştur. Bununla beraber Hz. Peygamber döneminde Muhammed b. Mesleme'nin harpler dışındaki faaliyetlerine kaynaklarda rastlayamadık.

²⁴⁹ Vâkıdî, II, 552; İbn Sa'd, II, 86.

²⁵⁰ Zeynî, 212.

²⁵¹ Vâkıdî, II, 551; İbn Sa'd, V, 85.

²⁵² Zeynî, 212.

²⁵³ Vâkıdî, II, 551; İbn Sa'd, II, 85.

²⁵⁴ Vâkıdî, II, 551.

İKİNCİ BÖLÜM

DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE

MUHAMMED B. MESLEME

Buraya kadar Muhammed b. Mesleme'nin Hz. Peygamber dönemindeki faaliyetlerine değinilmiştir. Bu bölümde de Muhammed b. Mesleme'nin dört halife dönemindeki icraatları ele alınmıştır.

I. Hz. Ebû Bekir Dönemi

Kaynaklarda Hz. Ebû Bekir döneminde Muhammed b. Mesleme'nin hakkında herhangi bir bilgiye raslayamadık. Ancak Hz. Peygamber döneminde neredeyse tüm savaflara katılmış, Kâ'b b. el-Eşref'i öldürme başarısını kazanmış, savaşçı kimliğiyle ön plana çıkan bu sahabenin bu dönemde hiçbirşey yapmadığını söylemek pek makul görünmemektedir.

Hz. Ebû Bekir döneminde Sûriye bölgesindeki savaflara katılmış olmasının²⁵⁵ dışında kayda değer bir bilgiye ulaşamadık.

II. Hz. Ömer Dönemi

Muhammed b. Mesleme, Hz. Ömer devrinde kendisinden şikayette bulunulan valiler için teftiş görevi ile sorunlu olan bölgeye giderek durumu tahlil eden müfettiş konumunda idi.²⁵⁶ Aynı zamanda ceza-ı müeyyide de uygulayabiliyordu.²⁵⁷ Bunun dışında zekat toplama görevi de vardı.²⁵⁸ Yolsuzluk yapan ve yaptığından şüphelenilen valilerin mal varlığını denetleyen bir konumu da vardı.²⁵⁹ Tüm bunları değerlendirecek olursak:

A. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı İlk Teftişi

İslâm ordularının Celûla'yı ve Tekrit'i fethettikten sonra fethin müjdesini vermek üzere Hz. Ömer'in huzuruna gelen bir grubun benizlerinin sararmış olması

²⁵⁵ Sahabîler Ansiklopedisi, haz. Ali Bardakoğlu, Celâl Kırcı vd., İstanbul, trsz. 324.

²⁵⁶ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112.

²⁵⁷ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 5.

²⁵⁸ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112; İbn Hacer, İsâbe, III, 384.

²⁵⁹ Belâzûrî, Futûh, 220-221.

halifenin dikkatini çekti. Hz. Ömer sebebini sorduğunda, rutubetli bir yerde yaşıyor olmalarını sebep gösterdiler.²⁶⁰

Bunun üzerine Hz. Ömer ordunun konaklayabileceği uygun bir yerde şehir kurulmasını emredince Sa'd b. Ebî Vakkâs Kûfe şehrini kurmak üzere işe koyuldu.²⁶¹ Hz. Ömer israftan kaçınmalarını emir buyurdu. İlk yapılan evler kamıştıandı. Bir yangında evler yanınca kerpiçten evler yapabileceklerine dair halife izin verdi.²⁶²

Karargah olması niyetiyle kurulan şehir kısa zamanda gelişmeye başladı. Ve her yönden merkez konumuna geldi. Mezopotamya'nın siyasî ve kültürel merkezi olarak vazife görmeye başladı.²⁶³

17/639 yılında²⁶⁴ Kûfe'yi yeni fethedilen topraklarının başkenti konumuna getiren Sa'd b. Ebî Vakkâs, Medâin Kisrâsı'nın saray kapısını söküp kendi konağının kapısı olarak monte ettirmişti.²⁶⁵ O bölgedeki seferleri ustalıkla yönetmesinden olacak ki Sa'd b. Ebî Vakkâs, şehir kurulduktan sonra Kûfe'nin üç buçuk sene sürecek valiliğine atanmıştı.²⁶⁶ Hitti "Eski başkent Medâin'in giriş kapısı, doğu Arabistan'da birçok kereler görülen bir adeti temsilen sökülerek yenisine taşındı" diyerek²⁶⁷ Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın bu davranışının eski bir Arap adeti olduğunu vurgular.

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın vali olarak atanmasıyla konağa takılan şâ'şaalı kapı, halkarasında huzursuzluk çıkaran dedikodulara neden olmuştu. Halife Hz. Ömer Kûfe şehri halkının konuştuğu hadisenin aslını öğrenmeye karar verdi.²⁶⁸ Teftişle görevlenecek kişinin korkusuz, adil, olayları anlamada ve kavramada basiret sahibi olması gerekiyordu. Hz. Ömer Muhammed b. Mesleme'yi Kûfe'ye göndermeye karar verdi. Hz. Ömer, valileri ile ilgili haberleri bildirmek ve valileriyle ilgili olarak

²⁶⁰ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 527.

²⁶¹ Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddin, Ebû Abdullah b. Abdullah el-Bağdâdî (626/1229), Mu'cemü'l-Büldân, Beyrut 1958, IV, 491, 492.

²⁶² İbn Kesîr, Bidâye, VII, 75.

²⁶³ Hitti, Philip K, Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, trc. Salih Tuğ, İstanbul, 1980, I, 239.

²⁶⁴ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 529.

²⁶⁵ Hitti, I, 239.

²⁶⁶ eş-Şehristânî, Muhammed b. Abdü'l-Kerîm (548/1153), el-Milel ve'n-Nihâl, thk. Ahmed Fehmi Muhammed, Beyrut 1368/1948, I, 20-21; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 75.

²⁶⁷ Hitti, I, 239.

²⁶⁸ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 529; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 75.

halifeye ulaşan şikayetleri araştırmak için özel bir şahıs tayin eden bir kimse idi. O özel kişi Muhammed b. Mesleme idi.²⁶⁹

Muhammed b. Mesleme'nin görevi Kûfe'ye gidip, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın valilik konağının kapısını parçalamak ve derhal geri dönmektir.²⁷⁰ Muhammed b. Mesleme halifenin emrini birebir uyguladı.²⁷¹ Kûfe'ye gidince odun satın aldı²⁷² ve Valilik konağının kapısını yaktı. Hadise'yi duyan Sa'd b. Ebî Vakkâs:

“Muhammed b. Mesleme bu iş için görevlendirmiş bir elçidir” demekle yetindi.²⁷³ Onun hakkında hayır ve iyilik temennilerinde bulundu.²⁷⁴ Muhammed b. Mesleme'ye bir adam göndererek onu misafir etmek istedi. Ancak o, bu teklife icabet etmedi. Bunun üzerine, Muhammed b. Mesleme'nin yanına bizzat geldi. Ona bir miktar para vermeyi teklif etti. Ancak Muhammed bu teklifi de reddetti. Muhammed b. Mesleme Sa'd b. Ebî Vakkâs'a Hz. Ömer'in gönderdiği mektubu verdi. Mektupta:

“Bana senin kale gibi bir konak yaptığının haberi ulaştı. Bu konağa Sa'd'ın sarayı deniyormuş. Seninle halk arasında bir kapı varmış. Bu konak senin değil fesat ve eksikliğin konağıdır. Beytülmâl'e bitişik yerlerden bir meskene yerleş ve oradan çık, o konağı da kapat. Aksi takdirde o konağın üzerinde hiçbir kimsenin giremeyeceği bir kapı yaparız.” Bu mektubu okuduktan sonra Sa'd Muhammed'e, söylenen şeyleri söylemediğine, hakkında iddia edilenlerin yalan olduğuna yemin etti.²⁷⁵

Muhammed b. Mesleme'nin Medine'ye dönerken yolda azığı bitti. Ağaç kabuklarını yemek zorunda kaldı. Bundan dolayı hastalandı. Hasta bir vaziyette Hz. Ömer'e durumu anlattı.²⁷⁶ Hz. Ömer Sa'd'ın sözlerinin doğruluğunu tasdik etti.²⁷⁷

Kanaatimizce, Hz. Ömer'in Sa'd b. Ebî Vakkâs hakkındaki dedikoduların asılsız olduğuna kanaat getirmesine, Sa'd'ın sözlerinden ziyade Muhammed b.

²⁶⁹ Kettanî, II, 27.

²⁷⁰ Taberî, IV, 47.

²⁷¹ Taberî, IV, 47; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 75.

²⁷² Taberî, IV, 47.

²⁷³ Taberî, IV, 47; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 529-530.

²⁷⁴ Belâzûrî, Futûh, 277.

²⁷⁵ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 530; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 75.

²⁷⁶ Taberî, IV, 47.

²⁷⁷ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 1530; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 75.

Mesleme'nin oradaki durumu gözlemlemesinin etkili olması daha gerçekçidir. Zira Muhammed b. Mesleme Sa'd'ın yanında değil halkın arasında kalmıştır. Onların içinden vali hakkında daha doğru bilgi edinerek bu düşüncelerini Hz. Ömer'e aktarmıştır. Ayrıca Sa'd'ın evinde kalmamasının bir diğer sebebi, hakkında denetlemeye geldiği insanla fazla samimiyet ve yakın ilişki kurması halkın nazarında yanlış anlaşılabilirliği gibi, dedikoduların çıkmasına ve adaletinden şüphe duyulmasına neden olabilirdi. Bununla birlikte Muhammed b. Mesleme Sa'd'ın teklif ettiği bir miktar parayı da aynı düşünceyle reddetmişti.

Yolda parası ve azığı bitmiş, ağaç kabukları yemesinden dolayı hastalanmıştı. Hz. Ömer:

- Neden Sa'd'ın parasını kabul etmedin diye sorduğunda,

- Sen, bana kapıyı parçala ve dön. Başka bir işle uğraşma dedin cevabını verince Hz. Ömer:

- En mükemmel görüş sahibi olan kişiler, arkadaşına herhangi bir sözleşmesi ahdi olmasa bile kararlılıkla iş yapan veya söyleyendir, diyerek Muhammed'in bu takva dolu davranışını övmüş ve ona olan hayranlığını gizleyememiştir.²⁷⁸

B. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı İkinci Teftişi

Sa'd b. Ebî Vakkâs hakkında halkın, daha doğrusu halktan bir grubun şikayetleri devam etmiştir. Sa'd hakkındaki ikinci şikayette de durumu incelemek üzere Muhammed b. Mesleme Hz. Ömer tarafından görevlendirilmiştir. Şimdi de bu durumu değerlendirelim.

Sa'd b. Ebî Vakkâs valilik görevinde iken sürekli fetih faaliyetlerinde bulunmuştur. Cezire bölgesi, Ahvâz, Musul, Tekrit, Menâzir, Nehr, Ramâhürmüz, Tüster, Rey, Sûs şehirlerini fethetmiştir.²⁷⁹

21/642 yılında²⁸⁰ İran ordularının Nihâvend'de toplandığı, Sa'd'ın Hz. Ömer ile haberleşerek kuvvetli bir İslâm ordusu toplayabilmek için çalıştığı bir

²⁷⁸ Taberî, IV, 47.

²⁷⁹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 531-554.

²⁸⁰ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 5.

sırada Kûfeli bir grup, Sa'd'a karşı cephe almıştı. Grubun başında Cerrâh b. Sinan b. el-Esedî geliyordu. Hz. Ömer'e Sa'd hakkında şikayette bulunmuşlardı. Hz. Ömer ise onlara şöyle bir haber göndermişti. "Vallahi bu tavrınızdan dolayı başınıza gelecek bir felaket için size acımayacağım ve size karşı tedbir almaktan geri durmayacağım."²⁸¹

Şikayetler bitmemiş, bunun akabinde bir kısım Kûfeli genç gelip "Sa'd iyi namaz kıldırıyor" diye şikayette bulunmuştu. Hz. Ömer'i "Bu sıkıntılı durumda şikayete gelmeniz sizin şerli insanlar olduğunuzu kanıtıyor. Oysa Sa'd şu anda Allah düşmanlarıyla savaşa hazırlanıyor. Ama buna rağmen sizin şikayetlerinizi dikkate alıp durumu inceleyeceğim" dedi ve Muhammed b. Mesleme'yi onlara yardımcı olması, durumu inceleyip araştırması için gönderdi.²⁸²

Hz. Ömer Sa'd'ın suçsuz olduğuna inanmasına rağmen kedisine yöneltilen suçlamaları araştırmaktan sakınmadı. Hz. Ömer'in Sa'd'ın adaletinden ve namazından şüpheye düştüğü de oldu. Nihavend'de İran orduları Araplar'a karşı kesin zafer ümidiyle meydan savaşına hazırlanırken, savaş adına önemli bir karargah merkezinin valisi, Muhammed b. Mesleme'nin teftişiyle karşı karşıyaydı.²⁸³ Hz. Ömer valilerine karşı daima sert ve şiddetli davranırdı. Halkı korkaklığa ve pısrıklığa itmelerinden, halkı küçük görmelerinden korkardı. Bu nedenle memurlarından biri hakkında nasıl bir şikayet olursa olsun hemen dinler ve araştırırdı. Böyle yapacağını da hutbelerinde herkesin huzurunda ilan ederdi.²⁸⁴

Hz. Ömer Sa'd b. Ebî Vakkâs hakkında olumlu bir düşünceye sahip olmasına rağmen bunu Muhammed b. Mesleme'ye aksettirmediğini düşünüyoruz. Zira soruşturma esnasında Muhammed'in Kûfe'deki tutumunda Sa'd'ı halkın huzurunda valilik konumundan ziyade bir sanık statüsünde alelade bir kimse imiş gibi yargılaması söz konusudur. Temmâvî soruşturmanın yapılış şekli hakkında şöyle bir yorumda bulunur: "Soruşturma gizli olarak yönetilmedi. Tam aksine günümüzde normal ve sıradan bir memurun bile kabul edemeyeceği bir şekilde görüldü. Sa'd

²⁸¹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 5.

²⁸² Taberî, IV, 120-121; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 5; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 105.

²⁸³ et-Temmâvî, Süleyman Muhammed, Hz. Ömer el-Fârûk ve Modern Sistemler, trc. Muhammed Vesim Taylar, İstanbul, 1993, 259.

²⁸⁴ Hasan, İbrahim Hasan, Siyasî-Dinî-Sosyal-Kültürel, İslam Tarihi, trc. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümü, İstanbul, 1985, I, 316-317.

Irak'taki orduların baş komutanı, dini ve ictimâî statüye sahip büyük bir kişi idi.²⁸⁵
Bu büyük kişiye karşı Muhammed b. Mesleme'nin tavrında bir iltimas yoktu.

Muhammed b. Mesleme Kûfe'ye vardığında Sa'd'ı da yanına alarak mescid mescid dolaştı. Her vardığı mescidde:

- Sa'd'ı nasıl bilirsiniz? Bir şikayetiniz var mı? diye sordu. Kime sorduysa

- Biz Sa'd'ı ancak iyilikle anarız, ondan başka birini de vali olarak görmek istemiyoruz, cevabını aldı.²⁸⁶ Herkes Sa'd'dan iyilikle bahsetti.²⁸⁷ Muhammed b. Mesleme, araştırmaları neticesinde Sa'd'ı herkesin sevip saydığını anladı.²⁸⁸ Sa'd'a söylenen sözlerin asılsız olduğunu gördü.²⁸⁹ Bu gezme esnasında herkes Sa'd hakkında olumlu konuşurken Cerrâh b. Sinân el-Esedî ve onun taraftarları sustu. Hiçbirşey söylemediler.²⁹⁰

Muhammed b. Mesleme Sa'd ile mescidleri teker teker geziyorlardı. Benî Abs mescidine geldiklerinde Abs oğullarına:

- Allah aşkına doğru söyleyin. Sa'd hakkında ne dersiniz? diyerek²⁹¹ Sa'd'ı sorunca²⁹² Üsâme b. Katâde ayağa kalkarak:

- Ey Muhammed! Vallâhi eğer sen Allah adına yemin ettirmeseydin söylemeyecektim. Sa'd ganimetleri eşit dağıtmıyor, adaletle hüküm vermiyor. Ayrıca orduyla beraber savaşlara da katılmıyor dedi. Üsâme'nin bu çıkışından sonra Sa'd Üsâme'ye:

- Allâh'ım eğer bu adamın sözleri yalansa, riya ve ün salmak için söylemişse gözlerini kör et. Çocuklarını çoğalt ve kendisini saptırıcı fitnelere, sıkıntılara uğrat, diyerek beddua etti. Üsâme'nin daha sonra gözleri kör oldu. On tane

²⁸⁵ Temmâvî, 259.

²⁸⁶ Taberî, IV, 121.

²⁸⁷ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 5.

²⁸⁸ Nedvî, Şâh Muînüddin Ahmet, trc. Ali Beceli, haz. Eşref Edip, İstanbul, 1985, I, 432.

²⁸⁹ Nedvî, I, 434.

²⁹⁰ Taberî, IV, 121; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 5.

²⁹¹ Taberî, IV, 121.

²⁹² İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 5.

kızı oldu. Bir kadın sesi işittiği zaman ona doğru yaklaşır, sarkıntılık eder, kendisine sorulduğunda da “O mübarek insan Sa’d’ın bedduasını aldım” derdi.²⁹³

Nihayet Muhammed b. Mesleme Sa’d b. Ebî Vakkâs’la ve Esedoğulları ile birlikte Medine’ye, Hz. Ömer’in huzuruna varmış ve olup bitenleri anlatmıştır. Hz. Ömer:

- Ey Sa’d nasıl namaz kıldırıyorsun? Diye sormuş Sa’d

- İlk iki rekâtı uzun tutar, son iki rekâtı da kısa tutarak kıldırım demiştir.

Hz. Ömer:

- Ey Ebâ İshâk! İşte senin hakkında yapılan sû-i zân budur. Eğer ihtiyatlı davranmasa idik onların sonu şimdiden belli olurdu demiştir.²⁹⁴

Sa’d b. Ebî Vakkâs bu şikayetleri hak eden birisi olmadığını şu sözlerle ifade eder. “Müşriklerin kanını ilk defa akıtan benim. Rasûlullâh benim için “Anam, babam sana feda olsun” demiş ve bunu daha önce hiç kimse için söylememiştir. Ben ilk müslümanların beşincisiyim ve buna rağmen Esedoğulları benim namazı iyi kıldırmadığımı ve avcılıkla oyaladığımı zanneder.²⁹⁵

Bu tahkikat neticesinde Sa’d’ın suçsuz olduğu anlaşılmıştır. Bu hükmün verilmesinde, olayı yerinde değerlendiren Muhammed b. Mesleme’nin kanaatlerini bildirmiş olmasının büyük etkisi olduğunu düşünüyoruz. Hz. Ömer’in, hem istişareye önem vermesi, hem de Muhammed’in halkın çoğunun validen razı olduğunu ancak bir grubun şikayetçi olduğunu belirtmesi kararı yönlendirmiştir.

Sa’d bu davadan sonra Kûfe valiliğinde kalmadığını, ancak onu Hz. Ömer’in azil mi ettiği²⁹⁶ yoksa kendisinin mi görevi terk ettiği hususunda iki ayrı görüş vardır.²⁹⁷

²⁹³ Taberî, IV, 121; İbnü’l-Esîr, Kâmil, III, 5-6.

²⁹⁴ Taberî, IV, 121; İbnü’l-Esîr, Kâmil, III, 6.

²⁹⁵ Taberî, IV, 121; İbnü’l-Esîr, Kâmil, III, 6.

²⁹⁶ Temmâvî, 265.

²⁹⁷ Bu soruşturmadan sonra Sa’d’ın Kûfe valiliği görevi son bulmuştur. Ancak Sa’d’ı Hz. Ömer’in mi azlettiği yoksa, kendisinin “Beni şikayet eden halka valilik yapamam diyerek” görevi mi bıraktığı hususu hakkında farklı rivâyetler vardır. Bu rivâyetlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Avcı, Durmuş Ali, Sa’d b. Ebî Vakkas’ın Hayatı ve Şahsiyeti”, “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1997, 84.

C. Amr b. el-Âs'ı Teftişi

Hiz. Ömer'in hilafeti döneminde Muhammed b. Mesleme'nin baktığı davalardan bir diğeri, 20/640 yılında Amr b. el-Âs'ın malvarlığı sayımı olmuştur.²⁹⁸

Olay şu şekilde gerçekleşmiştir:

Hiz. Ömer ile Mısır valisi Amr b. el-Âs arasında bir gerginlik vardı. Sebebi, Amr'ın Mısır'a vali olduktan sonra elde etmiş olduğu zenginlikti. Buna Amr'ın Mısır'dan aldığı haraçların harcanma şekli de eklenince, Hiz. Ömer ile Amr arasındaki gerginlik hat safhaya ulaşmıştı. Mısır'daki kamu hizmetlerinin ıslahı için Amr b. el-Âs akıllı ve şuurlu bir politika takip ediyordu. Halktan aldığı cizyeyi ve haracı halkın ihtiyaç duyduğu; kanalların hafriyatına, köprülerin yapılmasına, büyük yapıların inşa edilmesine ve adalar arasındaki ulaşımın sağlanmasına harcıyor, geri kalanı ise Medine'ye, mü'minlerin emirine gönderiyordu. Halifenin Arap yarımadasındaki politikasını uygulayabilmesi için paraya ihtiyaç duyduğu bir zamanda Amr'dan ısrarla haracın tamamını göndermesini istiyordu.²⁹⁹ İkisi arasında sert mesajlar içeren mektuplaşmalar vardı.³⁰⁰

Hiz. Ömer, mektuplarından birinde "Mısır valiliğine atandığında şimdiki sahip olmadığın hayvanlara, hizmetçilere, eşyalara ve değerli tabaklara kavuştun. Valiliğinden önce bunlar yoktu" demiş, Amr buna cevaben "Bizim topraklarımız ekin ekilen, ziraata bir hayli elverişli topraklardır. Bundan dolayı muhtaç olduğumuzdan çok daha fazlasını kazanmaktayız" demişti. Halife'nin Amr'a cevabı ağır oldu: "Kötü valiler hakkında yeteri kadar tecrübeye sahibim. Bu mektupların beni endişeye düşürdü. Bu mektup doğru yolun kendisini huzursuz ettiği bir kimsenin yoludur. Senin hakkında şüphelerim vardır. Bundan dolayı Muhammed b. Mesleme'yi mal varlığını tespit edip, sayması için gönderiyorum. O ne ararsa gözünün önüne koy. Senden ne isterse ona ver. Sana katı davranacağı için onu mazur gör. Çünkü o gizli olan her şeyi açığa çıkartıp keşfetmekle görevlidir."³⁰¹

²⁹⁸ Belâzûrî, Futûh, 231.

²⁹⁹ Temmâvî, 119. Hiz. Ömer'in Amr b. el-Âs'ın zekat amillerinin halka kötü davrandığına dair bir mektup aldığını ve bundan dolayı Amr'a kızdığı da rivâyet edilir. Bkz. Belâzûrî, Futûh, 231.

³⁰⁰ Bu mektuplar ve içerikleri için bkz. Temmâvî, 119-121.

³⁰¹ Belâzûrî, Futûh, 231. İbn Abdirabbîh, Ebû Ömer b. Ahmed b. Muhammed (327/939), el-İkdü'l-Ferîd Kahire, 1965, I, 47. Hiz. Ömer'in Amr b. el-Âs'ı teftişinin bir diğeri nedeni olarak Amr'ın zekat amillerinin halka kötü davrandığına dair bir mektup alması da rivâyet edilir. Bkz. Belâzûrî, Futûh, 231.

Hız. Ömer Muhammed b. Mesleme'ye çok güvendiği için³⁰² onu göndermeye karar vermiştir.

Muhammed b. Mesleme Amr b. el-Âs'ın yanına geldiğinde çok çeşitli yemeklerle donatılmış bir sofraya buldu. Amr bu sofrayı daha önceden onun için hazırlamıştı. Fakat Muhammed b. Mesleme önüne konulan bu yemekleri yemedi, içeceklerden içmedi. Amr:

- Ya Muhammed! Bunlar haram mıdır? Niçin yemiyorsun? diye sorduğunda

- Eğer misafir olarak gelseydim bu yemeklerden yerdim. Ancak bu yemekler şüpheli yiyeceklerdir. Vallahi senin ikram ettiklerini ne yerim, ne içerim cevabını verdi. Daha sonra:

- Senin mülkiyetinde ne varsa yaz. Mallarının tamamını açıkla! dedi

Muhammed b. Mesleme Amr'ın bütün malvarlığını yazdı. Hatta ayakkabısını bile çıkardı. Amr b. el-Âs'ın ayakkabılarından birini aldı, diğerini bıraktı. Bunun üzerine Amr kendisine yapılan bu uygulamaya kızarak:

- Ey Muhammed b. Mesleme! Ömer b. el-Hattâb'ın bize bu kötü muamele yapıldığı zaman çok kötü bir devirdir. Allah'a yemin olsun ki ben Hattâb ile oğlu Ömer'in sırtlarında, başlarında odun taşıdıkları zamanı biliyorum. O zamanlar onların giydikleri şey, adi kumaştan yapılmış bir elbiseydi. O kadar kısaydı ki topuklarına kadar bile uzanamıyordu. Oysa o zamanlar benim babam düğmeleri altından olan ipekli elbiseler giyiyordu.”

Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme Amr'a:

- Sus! Allah'a yemin ederim ki Ömer senden daha hayırlıdır. Senin baban ve onun babası cehennemliktir. Eğer onun zamanı olmasaydı keçilerinin sayısının çoğalması seni mutlu eder, keçilerinin sayılarının azalması ise seni üzer olacaktı.

Amr, söylediklerinin yanlış olduğunu anlamış olacak ki:

³⁰² Kettânî, II, 27.

- Ya Muhammed! Konuştuklarımız meclisimizde Allah'ın emanetidir, diyerek söylediklerini Hz. Ömer'e iletmemesini rica etmiş, Muhammed b. Mesleme de:

- Vallahi Ömer hayatta olduğu müddetçe ona hiçbirşey söylemeyeceğim diyerek söz vermiştir.³⁰³

Belâzûrî'nin kaydettiği rivâyete göre Amr, Hz. Ömer'den İbn Hantame diyerek bahsetmiştir.³⁰⁴ Hantame Hz. Ömer'in annesinin ismidir.³⁰⁵

Ayrıca cahiliye adetlerinde insanlar soylarıyla, babalarının üstünlüğüyle övünürlerdi. Kavimlerinin kalabalık olması insanlara onur verirdi, ancak İslam'da üstünlüğün takvada olduğu³⁰⁶, kabirlerde kavimlerinin kalabalık olması ile övünülmemesi gerektiği³⁰⁷ ısrarla vurgulanır. Amr'ın kendi babasını Hz. Ömer'in babasıyla mukayese etmesi aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen hâlâ babasını zihninde canlı bir şekilde yaşattığını ve babasına hayranlığının devam ettiğini göstermektedir. Anlaşılan o ki Amr, hayatının sonraki dönemlerinde cahiliye anlayışının tesirinden kurtulamadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.³⁰⁸ Muhammed b. Mesleme cahiliye sözlerini eden Amr'ın bu yanlış davranışını gizlemiştir.

Muhammed b. Mesleme böylece Amr b. el-Âs'ın malvarlığını inceleyip, kazancını harcamalarını değerlendirerek Halife'nin kendisine verdiği görevi eksiksiz ifa etti. Amr'ın mallarını ayırdı.³⁰⁹ Hz. Ömer, emir buyurduğu için istediği şekliyle yapılmasını sever, böyle yapanları da takdir ederdi. Muhammed b. Mesleme de Hz. Ömer'in ülkedeki gizli işlerin ortaya çıkarılması için tam olarak yukarıda zikredildiği üzere çalışan bir kimse idi.³¹⁰

Mahmûd Şîr Hattâb bu olayı değerlendirerek Muhammed b. Mesleme hakkında şöyle bir yorumda bulunur: “Amr b. el-Âs'a karşı olan tavrına bakarak

³⁰³ Belâzûrî, Futûh, 231; İbn Abdirabbih; I, 47-48.

³⁰⁴ Belâzûrî, Futûh, 231.

³⁰⁵ Belâzûrî, Futûh, 231.

³⁰⁶ Hucûrât, 49; 13.

³⁰⁷ Tekâsür, 102; 1-8.

³⁰⁸ Apak, Adem, İslam Siyâset Geleneğinde Amr b. el-Âs, Ankara, 2001, 199.

³⁰⁹ Belâzûrî, Futûh, 231; İbn Abdirabbih, I, 48.

³¹⁰ İbn Hacer, İsâbe, III, 384.

Muhammed b. Mesleme'nin iffetinin zekasının ne kadar keskin olduğunu, temiz ruhluluğunu, şahsiyetinin kuvvetini, kişiliğinin güvenilir olduğunu, kendisine buyrulan işlere sınıksız sarılarak, o görevi ifa etmedeki kararlılığını ve Hz. Ömer'in hudud dışındaki maslahatlarını uygulamada Muhammed b. Mesleme'ye olan güvenini anlayabiliriz. O işlerinde yolsuzluk-itaatsızlık edenlerin hesabını görmede asla yumuşaklık göstermezdi. Her zaman doğru bildiğini söylerdi. Kendisine güvenirdi. Güven veren uygulamaları, ihlâsı, itikadına bağlılığı; imanın meyvesi olan bir adamdı.³¹¹

Tahkikat neticesinde Hz. Ömer, Said bölgesini ayrı bir vilayet haline getirmiştir. Valiliğine de Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serhi getirmiştir.³¹² Muhammed b. Mesleme'nin Amr'ın Hz. Ömer hakkındaki sözlerini halifeye söylediğine ya da söylemediğine dair bir bilgiye rastlayamadık. Kanaatimizce Muhammed bu sözü Hz. Ömer hayattayken bir sır olarak saklamıştır. Zira söylemiş olsa idi Halife'nin cahili adetlerden kendisini kurtaramamış bir valiye görevine devam etmesine müsaade imkanı sağlamayacağı kesindir. Ayrıca Mısır üzerinde etkin reformlar yapan, iyi çalışan bir vali ile İslâm devletini yönetmede takvadan ayrılmayan bir halife arasında laf taşımak bu iki sahabenin söz dalaşına girmesine neden olacaktı. Muhammed b. Mesleme kuşkusuz böyle bir hadisede devletin ve milletin zararı olacağını düşünerek bu sırrı saklamıştır.

Hz. Ömer valileri teftişte her zaman Muhammed b. Mesleme'yi görevlendirdi. Ona güveni tamdı. Şüphe yok ki, Muhammed b. Mesleme'nin şikayetleri alenen dinlemesinde, kimseden çekinmemesinde, herkesin de korkusuz olarak şikayetlerini ona anlatmasında, Hz. Ömer'in nüfûzunun da etkisi inkar edilemeyecektir.³¹³

Müfettişlik müessesesi bir devlet nizamı için vazgeçilmez bir unsurdur. Yöneticiler ellerinin altındaki valileri ve memurları teftiş etmelidir. Halife'nin ve memleketin kurtuluşu da yıkılışı da daima denetmenlere bağlı bulunduğundan, denetmenler, müfettişler namuslu ve ileri görüşlü olursa memleket imar gördüğü gibi

³¹¹ Hattâb, 287.

³¹² Hasan İbrahim Hasan, I, 331.

³¹³ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Redaktör, Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1986, II, 180.

ordu ve halk da durumdan memnun olur. Huzur içinde yaşanılır. Halife de bundan mutluluk duyar. Eğer denetmenler veya valiler karışık işler çevirirse memlekette karışıklık doğar. Halife de devletin yönetiminde sıkıntı duyar, zorlanır.³¹⁴ Muhammed b. Mesleme bu müessesenin sorumluluğunu hakkıyla taşıyabilen bir kimse idi.

D. Zekat Âmilliği

Hz. Ömer döneminde Muhammed b. Mesleme'nin bir diğer görevi de zekat âmilliğidir. Hakkında çok fazla bilgi bulamadığımız bir konudur. Ancak zikredildiğine göre Muhammed b. Mesleme Cüheyne kabilesine zekatlarını toplama görevi ile gitmiştir.³¹⁵

III. Hz. Osman Dönemi

Hz. Osman'ın hilafet dönemi ikiye ayrılır. İlk altı yıllık dönem sükûnet, iyi idare; son altı yıllık dönem ayrılık ve kargaşa dönemidir.³¹⁶ Muhammed b. Mesleme'nin ilk altı yıllık dönemde herhangi bir icraatına tarih kaynaklarında rastlayamadık. Ancak Hz. Ömer döneminde önemli görevler icra etmiş bir kişinin fikirlerinden Hz. Osman'ın da istifade ettiği, toplantılarda görüşlerini dinlediğini söyleyememiz mümkün olabilir.

Tarih kaynaklarında, karışıklık döneminde Hz. Osman'ın şehid edilmesine varan üzücü olaylar dizesinde Muhammed b. Mesleme'nin isyancılarla olan diyalogları dikkat çekicidir.

Hz. Osman döneminin sonlarındaki karışıklıklar vilayetlerdeki halkın huzursuzlukları ile başladı. Medine'den uzak olan Mısır, Basra, Kûfe gibi vilayetlerde bir takım olayların yaşandığına dair mektuplar halkın elinde dolaşıyordu. Her şehir halkı, diğer şehirlerde birçok huzursuzluk yaşandığına dair mektuplarla haberler alıyor ve kendi şehirlerinin afiyette olduğuna memnun oluyordu. Tüm bu gelişmeler Medine'ye kadar ulaştı. Medineliler durumun Hz. Osman'a bildirilmesini istediler. Hz. Osman merkezden uzakta kalan şehirlerdeki halkın durumunun iyi

³¹⁴ Nizâmülmülk, Siyasetname, trc. Nurettin Bayburtluğil, İstanbul, 1981, 46.

³¹⁵ İbn Hacer, İsbâbe, III, 384; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, V, 113.

³¹⁶ Vida, G. Levi Della "Osman", İ.A., İstanbul, 1960, IX, 430.

olduğuna dair bilgiler aldığını söyledi içlerinde Muhammed b. Mesleme'nin de bulunduğu topluluğu:

- Sizler benim istişarede akıl danıştığım ortaklarım, m'minlerinde şahitlerisiniz. Bana tavsiyede bulunun. Ben de uygulayayım dedi. Onlar da:

- Bizim tavsiyemiz en güvendiğin adamlarından seç ve şehirlerdeki durumu araştırmak üzere gnder. Onlar şehirlerdeki durumu araştırsınlar dediler.

Bunun zerine Hz. Osman Üsâme b. Zeyd, Ammâr b. Yâsir ve Muhammed b. Mesleme'yi çağırdı. Ammâr'ı Mısır'a, Üsâme'yi Basra'ya, Abdullah b. Ömer'i şam'a, Muhammed'i de Kûfe'ye gönderdi. Ammâr b. Yâsir hariç hepsi geri döndü. Bütün görevliler Hz. Osman'a:

- Biz buralarda münker olan bir şey görmediğimiz gibi oralardaki müslümanların ileri gelenlerinin ve halkın hoşuna gitmeyen bir şey de tespit edemedik cevabını verdiler.³¹⁷

Mahmûd şit Hattâb Muhammed b. Mesleme'nin Kûfe'ye gönderilmesi hususunda şu yorumu yapar: "Muhammed, Hz. Ömer'in olduğu kadar Hz. Osman'ın da güvendiği bir insandı. Hz. Osman Hz. Peygamber'in en güvendiği insanlardan biri olan Muhammed'i, İnsanların sıkıntılarını ve emellerini bildirmesi için İslâmiyet'te gedik açabilecek en tehlikeli yere, Kûfe'ye gönderdi."³¹⁸ Hz. Osman'ın Muhammed'i Kûfe'ye göndermesindeki bir diğer nedenin, Sa'd b. Eb Vakkâs'ı teftiş ederken gösterdiği başarı ve halkı az çok tanyor olmasının da etkisi olabileceği kanaatindeyiz.

Daha sonra Hz. Osman şehirlerde sıkıntılarının olmadığını, haberlerin asılsız olduğunu bildiren mektuplar yazdırıp şehirlere gönderdi.³¹⁹

Bundan sonra Hz. Osman valileri çağırmış bu karmaşayı onlarla da konuşmuştu. Valiler şehirlerine döndükten sonra bu şehirlerde halktan bazıları Hz. Osman'a isyan hususunda anlaşarak Medine'ye doğru yola koyuldular.³²⁰ Mısır,

³¹⁷ Taberî, IV, 341; Seyf b. Ömer el-Esedî (200/815), el-Fitnetü ve Vak'at'l-Cemel, thk. Ahmed Rtib Armuş, Beyrut, 1993, 49; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 155; İbn Haldûn, II, 116.

³¹⁸ Hattâb, 289.

³¹⁹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 155.

³²⁰ Taberî, 348-349; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 158.

Basra ve Kûfe'den müteşekkil bu gruplar hacca gittiklerini söylüyorlardı.³²¹ Medine yakınlarına gelip konakladılar.³²² Daha sonra Medine içine girmişlerdi. Bu sırada Hz. Osman Mescid-i Nebevî'de namaz kıldırılmış minberde konuşma yapmaktaydı. Hz. Osman mescide giren bu kalabalığı görünce:

“Ey Yabancılar! Allah'tan korkun, Allah'tan. Allah'a yemin ederim ki Medine halkı sizin Hz. Muhammed'in diliyle lanetlendiğinizi bilir. Hatalarınızı doğrulukla giderin.³²³ İyilikler yapın ki kötülükleriniz silinsin”³²⁴ diye bağırmişti. Muhammed b. Mesleme ayağa kalkıp:

- Vallahi ben Hz. Muhammed'in bunları lanetlediğine şahadet ederim diyerek Hz. Osman'ı onaylamıştı. Hakîm b. Cebele Muhammed b. Mesleme'yi zorla yerine oturttu.³²⁵ Bundan sonra Zeyd b. Sâbit ayağa kalkıp bir şeyler söylemek istediye de³²⁶ meydana gelen kargaşa da isyancılar ayağa kalkıp müslümanları mescidin içinde sıkıştırdılar. Hz. Osman taşlandı. Bu arbede sırasında Hz. Osman bayıldı ve evine taşındı.³²⁷

Hz. Osman isyancıların bu denli kızgınlığı karşısında Muhammed b. Mesleme'den yardım istedi.³²⁸ Muhammed, isyancı grubun konakladığı yere gitti. Onları yatıştırmak ve şehirlerine geri dönmeye ikna etmekle görevliydi. Hz. Ali ve Muhammed b. Mesleme'nin de bulunduğu ensardan ve muhâcirden 30 kişinin bu isyancı gruba giderek onlarla konuştuğuna dair bilgiler kaynaklarda zikredilir.³²⁹

İsyancı grubun içinde Hz. Ali'ye sempatisi olanların sayısının fazlalığı düşünülürse³³⁰, onları ikna etmede Hz. Ali'nin daha etkin olacağı bir hakikattir. Ayrıca Hz. Ali'nin Hz. Osman'ı siyasî tercihlerini yaparken birçok konuda

³²¹ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 173.

³²² Taberî, IV, 350; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 161.

³²³ Taberî, IV, 353; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 161.

³²⁴ Taberî, IV, 353.

³²⁵ Taberî, IV, 353; Seyf b. Ömer, 63.

³²⁶ İbn Haldûn, II, 145.

³²⁷ Taberî, IV, 353; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 161; İbn Haldûn, II, 145.

³²⁸ İbn Sa'd, III, 65.

³²⁹ Taberî, IV, 359; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 162-163.

³³⁰ Mısırlılar Medine'ye gelince ilk olarak Hz. Ali ile görüşmüşlerdi. Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 159-160.

eleştiriyor olması³³¹ Bu otuz kişilik grubun sözcülüğünü Hz. Ali'nin yaptığını gösterir. Ancak burada yalnızca Hz. Ali değil, diğer sahabi de söze girmiş olmalıdır.

Neticede Hz. Ali ve içlerinde Muhammed b. Mesleme'nin de bulunduğu muhâcir ve ensardan otuz kişilik bir toplulukla isyancı grubun yanına gitti.³³² Gitmeden önce Hz. Ali, kendisine uymadığından dolayı serzenişte bulununca³³³ Hz. Osman:

- Sana tâbiyim diyerek Hz. Ali'ye uyacağına söz verdi.³³⁴

Otuz kişilik grup Mısırlılar'ın konakladığı yere geldi. Hz. Ali ve Muhammed b. Mesleme, burada isyancı grupla, onların sıkıntılarına ve bu sıkıntıların çözümüne dair konuştular. Onları geri dönmeye ikna ettiler. Mısırlılar'ın lideri Abdurrahman İbn Udeys son olarak Muhammed b. Mesleme'ye:

- Bize bir tavsiyen var mı diye sordu. Muhammed:

- Evet. Allah'tan korkmanı seninle birlikte buraya gelen kimseleri alıp götürmeni ve onlara imamımız Osmân b. Affân'dan uzak tutmanı isterim. Çünkü Osman b. Affân bundan sonra bize yaptıklarından geri döneceğine ve bizim söylediklerimize uyacağına dair söz vermiştir” dedi. Abdurrahman İbn Udeys bunun üzerine :

- Evet, senin bu söylediklerini inşallah yerine getireceğim, demiştir. İsyancılar bu konuşmadan sonra memleketlerine geri dönmeye başladılar. Hz. Ali ve Muhammed b. Mesleme Hz. Osman'ın yanına giderek isyancılarla aralarındaki diyalogu anlatmış, onları geri döndürmeye ikna ettiklerini bildirmişlerdir.³³⁵

Fakat isyancıların şehri terk etmeleri uzun sürmedi.³³⁶ Tâhâ Hüseyin'in anlatımına göre; Hz. Osman isyancıların geri döndüklerini gördüğünde Hz. Ali'ye

³³¹ Şehirlerin karışık olduğuna dair haberleri duyduklarında, ve valileri dair şikayetlerin varlığına şahit olduklarında, Hz. Ali'den Hz. Osman'ı uyarmasını istemişlerdi. Geniş bilgi için bkz. Taberî, IV, 336-337.

³³² Diğer isimler için bkz. Taberî, IV, 359; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 162-163.

³³³ Hz. Ali'nin bu serzenişine Muhammed b. Mesleme de ortak idi. Zira isyancılar Medine'ye ikinci kez döndüğünde Muhammed b. Mesleme isyancılara “Hz. Osman bizim sözümüzü tutacağına söz vermiştir” dedi. bkz. Taberî, IV, 358; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 163; Anlaşılan o ki Muhammed isyancıların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve diğer nedenlerden kaynaklanan sıkıntıların yakından bilen, Hz. Osman'ın politikalarından yanlış olanlara vakıf olan bir kimse idi.

³³⁴ Taberî, IV, 358; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 162.

³³⁵ Taberî, IV, 358; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 163.

³³⁶ Taberî, IV, 373; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 168.

onlarla konuşması için ricada bulundu. Ancak Hz. Ali bu teklifi kabul etmeyerek oradan ayrıldı. Bunun üzerine Hz. Osman Muhammed b. Mesleme'den onlarla konuşmasını istedi. Muhammed:

- Ben bir konuda iki kez yalan söylemem. Bir kez yalancı çıktığım bir hususta ikinci kez yalana başvurmam diyerek sert bir dille Hz. Osman'ı reddetti.³³⁷

Tâhâ Hüseyin'in ifade ettiği bu rivâyeti kabul etmek pek mümkün gözükmemektedir. Muhammed Hz. Osman'ın bazı konularda yanlış davrandığını biliyordu. Gelen isyancıların şikayetlerine ve problemlerinin çözümünün nasıl olabileceğine de vakıftı. Bundan dolayı ara ara Hz. Osman'ı uyarmıştır.³³⁸ İsyancıların neden geri döndüklerini henüz öğrenmemişken böylesine sert bir tavır takınması pek makul gözükmemektedir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'e, Hz. Ömer'e olan bağlılığını daha önce ortaya koymuştuk. Bununla beraber Tâhâ Hüseyin'in bu rivâyetine İslâm Târîhi kaynaklarında rastlayamamış olduğumuzu, Muhammed'in isyancılarla olan diyaloglarında sulhü sağlamak üzere yaptığı konuşmaları dikkate aldığımızda³³⁹ Muhammed'in Hz. Osman'a karşı olan bu tutumu takındığını söylemek imkansızdır. Hatta Muhammed'in, Hz. Osman'ın ölümüyle birlikte seçtiği yaşam biçimi de Tâhâ Hüseyin'in bu rivayetini yalanlar mahiyettedir.

İsyancıların Medine'ye bu ikinci gelişlerinde karşılına ilk çıkan Muhammed b. Mesleme oldu. Muhammed onlara neden geldiklerini sorduğunda onlar Muhammed'e kurşundan bir boruya sokulmuş mektubu göstererek şöyle dediler:

- Biz Osman'ın kölesini el-Buveyb denilen yerde zekat develerinden birine binmiş olarak gidiyorken gördük. Onun üzerini ve yanındaki eşyalarını aradığımızda bu kağıdı bulduk. Bu mektupta Abdurrahman b. Udeys, Amr b. Hamig ve Urve b. en-Nübâ'ın kırbaçlanmalarını, hapsedilmelerini ve saçlarıyla sakallarının kesilmesi ve bazılarımızın idam edilmelerimizi emrediyordu” dediler.³⁴⁰ Mektubu Muhammed

³³⁷ Tâhâ Hüseyin, el-Fitnetü'l-Kübrâ, I, Osman, Kahire, 1966, 209.

³³⁸ Bkz. Taberî, 358; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 163.

³³⁹ Taberî, IV, 358; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 163.

³⁴⁰ Taberî, IV, 373; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 168.

b. Mesleme'nin eline verdiler.³⁴¹ Mısırlılar kızgın bir şekilde döndüren olay bu idi.³⁴²
İsyancı grup:

- Hz. Ali ile konuşmuştuk. Hz. Osman ile konuşacağına bize söz vermişti. Ayrıca Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Saîd b. Zeyd ile konuştuğumuzda onlar bize "Biz bu işe girmeyiz" demişlerdi diye Muhammed b. Mesleme'ye haber yolladılar. Muhammed'in Hz. Ali'yi de yanına alarak Hz. Osman yanına gelmelerini istediler. Muhammed b. Mesleme bu konuda söz verdi. Muhammed, Hz. Ali ile beraber Hz. Osman'ın yanına gitti. Amacı isyancı grup ile görüşmek idi. Hz. Osman'ın görüşmesini sağlamaktı. Hz. Osman'ın yanına geldiğinde Mervan b. el-Hakem de vardı. Mervan:

- Bırak onlarla ben konuşayım deyince, Hz. Osman:

- Sus ey ağzı yamulasıca: Senin bu işle ne alakan var. Çık git buradan dedi. Hz. Ali ve Muhammed, Hz. Osman'a mektup hadisesini anlattı. Hz. Osman:

- Allah adına yemin ederim ki bu mektupla hiçbir ilgim ve bilgim yok, dedi. Bu söz üzerine Muhammed b. Mesleme:

- Doğru söylüyor diyerek Hz. Osman'ı onayladı ve ekledi: Bu Mervan'ın çevirdiği bir iştir.³⁴³ Muhammed, Hz. Osman'a isyancı halk ile görüşmesi gerektiğini söyledi. İsyancı gruptan bazıları Hz. Osman'ın evine girdiler. İçeri girerlerken selam vermemeleri, kötü bir niyetle girdikleri izlenimi vermişti. Mısırlılar:

- Biz Mısır'dan buraya seni öldürmek için geldik. Ancak Hz. Ali ve Muhammed b. Mesleme bazı konularda bize garanti verdiler. Taahhüplerde bulundular ve bizi geri dönmeye ikna ettiler. Ayrılığa düşülmesine engel oldular. Konuştuğumuz her konuda da bize ikna edici sözler söylediler. Biz memleketimize dönerken yolda kölenle karşılaştık. Üzerinde senin mührünle mühürlenmiş mektubu bulduk. Bu mektupla Abdullah b. Sa'd'ın bize dayak atmasını, bir sürü işkenceden sonra bizi uzun müddet hapsedmesini emrediyordun.

³⁴¹ İbn Haldûn, II, 147.

³⁴² İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî (314/926) Kitâbü'l-Futûh, Beyrut, 1986, I, 411.

³⁴³ Mektup hadisesinde Mervan b. Hakem'in rolü hakkında geniş bilgi için bkz. Atçeken, İsmail Hakkı, "Hz. Osmân Dönemi İç Olaylarında Mervan b. Hakem'in Rolü", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 9, Konya, 1999, 330-338.

Hiz. Osman; Allah'a yemin ederek böyle bir mektup yazmadığını, bu sözlerden ve işten haberi olmadığını söyleyince Hiz. Ali ve Muhammed b. Mesleme

- Hiz. Osman doğru söylüyor dediler.³⁴⁴ Bu grupla Hiz. Osman arasındaki diyalog devam etmiş, Hiz. Ali ve Muhammed b. Mesleme susarak dinlemişlerdir. Bundan sonra isyancı grup Hiz. Osman'ın evini muhasara altına almıştır.³⁴⁵

Bu muhasara Hiz. Osman'ın Şehid edilmesiyle son bulmuştur.³⁴⁶ Bu arada yalnızca Mısır halkı değil Kûfe ve Basra halkı da dönmüşlerdi.³⁴⁷

Görüldüğü zere Muhammed b. Mesleme Hiz. Osman dönemi karışıklıklarında barıştan yana olmuştur. Hiz. Osman'ı koruyabilmek için canla başla mücadele etmiştir. İsyancılarla yüzyüze konuşmuş onların çok çeşitli konulardaki Şikayetlerini dinlemiştir. Bununla beraber halifeye olan güveni ve bağlılığı tamdı. Hiz. Ali ile birlikte isyancıların dertlerini dinlemiş, kaosu değil barışı ve huzuru sağlamak için çalışılmıştır.

Muhammed b. Mesleme'nin isyancıların problemlerini çözmeye yönelik girişimlerinde Adnan Demircan'ın o döneme ait halkı isyana sürükleyen nedenlere genel bir bakışı mahiyetindeki yorumunu burada belirtmeyi uygun görüyoruz:

“İslam dünyasının karşımasından medet uman, bunun için çalışan pek çok kısmının mevcudiyeti inkar edilemez. Bizatihi bu insanların yaydıkları haber ve söylentilerin fitnenin gelişmesinde önemli bir etkisi vardır. O günkü toplumda fitneyi körükleyen kişi yada kişilerin bulunduğunu kabul etmekle birlikte, sosyal değişim, Őehirleřmenin doğurduğu sorunlar, yeni gelişmelerle birlikte ortaya çıkan ekonomik problemler, valilerin politikaları, fetihlerin durması da önemli etkenlerdir.”³⁴⁸

³⁴⁴ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 168-169.

³⁴⁵ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 170.

³⁴⁶ Taberî, IV, 394; İbn A'sem, I, 423.

İsyancıların Medine'ye ilk gelişlerinde kuşatma 70 gün sürmüştü. bkz. Taberî IV, 385. Bu süre zarfında namazları Hiz. Osman kıldırımıştı bkz. Taberî IV, 351. Buradan da anlaşılıyor ki isyancıların Medine'ye ilk geldiklerinde niyetleri Hiz. Osman'ı öldürmek değildi. Zira eğer böyle bir niyetleri olsaydı bu kadar gün bekleme gereği duymazdı bkz. Korkmaz, Sıddık, Tarihın Tahrifi İbn Sebe Meselesi, Ankara 2005, 46. Mısırlılar'ın ikinci kez döndüğünde ilk gelmelerindeki niyetlerinin Hiz. Osman'ı azletmek veya öldürmek olduğunu belirtmeleri (bkz. Taberî, IV, 374; İbnü'l-Esîr Kâmil III 351) bir göz dağı verme olduğu kanaatindeyiz. Muhammed b. Mesleme isyancı grubun niyetlerini ve sıkıntılarını yakından bilen birisi idi. Olayların bu noktaya varacağını ihtimal odur ki kendisi de saptayamamıştı.

³⁴⁷ İbn Sa'd, III, 65.

³⁴⁸ Demircan, Adnan, Ali-Muaviye Kavgası, İstanbul, 2002, 64-65.

Muhammed b. Mesleme tüm bu problemleri en yakından gören bir sahabi olarak karşımıza çıkmaktadır. Vilayetlerden şikayetlerin ilk geldiği dönemde, en karmaşık şehirlerden biri olan Kûfe'yi denetlemeye gitmişti.

Muhammed b. Mesleme'nin fitnenin oluşmaması için elinden geleni yaptığını söyleyebiliriz. İsyancıların karşısında hakkı söylemek için özel bir kahramanlık çabası göstermiştir. Özellikle Mescid-i Nebevî'de Hz. Osman, Hz. Peygamber'den isyancıların lanetlenmiş olduğuna dair hadisini rivâyet ettiğinde onu tasdik etmişti. Hz. Osman'a isyancılar, minberdeyken saldırıda bulunmuş ve onun bilincini yitirmesine neden olmuşlardı. Saldırganlığın böylesine alenen ortaya konduğu dönemlerde bile Muhammed b. Mesleme hiçbir zaman hakkı söylemekten geri durmamış, isyancıların saldırılarından asla korkmamıştı. Hz. Osman'a da isyancılara da yaptıkları yanlışları düzeltmeleri için nasihatlerde bulunmuştu. "Böylesine mücadele etmesine karşın, ortaya çıkan bu fitne Muhammed b. Mesleme'nin ve onun gibi diğer tüm sadık müslümanların çabalarından daha güçlüydü. Bu isyancı grubun maharetiyle fitneyi yöneten gizli eller müslümanların hayrını ve iyiliğini istemiyordu. Bu olaydan sonra fetihler durdu ve ülkenin tamamını kasıp kavuran fitne ortaya çıktı. Böylece müslümanların kılıcı birbirinin üstüne oldu."³⁴⁹

IV. Hz. Ali Dönemi

A. Hz. Ali'ye Bey'at Etmemesi

Hz. Osman'ın Hz. Peygamber'in şehri Medine'de öldürülmesi, içlerinde Muhammed b. Mesleme'nin de bulunduğu birçok sahabeyi üzdü. İslâm tarihindeki bu olay dinmek bilmeyen acıları doğuran bir etki yarattı.

36/656'da Hz. Ali'ye bey'at edildi.³⁵⁰ Hz. Ali'ye bey'at konusundaki sancılı süreçten burada konumuzla alakası olmadığı için bahsetmeyeceğiz.

³⁴⁹ Hattâb, 291.

³⁵⁰ Taberî IV, 428; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 190.

Ensardan çok küçük bir grup hariç Medineliler'in çoğu Hz. Ali'ye bey'at etti. Muhammed b. Mesleme bey'at etmeyen grubun içerisindeydi.³⁵¹

İbn Kesîr'in Vâkıdî'den aldığı bir rivâyette Hz. Ali'ye yedi kişinin bey'at etmediğini³⁵² ensardan Hz. Ali'ye bey'at etmeyen kimsenin olmadığını bildirir.³⁵³ Bu rivâyetin doğruluğunu kabul etmek makul gözükmemektedir. Zira İslâm Tarihi kaynaklarının bir çoğu Muhammed b. Mesleme'nin Ali'ye bey'at etmediğini, Hz. Ali-Muâviye arasındaki hiçbir mücadeleye katılmadığını zikreder.³⁵⁴ Oysa Muhammed b. Mesleme'nin hilafete olan bağlılığını, Hz. Osman ve Hz. Ömer dönemlerindeki görevlerini ifa etmede ortaya koymuştuk. Hz. Ali'ye bey'at etmiş olsa idi, bu bey'atın gereği olarak Hz. Ali'nin hilafetine karşı çıkanlarla yapılacak mücadelede Hz. Ali'nin safında olması gerekirdi.

Hz. Ali'nin iktidara geldiği sırada İslâm dünyasında çok gergin bir ortam vardı. Böyle bir ortamda sağlıklı bir irade zordu. Herkesi memnun etmek imkansızdı. Öte yandan müslümanların liderinin ani olarak müslüman bir grup tarafından öldürülmesi toplumu germişti.³⁵⁵

Böyle bir ortamda bey'at etmeyenlerin kendilerine göre sebepleri vardı. Muhammed b. Mesleme'nin gerekçesi Hz. Osman'ın öldürülmesi hadisesinde hem isyancı grubun sosyo-ekonomik sıkıntılarını bilerek onlara hak vermesi hem de Hz. Osman'ı yakından tanıdığı için hiçbir halifenin güç yetiremeyeceği bazı belirsiz hadiselerin çözümünün olamayacağını anlamasıdır. "Toplumu yönlendiren problemler artık devletin idari gücünden çıkmıştı. Muhammed b. Mesleme İslâm dünyasında sonu gelmeyecek ayrılık tohumlarının atılmışlığını kestirmiş olmalıydı. Hz. Ali'ye bey'at etmediği gibi bir başka gruba da taraftar olmadı. Hz. Osman taraftarı olduğu halde, sahabenin ileri gelenlerinden bir sima olan Muhammed b. Mesleme'nin hiçbir yöne meyyal olmaması hata olarak da değerlendirilebilir. Oysa onun Hz. Osman'dan maddi-manevi hiçbir menfaati yoktu. Hatta yakından uzaktan

³⁵¹ Diğerlerinden bazıları, Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Mâlik, Mesleme b. Muhalled, Ebû Saïd el-Hudrî, Nu'man b. Bişr, Zeyd b. Sâbit, Râfi' b. Hudeye, Fudâle b. Ubeyd, Kâ'b b. Ucre, bkz. Taberî, IV, 429-430; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 191; Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Ömer, bkz. ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd (282/895), el-Ahbâru't-Tıvâl, thk. Ömer Ferrûh et-Tabbâh, Beyrut, trsz. 133.

³⁵² Bu yedi kişi için bkz. İbn Kesîr, Bidâye, VII, 227.

³⁵³ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 227.

³⁵⁴ İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112; İbn Hacer, İsâbe, III, 384.

³⁵⁵ Demircan, 66.

böyle bir ithamda bile bulunulmadı kendisine. Ona göre Hz. Osman şer'î düzenin devamı için üstün bir kimseydi. Dolayısıyla Hz. Osman'ı savunurken aslında şer'î düzeni İslâmın güzel örneklerini, hanif dinin ilkelerini savunuyor, müslümanların saflarını ayırarak fitne hareketlerinden korkuyordu. Hz. Osman'ın öldürülmesiyle fitnenin önünün açıldığını anlamış olmalıydı. Öngördüğü üzere oralarda meydana gelen ve İslâm tarihinin sayfalarında yer alan üzücü hadiselerde, (Cemel-Sıffin) binlerce müslüman, kılıçlarını birbirlerine doğrultmuştu. Muhammed'in ise bu fitneden uzak kalmaktan başka çaresi yoktu.³⁵⁶ Muhammed b. Mesleme Cemel'e ve Sıffin'e katılmamıştır.³⁵⁷ Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Ömer de Muhammed b. Mesleme gibi hiçbir tarafa bey'at etmeyen sahabidendi.³⁵⁸

Sahabenin önde gelen bu simaları Hz. Ali'nin ve Muâviye'nin kendi saflarına çekme çabaları olmuştur. Hz. Ali, Ammâr b. Yâsir'i Sa'd'a göndermiştir. Ammâr b. Yâsir Sa'd'ı Hz. Ali'ye bey'at etmesi üzerine ikna etmek amacıyla gittiğinde Sa'd bey'ati reddetmiştir. Bundan sonra Ammâr Muhammed b. Mesleme'ye gitmiştir.³⁵⁹ Sadece İbn Kuteybe'ye nispet edilen el-İmâme ve's-Siyâse adlı eserin kaydettiği bir rivâyete göre Ammâr b. Yâsir ile Muhammed b. Mesleme arasında şöyle bir diyalog geçmiştir. Ammar, Muhammed'i Hz. Ali'ye bey'ate davet ettiğinde Muhammed:

- Merhabâ ey Eba'l-Yakzân! Seninle benim aramda bir anlaşmazlık var. Allah'a yemin ederim ki Allah Rasûlü'nden yanımda bir haber olmasaydı Hz. Ali'ye bey'at ederdim. Eğer insanların hepsi onunla olsaydı ben de onunla olurum. Fakat şu var ki benim bu tavrım Rasûlullâh'ın bir emridir, dedi. Ammâr:

- Nasıl bir emirdir? diye sorunca Muhammed:

- Müslümanları, namaz kılanları birbiriyle savaşırken gördüğünde, derken Ammâr Muhammed'in sözünü keserek:

- Müslümanları birbiriyle savaşırken göremezsin. Sen, Hz. Peygamber'in "Namaz kılanları birbiriyle savaşırken gördüğünde" diye söylediğinden

³⁵⁶ Hattâb, 291-292.

³⁵⁷ İbn Kuteybe, Maârif, 117.

³⁵⁸ Dîneverî, 133.

³⁵⁹ Dîneverî, 135; el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889)'ye nispet edilir), Beyrut, 1997, 49.

bahsediyorsun. Peki bu sözü senden başka işiten yok! Sen bu sözü söyleyen tek kişisin. Allah Rasûlü'nün Veda Haccı'nda söylediği “mallarınız canlarınız kanlarınız ölünceye kadar birbirinize haramdır” sözünün dışında bir başka söz mü söylüyorsun? Sen bu sözünün (rivâyet ettiğin fitne hadisinin) doğru olduğunu söylüyorsun. Oysa bu Hz. Peygamber'in diğer hadisine ters düşüyor, demiştir. Muhammed:

- Yeter ey Ebâ'l-Yakzân! demiştir.

Ammâr Sa'd'a gitti. Sonra Hz. Ali'ye dönüp olanları anlattı. Hz. Ali:

- Onları bırak. Abdullah b. Ömer zayıftır. Sa'd b. Ebî Vakkâs kıskançtır. Muhammed b. Mesleme'ye göre ise tek günahım, kardeşini Hayber'de öldürmemdir.³⁶⁰

Muhammed b. Mesleme bu döneme kadar İslâm'a büyük hizmetleri olan nüfuz sahibi bir sahâbi olduğu için Hz. Ali'nin onu kendi safına çekme gayretinde olması doğaldır. Ammâr'ın Muhammed b. Mesleme'nin rivâyet ettiği fîtneden uzak durulması gerektiğine dair olan hadise itirazını Muâviye'nin mektubunu değerlendirirken ifade edeceğiz. Hz. Ali'nin “kardeşini ben öldürdüm!” demesi, Hayber'de Mahmûd b. Mesleme'yi şehid eden Yahudiler'in en güçlü savaşçısı Merhâb'ı³⁶¹ öldürmesini kastettiği açıktır. Kardeşini şehit eden Merhâb'ı kendisinin öldürmesi isteğine karşın bu işin Hz. Ali'nin elinden çıktığına dair Muhammed'in bir üzüntüsü olduğunu düşünmesinden kaynaklanmış olabilir. Hz. Ali aynı zamanda Hz. Osman hayattayken meydana gelen karışıklıklarda Muhammed ile birlikte hareket etmiştir. Bu ve benzeri yakınlıklarla aslında aralarında sıkı bir dostluk olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Ali böylesine yakın bir dostunun kendisine bey'at etmiyor olmasına içerlemiş olarak bu sözleri sarf etmiş olduğu kanaatindeyiz.

Böylesine etkin bir nüfûza sahip bu sahâbinin bey'atini almaya çalışan yalnız Hz. Ali değildir. Muâviye b. Ebî Süfyân da Abdullah b. Ömer'e, Sa'd b. Ebî Vakkâs'a ve Muhammed b. Mesleme'ye bey'at etmeleri yolunda mektuplar

³⁶⁰ İmâme, 49.

³⁶¹ Diyârbekrî, II, 50.

yazmıştır.³⁶² Sadece el-İmâme ve's-Siyâse adlı eserde geçen bir rivayete göre Muâviye b. Ebî Süfyân Muhammed b. Mesleme'ye yazdığı mektupta:

“Sana, bana bey’at edeceğini umuyor olduğum için şimdiye dek mektup yazmadım. Allah sana büyük nimetler bahşetmiştir. Bu nimetler senin ensarin süvarilerinden olman, muhâcirleri savaşa hazırlamalarını sağlayabilecek kadar savaştan anlayabiliyor olmandır. Önceden hep böyle yapardın. Gerçekliğini ispatlayamayacağın bir işi, bir sözü Rasûlullâh’a isnad ediyorsun. Bu iddian: Rasûlullâh’ın namaz kılanların ileri de savaşacağına dair olan sözünü rivâyet etmendir. Ben namaz ehlilin birbiriyle savaşmalarını engellememiş miydim? Ya da sen Hz. Osman ve ehl-i beytin müslüman olmadığını mı düşünüyorsun. Senin ensar kavmin Allah’a isyan etmiştir. Hz. Osman’ı yalnız bırakmıştır. Allah û Teala kıyamet gününde senden ve onlardan bunun hesabını soracaktır” diye yazmıştır. Muhammed b. Mesleme bu mektuba şöyle cevap vermiştir:

“Benim elimdeki işin bir benzeri kendisine Rasûlullâh’tan bildirilmeyen bir kimsenin elinden bu işler çığından çıkmıştır. Bu işi bilmeyen kimse bu olaylara neden olmuştur ve onu ilgilendirmez. Ben olacak olayları önceden haber verdim. Kılıcımı kırdım evime çekildim. Sen, benim din hakkındaki görüşümden dolayı dinimden şüpheleniyorsun. Çünkü benim için, emretmediğim ma’rûf, nehyetmediğim münker sahih değildir. Allah’a yemin ederek söylüyorum ki sen, ey Muâviye! Dünyadan başka bir şey talep etmedin. Hevandan başkasına talip olmadın. Eğer sen vefat ettiği halde Hz. Osman’a yardım edeceksen, onu hayattayken yalnız bırakmışsın demektir. Biz ve bizden önceki muhâcir ve ensar topluluğu doğruya daha layık olanıyız.”³⁶³

Muâviye b. Ebî Süfyân başarıya ulaşabilmesi için Medine halkının en büyük destek olacağını biliyordu. Medine’ye gönderdiği mektuplarda “Amacının Hz. Osman’ın katillerini bulmak olduğunu, hilafette gözlerinin olmadığını” söylüyordu.³⁶⁴ Hz. Muâviye, Muhammed’i kendi safına katmak için mektubunda bazı serzenişlerde bulunmuştur. Öncelikle onun savaşçı kimliğinin neden bu

³⁶² İmâme, 84-85; İbn A’sem, I, 543.

³⁶³ İmâme, 85.

³⁶⁴ İbn A’sem, I, 542.

dönemde Hz. Osman'ın katillerini bulmak için ön plana çıkmadığını vurgulamıştır. Ardından Muhammed'in rivâyet ettiği hadisin dini bir temeli olmadığını vurgulamıştır. Bundan da anlaşılıyor ki Muâviye ile Muhammed arasında bu mektuplardan daha önce de haberleşmeler gerçekleşmiştir. Ayrıca Muâviye Muhammed'in ve diğer tüm Medine halkının Hz. Osman'ı yalnız bıraktığını iddia etmiştir. Şimdi bunları değerlendirelim.

Birinci mesele Muhammed'in Hz. Osman'ı yalnız bıraktığı yönünde bir ihtimaldir ki, gerçeklikten tamamen uzaktır. Zira çalışmamızın daha önceki sayfalarında da ifade ettiğimiz gibi isyancıları geri dönmeye ikna etmek için gerekli çabayı göstermiştir. Ayrıca olaylar bu raddeye varmadan önce de Hz. Osman'ı uyarmıştır. İsyancılar şehre ilk geldiği zaman Hz. Osman'ın rivâyet ettiği hadisi doğrulayan tek kişi olmuştur. Mektup hadisesi konuşulduğunda Hz. Osman'ın masum olduğunu, bu işin Mervân b. el-Hakem'in başının altından çıktığını söylemiştir.

İkinci mesele rivâyet edilen “fitneden uzak kalınması gerektiğine dair olan hadistir ki, Ammâr b. Yâsir Muhammed b. Mesleme'nin Hz. Ali'ye bey'at etmesini sağlamak amacıyla Muhammed'e geldiğinde de, böyle bir hadisin olmadığını söyleyerek, Muhammed'i suçlamıştır. Namaz kılanların birbiriyle savaşamayacağına dair olan delilleri ise Hz. Peygamber'in “Müslümanlar'ın kanı birbirine helal olmaz” hadisidir. Hz. Peygamber bu hadisle Müslümanların birbiriyle savaşmayacağını değil, savaşmasının doğru olmayacağını belirtmiştir. Diğer neden Kur'ân-ı Kerim'de “Mü'minlerden iki grup birbiriyle savaştığında onlara engel olun, sulhu sağlayın”³⁶⁵ buyrulmuştur. Anlaşılan o ki böyle bir hadisenin tasvip edilmese de vuku bulma ihtimali vardır. Kanaatimizce Hz. Muâviye'nin bu suçlayıcı tavrının birkaç nedeni olabilir. Bunlardan birincisi; Muhammed'i kendi saflarına çekebilmek için kullanılan siyasî cümleler olarak değerlendirilebilir. İkinci neden olarak; Ne Hz. Muâviye'nin ne de Hz. Ali'nin bu mücadelenin binlerce müslümanın kanına mal olabileceğini hesap edememiş olmalarıdır. Muâviye'nin bu üzücü olaylar meydana geldiğinde

³⁶⁵ Hucûrat, 49;9.

“Korktuğum başıma geldi diyerek” yanlış yaptığını ifade etmesi³⁶⁶ ikinci ihtimali daha geçerli kılıyor gözükmektedir.

Hadise başka bir şahid olmadığına söylenmesi ise dikkat çekicidir. Hadis kaynaklarında sadece bu konuyla ilgili açılmış bablar bulunmaktadır.³⁶⁷ Bundan dolaydır ki sahabiden bazıları Hz. Ali-Muâviye arasındaki çatışmadan uzak durmuş, hangisinin daha doğru olduğuna dair olan hükmü Yüce Allah’a havale etmiştir. Bu, sahabinin büyüklerinin tavrı bazılarını da şüpheye düşürmüştür.³⁶⁸

B. Rebeze Günleri

Hz. Osman’ın muhasarası ve şehîd olmasından sonra Hz. Ali halife seçildi. Muhammed b. Mesleme Hz. Ali’ye bey’at etmeyerek Rebeze’ye³⁶⁹ gitti.³⁷⁰ Rebeze’ye ne zaman gittiğine dair kesin bir tarih veren herhangi bir rivâyet söz konusu değildir.

Ancak 36/657’de Hz. Ali’ye bey’at edildiği sıralarda mı yoksa daha sonra mı gittiğine dair İbnü’l-Esîr’de geçen bir rivâyete işaret etmek yararlı olacaktır.

Buna göre Kâ’b b. Süver; Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm’ın Hz. Ali’ye bey’atının cebren olup olmadığını araştırmak üzere Basra’dan Medine’ye gönderilmişti. Kâ’b:

- Ey Medineliler! Talha ve Zübeyr Hz. Ali’ye cebren mi rıza ile mi bey’at ettiler? diye sorduğunda, Üsâme b. Zeyd:

³⁶⁶ İmâme, 85.

³⁶⁷ İleride fitneler çıkacaktır. Bu dönemde oturan yürüyenden, yürüyen konuşandan daha hayırlıdır. Ancak böyle bir durum meydana geldiğine devesi olan devesine, koyunu olan koyununa, toprağı olan toprağına katılsın. Bir adam: Devesi, koyunu, toprağı olmayan ne yapsın? diye sorunca Hz. Peygamber “kılıcını alır, taşla köreltir, kurtulabilirse kurtulur” buyurmuştur. bkz. Müslim, Fiten, 13. Müslümana sövüp kötü sözler söylemek fasıklıktır. Onunla savaşmak ise küfürdür. Bkz. Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), el-Câmiu’s-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. İmân, 36. Kim bize silah çekerse bizden değildir. Buhârî, Fiten, 7.

³⁶⁸ Mustafa, Nevin Abdülhâlık, İslâm Düşüncesinde Muhalefet, trc. Vecdi Akyüz, İstanbul, 2001, 274-275.

³⁶⁹ Rebeze, Medîne’nin köylerinden biridir. Medine’ye üç mil uzaklıktadır. Hicaz yolu üzerindedir. bkz. İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, V, 113.

³⁷⁰ İbn Abdilber, III, 1377; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, V, 113.

- O ikisi zorla bey'at ettirildi demişti.³⁷¹ O sırada bir arbede çıkmıştı. Bu arbede de Muhammed b. Mesleme'nin de adı geçmektedir. Muhammed, "Evet, o ikisi zorla bey'at ettirildi diye bağırıyordu."³⁷²

Anlaşılan o ki Muhammed b. Mesleme Medine'yi hemen terk etmemiştir. Bir süre daha kalmıştır. Ne kadar daha kaldığına dair bilgiler bulamamak da, kanaatimizce, bu fitneler savaflara yol açtığı esnada Muhammed b. Mesleme Rebeze'deydi.

Bu dönemde Muhammed b. Mesleme odundan bir kılıç edinmiştir.³⁷³

Muhammed b. Mesleme bu davranışını kendisine Hz. Peygamber'in vasiyet ettiğini şöyle dile getirir:

"Hz. Peygamber bana bir kılıç verdi ve bana şöyle dedi: Bu kılıçla müşrikleri öldür, müşriklerle savaş. Onlar seninle savaştığı müddetçe de buna devam et. Fakat ümmetinden bazılarının bazıları ile savaştığını görürsen Uhud'a git. Bu kılıcı Uhud'a vura vura kır. Sonra evine çekil ve ölüm gelip seni buluncaya kadar evinde bekle."³⁷⁴

Hz. Peygamber'in bu vasiyetini yerine getirmiştir. Bu ve buna benzer rivâyetlere kaynaklarda rastlamaktayız. Bir rivâyette de: "Hz. Peygamber bana bir kılıç verdi ve dedi ki: -Ey Muhammed bununla Allah yolunda savaş. Müslümanların birbirlerini öldürmeye başladığını gördüğünde bu kılıcını kırıncaya kadar vur. Sonra dilini tut, avucunu yum. Sana ölüm gelinceye değin böyle kal. Denilen olunca yani Hz. Osman öldürülüp insanların başına söylenen işler gelince Muhammed b. Mesleme çöle gitti ve kayboldu. Kılıcını bir kayaya vura vura kırdı."³⁷⁵

Muhammed, Rasûlullâh'ın kendisine, fitne zuhur ettiğinde bu olaylardan uzak kalmasını emrettiğini söylemiştir.³⁷⁶ El-Hâkim'in Müstedrek isimli eserinde bu rivâyet şöyle belirtilir: "Allah Rasûlü'ne sordum: Namaz kılanlar ihtilafa düşerse ne

³⁷¹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 215. İbn Haldûn, II, 156.

³⁷² İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 215; Seyf b. Ömer, 128.

³⁷³ İbn Kuteybe, Maârif, 117.

³⁷⁴ İbn Sa'd, III, 444.

³⁷⁵ İbn Sa'd, III, 444.

³⁷⁶ İbn Abdilber, III, 1377.

yapayım? Bana dedi ki: - Kılıcını kır. Müslümanlara senin elinden bir kötülük ulaşmasın. Ölüm sana gelinceye kadar evinde otur.”³⁷⁷

Bir başka ifadeyle bu dönemde kabzası öd ağacından olan bir kılıç edinmiştir. Bunu evinin duvarına asmış, kılıcı görenler sorduğunda: “Bu kılıcı korkutmak için astım” demiştir.³⁷⁸

Muhammed b. Mesleme'nin fitne karşısındaki bu tavrı Müslümanlar arasında da övgüyle karşılanıyordu. Zubey'a b. Husayn es-Sa'lebî şöyle söyler: “Huzeyfe b. el-Yemân ile oturmuş sohbet ediyorduk. Huzeyfe dedi ki: - Ben öyle bir adam biliyorum ki fitne hadiseleri ona bulaşmamış ve ondan hiçbir şey eksiltmemiştir. Biz sorduk:- Kimdir o adam? Huzeyfe dedi ki: - O, Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'dir.”³⁷⁹

Yine Muhammed b. Mesleme Rebeze'de bir çadırda yaşarken ona, - Neden evini, barkını, komşularını terk ettin diye sorulmuş, o da: - Ben şerrin kötülüğünü terk ettim, bu karmaşa bitmedikçe de geri dönmeyeceğim cevabını vermiştir.³⁸⁰

Muhammed b. Mesleme savaşçı kimliğiyle ön plana çıkan bir sahabidir. Bununla beraber kılıcını asla bir müslümana kaldırmamıştır. Rebeze'de ömrünün sonuna kadar kalmamıştır. Fitne döneminin kanlı, savaşlı geçen yıllarından sonra tekrar Medine'ye dönmüştür.³⁸¹

Kaynaklarda Muhammed b. Mesleme'nin Medine'ye döndüğü tarihi belirten bir bilgiye rastlayamadık. Anlaşılan o ki, Muhammed b. Mesleme Müslümanlar arasındaki ihtilafın savaflara sebep olduğu zamanlarda Medine'yi terk etmiş, savaflar bittiği zaman da tekrar Medine'ye dönmüştür.

³⁷⁷ Hâkim, III, 117, İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 113; Zehebî, Siyer, II, 373.

³⁷⁸ İbn Sa'd, III, 445.

³⁷⁹ İbn Sa'd, III, 445.

³⁸⁰ İbn Sa'd, III, 445; Hâkim, III, 117. Bu konuda çok farklı şekillerde bilgiler mevcuttur. Huzeyfe Rasûlullâh'tan “fitnenin zarar vermeyeceği tek insanın Muhammed b. Mesleme olduğunu” duyduğunu söyler. bkz. Zehebî, Siyer, II, 372.

³⁸¹ Ebu Dâvûd, Sünne, 12, İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112; Zehebî, Siyer II, 372.

Ayrıca Hz. Peygamber'in bu sözü Muhammed'e, Kâ'b b. el-Eşref'i öldürdüğü zaman söylediğine dair bir bilgi vardır: bkz. Yeni Necâti, Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi, Red. Mehdi Ali Seçkin, İstanbul, 2000, XV, 436-437.

III. BÖLÜM

MUHAMMED B. MESLEME'NİN

VEFATI VE ŞAHSİYETİ

I. Vefatı

Muhammed b. Mesleme'nin vefat ettiği dönemde İslâm dünyası Hz. Peygamber'den sonra en karmaşık günlerini yaşıyordu. Müslümanlar saflarını ayırmış, insanlar hangi taraftaysa diğer taraftaki insanları kendileri için bir tehlike olarak görüyordu. Muhammed'in, Hz. Ali-Muâviye arasındaki mücadele içerisinde yer almadığını daha önce izah etmiştik. Bu fitne dönemi karışıklıklarında hiçbir müslümanın canını yakmamak, hiçbir müslümanın kanını dökmek, kendisini yine bir müslümanın eliyle ölümden kurtarmak ve Hz. Peygamber'in vasiyetini yerine getirmek amacıyla Rebeze'ye gitti.³⁸²

Fitne dönemi süresinde burada kaldı, Cemel-Sıffin gibi müslümanların kendi aralarında gerçekleşen hiçbir savaşa katılmadı.³⁸³

Muhammed b. Mesleme'nin hangi tarihte vefat ettiğine dair çok farklı rivâyetler vardır. Bunlar:

1. 42/662³⁸⁴
2. 43/663³⁸⁵
3. 46/666³⁸⁶
4. 47/667³⁸⁷

İbn Kesîr, tarihçilerin genel kanaatinin 43/663 tarihinde yoğunlaştığını 46/666, 47/667 tarihlerinin zayıf bir ihtimal olduğunu belirtir.³⁸⁸ Safer ayında vefat

³⁸² İbn Abdilber, III, 1377; Nevevî, I, 92; İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27; İbn Hacer, İsbâbe, III, 384.

³⁸³ İbn Sa'd, III, 444; İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 113.

³⁸⁴ Halife, 125; Mizzî, Cemâleddîn, Ebî'l-Haccâc Yusuf, thk. Beşşâr Ayvâz Ma'rûf, Beyrut, 1992, XXVI, 457.

³⁸⁵ İbn Sa'd, III, 445; İbn Kuteybe, Maârif, 117; Taberî, V, 181; İbn Abdilber, III, 1377; Nevevî, I, 92; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 425; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 27; Zehebî, Siyer, II, 373; İbn Hacer, İsbâbe, III, 384.

³⁸⁶ İbn Kuteybe, Maârif, 117; İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 113; İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

³⁸⁷ İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 113; İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

etmiştir.³⁸⁹ Cenaze namazını Mervan b. el-Hakem³⁹⁰ kıldırdı.³⁹¹ Naaşı Bakî mezarlığına kaldırıldı.³⁹²

Öldüğünde yaşının kaç olduğuna dair, tarihçilerin fikirbirliği ettiği görülür. Hemen hemen tüm kaynaklarda vefat ettiğinde yaşının 77 olduğu belirtilir.³⁹³ Ancak Zekeriyâ en-Nevevî, Tehzîbü'l-Esmâ'i Sahâbe adlı eserinde 79 yaşında öldüğünü söyler.³⁹⁴ İbn Kesîr ise daha genel bir ifadeyle 70 yaşını geçmiş olduğunu belirtir.³⁹⁵ Kanaatimizce kaynakların çoğunun dediği minvalde 77 yaşında iken vefat ettiği daha doğru gözükmektedir.

Muhammed fitne döneminde Rebeze'de geçen günlerinin dışında Medine'den başka bir yerde yaşamamıştır ve yine Medine'de ölmüştür.³⁹⁶

Bunun dışında Muhammed'in ölüm şekli hususunda çeşitli rivâyetler vardır. Bunları değerlendirecek olursak:

“Muâviye b. Ebî Süfyân Şamlılar'dan bir grup adamıyla birlikte gelir. Ürdün ehlinden olan şerli bir kimse de Muhammed b. Mesleme'ye kötü bir şeyler yapmak niyetiyle gelmiştir. Bu adamın Muhammed'e olan kızgınlığının sebebi Muâviye'yi desteklememiş olmasıdır. Ürdünlü olan bu adam Muhammed'in evine izinsiz girmiş ve onu öldürmüştür.³⁹⁷

Yine İbn Hacer'in Tehzîbü't-Tehzîb adlı eserindeki rivâyetinde benzer şeylerden bahsedilir. “Ürdün ehlinden bir kişi geldi. Muhammed'in evine izinsiz girdi ve onu öldürdü.”³⁹⁸

³⁸⁸ İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

³⁸⁹ İbn Sa'd, III, 445; İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 113; İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

³⁹⁰ Mervan o yıllarda Hicaz valisi idi. bkz. Aycan, İrfan, “Mervan I” D.İ.A., Ankara, 2004, XXIX, 226.

³⁹¹ İbn Sa'd, III, 445; Taberî, V, 181; İbn Abdilber, III, 1337; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 425; İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

³⁹² Bustî, Târîh, 226.

³⁹³ İbn Sa'd, III, 445; İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 425; İbn Hacer, İsâbe, III, 384; Zehebî, Siyer, II, 373.

³⁹⁴ Nevevî, I, 92.

³⁹⁵ İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

³⁹⁶ İbn Sa'd, III, 445; İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 425; İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

³⁹⁷ Zehebî, Siyer, II, 373.

³⁹⁸ İbn Hacer, el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed (852/1448), Tehzîbü't-Tehzîb, Beyrut, 1326/1908, IX, 455.

Aynı eserdeki diğerk rivâyette “Ürdün ehlinden gelen bu adam Muhammed’i dönem savaşlarından uzak kaldığı için öldürdü. Bu adam Muâviye b. Ebî Süfyân’ın taraftarıydı”³⁹⁹ denilmektedir.

Bu rivâyetleri kabul etmek pek mümkün gözükmemektedir. Zira Muâviye 41/661 yılında Hz. Hasan ile yaptığı anlaşmadan sonra tek başına halife oldu.⁴⁰⁰ Bundan sonra Muâviye’ye en çok karşı olan Iraklılar dahi Muâviye’yi tanıdı. Muâviye’nin Kûfe’ye girip onlardan halife olarak biat almasıyla son yıllardaki farklı iki siyasî ve idarî yapıya bölünmüş olan İslâm dünyası yeniden birleşmiş oldu.⁴⁰¹ Zaten Muhammed’in Rebeze’den Medine’ye geri dönmesi de bu zamana rastlıyor olmalıdır.

Muâviye’nin tek başına halife olduğu 41/661’den Muhammed’in öldürüldüğü varsayılan 43/663’e kadar Muâviye’ye karşı duran tek grup hariciler olmuştur.⁴⁰² Bundan dolayı fanatizmin tam olarak bittiğini söylemek pek mümkün gözükme de bir Muâviye taraftarının Muhammed’i öldürebileceği kanısı yanlıştır.

Bir diğerk sebep ise: Muhammed daha önce de belirttiğimiz gibi fitne hareketlerinden tamamen uzak kalmıştır. Bu dönemde hiçbir taraftan düşman edinmemiştir. Üstelik böyle davranması gerektiğinin kendisine Hz. Peygamber tarafından vasiyet edildiğini söylemiştir.

II. Şahsiyeti

A. Fizikî Özellikleri

Muhammed b. Mesleme’nin fizikî özellikleri ile ilgili olarak kaynaklarda sunulan bilgilere göre o, uzun boylu bir kimseydi.⁴⁰³ Saçlarının önu⁴⁰⁴ veya tamamı

³⁹⁹ İbn Hacer, Tehzîb, IX, 455.

⁴⁰⁰ Taberî, V, 162.

⁴⁰¹ Aycan, İrfan, Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân, Ankara, 2001, 140.

⁴⁰² Taberî, V, 163; Muâviye’nin haricilerle olan mücadelesi hakkında geniş bilgi için, bkz. Ağırakça, Ahmed, Emeviler Döneminde Kıyamlar, İstanbul, 1994, 21-64, bkz. Demircan, Adnan, Hâricîler’in Siyâsî Faaliyetleri, İstanbul 1996.

⁴⁰³ İbn Sa’d, III, 444; İbn Kuteybe, Maârif, 117; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, V, 113; İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27; İbn Hacer, İsâbe, III, 384.

⁴⁰⁴ İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27.

dökülmüş, keldi.⁴⁰⁵ Güçlü görünüyordu.⁴⁰⁶ Koyu esmer⁴⁰⁷ veya esmer⁴⁰⁸ olduğuna dair rivâyetler vardır. Bunlar Muhammed b. Mesleme'nin fiziki özellikleri hakkında bulabildiklerimizdir. Ayrıca savaşlardaki şecaatini, kıvraklığını belirtecek olursak iri cüsseli⁴⁰⁹, korku verici bir vücudu olduğunu söyleyebiliriz.

34-35 yaşlarında müslüman olmuştur. Sahabenin gençlerindedir.⁴¹⁰ Vakurdur.⁴¹¹

B. Ahlâkî Özellikleri

a) Doğru Sözlülüğü

Muhammed b. Mesleme doğru bildiğini söyleyen bir insandır. Hz. Peygamber ile Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman ile çalışma fırsatı bulmuş önemli görevler ifa etmiş ve hiçbir zaman doğru bildiğini söylemekten vazgeçmemiştir. Hatta öyle ki kendi yanlışlarıyla yüzleşmekten korkmayan halifeler için, hatalarını düzeltmede gerçek bir vezirdi.

Hz. Ömer halifeliği döneminde bir gün Benî Hârise topraklarına girdi. Muhammed b. Mesleme ile yolda karşılaştı. Muhammed b. Mesleme'ye:

- Ey Muhammed! Beni nasıl görüyorsun?⁴¹² Halka adaletli davranabiliyor muyum diye sordu. Muhammed:

- Seni arzu ettiğim gibi biliyorum. Seni arzu edenlerin umduğu gibi buluyorum.⁴¹³ Seni çok daha fazla sevgiyle seviyorum. Bütün dünya malından daha güçlü görünüyorsun. Ve tüm dünya malından ve insanlardan daha namuslu ve iffetli görüyorum. Hakkı bölüştürmede adil görüyorum. Eğer adaletinde bir kusur görürsem

⁴⁰⁵ İbn Sa'd, III, 444; İbn Kuteybe, Maârif, 117; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe; V, 113; İbn Hacer, İsâbe, III, 384.

⁴⁰⁶ İbn Sa'd, III, 444; Zehebî, Siyer, II, 371.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 113.

⁴⁰⁸ İbn Sa'd, III, 444; İbn Kesîr, Bidâye, VIII, 27; İbn Hacer, İsâbe, III, 384.

⁴⁰⁹ İbn Abdilber, III, 1377; Mizzî, XXVI, 457.

⁴¹⁰ İbn Abdilber, III, 1377; İbn Hacer, İsâbe, III, 383.

⁴¹¹ Zehebî, Siyer, II, 370.

⁴¹² Zehebî, Siyer, II, 372.

⁴¹³ Sahabîler Ansiklopedisi, 324.

seni eğri okların düzeltildiği gibi düzeltirim cevabını verdi.⁴¹⁴ Hz. Ömer Muhammed'den bu cevabı alınca Allâh'a hamdetti ve:

- Adaletli olursam beni destekleyecek, adaletten çıkarsam beni düzelterek bir kavme gönderildiğim için Allah'a hamdolsun dedi.⁴¹⁵

Bir başka örnek verelim:

“Hz. Ömer döneminde birgün Muhammed, iki Kureyşli Müslümana Ensardan bir başka Müslümana göre ganimetten daha yeni bir kumaşın verildiğini gördü. Bunun üzerine Mescid-i Nebevî'ye giderek, yüksek sesle:

- Allah ve Rasûl'ü doğru söyler diye bağırdı. Hz. Ömer bu hareketinin sebebini sorunca Muhammed durumu anlattı ve:

- Ey mü'minlerin emîri! Allah Rasûl'ü “Benden sonra başkaları size tercih edilecek” buyurmuştu. Ben Rasûlullâh'ın bu söylediğinin senin zamanında zuhur etmesini arzu etmezdim dedi. Bu söz üzerine Hz. Ömer ağladı. Allah'tan afv ve mağfiret talep etti. Bu hususa azamî dikkat göstermeye söz verdi.⁴¹⁶

Hz. Osman'ın hilafetinin son dönemlerinde Medine'ye gelen isyancılar, kendilerince haklı gerekçelerini sıraladıklarında Hz. Osman'a yapılması gerekenleri telkin etmiş, doğru bildiklerini söylemiştir.⁴¹⁷

Muhammed'in sahabenin ileri gelenlerinden birisi olması ve Medine'de idari işlerde sıkça görev alması nedeniyle yakınlığının olması doğaldır. İsyancıların isteklerini Hz. Osman'a beraber aktardıklarını daha önce belirtmiştik. Fitne döneminin başlangıcındaki olayların sebeplerine vakıftı. Hz. Ali'ye bey'at etseydi yine devletin umumi görevlerini üstlenen bir devlet adamı konumunu devam ettirecekti. Buna rağmen Hz. Ali'ye bey'at etmeyerek⁴¹⁸ hiçbir maddi menfaatin kendisini doğru bildiklerini hayata geçirmekten alıkoymadığını gösterdi.

Muhammed b. Mesleme'nin Hz. Ali'ye bey'at etmeme konusunda gösterdiği kararlılığı aslında ilk değildi. Daha önce de Hz. Ebû Bekir'e bey'atta

⁴¹⁴ Sahabiler Ansiklopedisi, 324.

⁴¹⁵ Zehebî, Siyer, 324.

⁴¹⁶ Sahabiler Ansiklopedisi, 324.

⁴¹⁷ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 162-163.

⁴¹⁸ Taberî, IV, 429.

geciken Zübeyr b. Avvâm'ın kılıcını kırarak⁴¹⁹ onun tavrının yanlış olduğunu göstermiştir.

b) Cesareti

Muhammed b. Mesleme Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde bazı valileri denetleme görevinde bulunmuştur. Kûfe valisi Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı denetlemek için Hz. Ömer tarafından Kûfe'ye gönderildi. Şehre varır varmaz Sa'd'ın konak kapısını yaktı.⁴²⁰ Emri uygulamadaki hızı, suçlu olan vali bile olsa adaletinin karşısında sıradan bir kimse olduğunu gösteriyordu. Aynı zamanda azim ve kararlılığını halka ve valiye ispatlamış oluyordu. Kûfe'de bir süre kalmış, Sa'd'ın davetine gitmemiştir. Sa'd'ın teklif ettiği parayı reddetti.⁴²¹

Sa'd'ın parasını almasının bir rüşvet anlamına gelebileceğini de düşünmüş olmalıydı. Dedikodulara mahal vermemek için Sa'd'ın evine de gitmedi. Tüm bu davranışlarıyla Hz. Ömer'in iltifatına mazhar oldu.

Sa'd'ı ikinci kez denetlemeye gittiğinde soruşturmada gizlilikten kaçındı.⁴²² Şikayet edenlerle şikayet edileni yüzleştirdi. Mescidleri teker teker dolaşır halkın Sa'd hakkındaki düşüncelerini sordu.⁴²³ Halkın validen korkmadığını Sa'd hakkındaki fikirlerini rahatça ifade ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü Muhammed b. Mesleme bir önceki soruşturmada bu güveni vermişti. Halk ile birebir görüşmüş ve soruşturmayı hakkıyla gerçekleştirmişti.

Hz. Ömer, Amr b. el-Âs'ı denetlemeye gönderirken Amr'a daha önce bir mektup yazdı. Yazdığı mektupta Muhammed'in kendisine kötü davranacağını önceden bildirdi.⁴²⁴ Çünkü Muhammed'in suçlu statüsünde bulunan Amr'a güler yüz göstermeyeceğini biliyordu.

⁴¹⁹ İbn Kesîr, Bidâye, VI, 302.

⁴²⁰ İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 529.

⁴²¹ Taberî, IV, 47.

⁴²² Temmâvî, 259.

⁴²³ Taberî, IV, 121.

⁴²⁴ Belâzûrî, Futûh, 231; İbn Abdirabbih, I, 47-48.

Hz. Ömer Muhammed b. Mesleme'ye çok güveniyordu⁴²⁵ ki tüm bu anlattıklarımız, onun güvenilmeyi hak ettiğini göstermektedir.

Hz. Ömer döneminde Kısra'ya gönderilecek elçiler arasında ismi geçmektedir. Muhammed b. Mesleme hatırı sayılır, şeref ve asaletiyle ün salmış kişilerden birisi olması hasebiyle bu heyette elçi olarak görev almıştır.⁴²⁶

Muhammed b. Mesleme Hz. Ömer döneminde Eşcâ kabilesine zekat toplamak için gönderildi. Burada Muhammed b. Mesleme Allah'a olan bağlılığından dolayı sadece zekat olarak kendisine getirilen koyunları almıştır.⁴²⁷

Muhammed b. Mesleme'nin görevini uygulamadaki cesaretini ve kararlılığını anlatmak için Ebû Yûsuf'un kaydettiği bir bilgiye yer vermeyi uygun buluyoruz: Hz. Ömer bir kimseyi vali ve âmil tayin edince ensardan ve başkalarından bir cemaat çağırır, şehadet ettirir, sonra şu dört şartı koşardı: 1) Katıra binmeyecek, 2) İnce ve yumuşak elbise giymeyecek, 3) Elenmiş undan yapılmış has ekmek yemeyecek, 4) Kapısını insanların ihtiyaçlarına kapamayacak ve kapısında bir bekçi bulundurmayacak.

Bir gün Hz. Ömer Medine caddelerinden birinde yürürken bir adam:

- Ey Ömer senin Mısır'daki âminin İyaz b. Ğanem ince elbiseler giyiyor, kendisine kapısında durmak üzere bir bekçi görevlendiriyor dedi. Hz. Ömer Muhammed b. Mesleme'yi çağırttı. O'nu İyaz'a gönderdi.

- İyaz'ı bulduğun hâl üzere bana getir dedi.

⁴²⁵ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112; Hz. Ömer'in Muhammed ile arasındaki bu sıcak diyalog birbirlerinin hatalarını görmemeleri anlamına gelmiyordu. Bunu açıklamak üzere şu rivâyeti gerekli görüyoruz: Rivayet edildiğine göre Dahhâk b. Halife kendi arazisine su kanalı döşetmek istedi. Ancak suyun, doğrudan Dahhâk'ın arazisine geçebilmesi için imkan yoktu. Dahhâk kanaleti Muhammed b. Mesleme'nin arazisinden geçirmek istedi. Ancak Muhammed izin vermedi. Bunun üzerine Dahhâk Hz. Ömer'e gidip durumu anlattı. Hz. Ömer Muhammed'i çağırıp bu davranışını açıklamasını istedi. Muhammed yine izin vermedi. Hz. Ömer buna müsaade etmemesinin anlamsız olduğunu söyleyerek Dahhâk'a izin verdi. Kanalet, Dahhâk'ın arazisine Muhammed b. Mesleme'nin arazisinden geçti. bkz. el-Bekrî, Abdullah b. Abdülaziz el-Endülüsî (487/1094), Mu'cemu Müsta'cem min Esmâ'l-Bilâdi ve'l-Mevâdî, thk. Mustafa es-Sakkâ, Beyrut, 1403/1983, II, 938-939.

⁴²⁶ Balcı, İsrâfil, Hz. Ömer Döneminde Diploması, Ankara, 2006, 74. Krş.: Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahîm (182/789), Kitâbü'l Harâc, Kahire, 1936, 126.

⁴²⁷ Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahîm (182/789) Kitâbü'l Harâc, Kahire, 1382, 82-83.

Muhammed b. Mesleme Mısır'a geldi. Doğruca Iyaz'ın evine gitti. Iyaz'ın kapısında bekçilerin görevli olarak durduğunu gördü. İçeri girdi. Iyaz'ı ince elbisesi üzerinde iken gördü. Muhammed b. Mesleme:

- Derhal bu halde Medine'ye benimle birlikte geliyorsun.

Iyaz mücade et de paltomu alayım dedi. Muhammed b. Mesleme:

- Hayır bu halde gelmeni istiyorum dedi. Ve böylece O'nu Medine'ye getirdi.⁴²⁸

Yine Hz. Osman döneminde şehirlerde karmaşa olduğu şayiasını yayan mektup hadisesini çözmek üzere en karmaşık şehir olan Kûfe'ye gönderildi.⁴²⁹ İsyancı grubun Hz. Osman'dan isteklerini yerine getirmek üzere tansiyonu düşürmenin çabasını gösterdi.⁴³⁰

Muhammed b. Mesleme savaşçılığıyla ön plana çıkan sahabidendir. Seriyeye ve gazvelerde atlı savaşçılardandır. Öncü birliklerle ordunun önünden giderek emniyeti tesis etmek, vb. birçok önemli görevde bulunmuştur.

Muhammed b. Mesleme her zaman Rasûlullâh'ın yanında yer almıştır.⁴³¹ Hz. Peygamberle birlikte hemen hemen bütün savaşlara katılmıştır.⁴³² Geride bırakıldığı savaşlar hakkındaki bilgilerimizi çalışmamızın daha önceki sayfalarında belirtmiştik.

Vâkıdî'nin kaydettiği bir rivâyete göre Muhammed b. Mesleme Tebuk harbine katılmasa da malının çoğunu savaş gelirlerinin karşılanması için bağışlamıştır.⁴³³ Bu davranışı diğer müslümanlara örnek olmuştur.⁴³⁴

Uhud harbinde gece baskınından korunmak için onun komutasındaki 50 kişi atlarıyla İslâm karargahının etrafında gözcülük etti. Müşrikler saldırı hazırlıkları

⁴²⁸ Ebû Yûsuf, 116.

⁴²⁹ Taberî, IV, 341; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 155.

⁴³⁰ Taberî, IV, 359; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 155.

⁴³¹ Şahyar, Ataullah, "Muhammed b. Mesleme" D.İ.A., İstanbul 2005, XXX, 555.

⁴³² İbn Abdilber, III, 1377; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, V, 112.

⁴³³ Vâkıdî, III, 991.

⁴³⁴ Ağarı, Murat, Hz. Muhammed'in Hristiyanlarla Mücadele Stratejisi, İstanbul, 2003, 113.

yaparken Muhammed’i ve komutasındaki atlıları görünce korkup saldırıdan vazgeçtiler.⁴³⁵

O hunharca adam öldüren birisi de olmadığını, Benî Kaynuka gazvesinde Amr b. Su’dâ’nın gitmesine göz yumarak ispatlamıştır.⁴³⁶

Hiz. Ebû Bekir döneminde Sûriye bölgesindeki harplere katılmıştır.⁴³⁷ Hiz. Ömer döneminde ise ordu kumandanı olarak Câbiye’ye düzenlenen harekatta bulunmuştur.⁴³⁸

Muhammed b. Mesleme Mısır’ın fethine tanık oldu. Zübeyr b. Avvâm ile kaleye ilk girenlerdendir.⁴³⁹

Katıldığı savaşlarda komuta ettiği seriyyelerde gerek yaya gerek atlı olarak her zaman cesaretini ortaya koymuştur. Komuta ettiği seriyyelerden yalnız Zü’l-Kassâ’dan mağlup olarak ayrılmıştır.⁴⁴⁰

Rasulûllah’ı çok severdi. Onun fedaisi idi. Ömrü savaşlarda çarpışmakla geçti.⁴⁴¹ Tüm savaşlarda gösterdiği bu başarılarından ötürü kendisine “Fârisü Nebiyyullâh” “Hz. Peygamber’in atlısı” dendi.⁴⁴²

Bunun dışında, kendisine had cezalarını uygulama görevi verildiği⁴⁴³ ve Hiz. Peygamber’in cellatlık görevini ifa ettiği, hatta Hiz. Peygamber’in huzurunda boyun vuran sahabelerden biri olduğu söylene de,⁴⁴⁴ bu bilgileri kabul etmek pek mümkün gözükmemektedir. Zira Rasûlullâh’ın cellatlıkla görevlendirdiği bir kimse yoktur.

C. İlmî Yönü

Muhammed b. Mesleme daha önce de zikredildiği gibi askerî kimliğiyle ön plana çıkan bir sahabidir. Kendisinden çok az hadis rivâyet edilmiştir.⁴⁴⁵

⁴³⁵ Vâkıdî, I, 217; İbn Sa’d, II, 39.

⁴³⁶ Vâkıdî, II, 501; İbn Hişâm, Sîre, II, 27.

⁴³⁷ Sahabîler Ansiklopedisi, 324.

⁴³⁸ Zehebî, Siyer, II, 370.

⁴³⁹ Zehebî, Siyer, II, 371.

⁴⁴⁰ İbn Sa’d, II, 85.

⁴⁴¹ Sahabîler Ansiklopedisi, 325.

⁴⁴² İbn Sa’d, III, 445; İbn Kuteybe, Maârif, 117.

⁴⁴³ Kettânî, II, 70.

⁴⁴⁴ İbn Seyyidinnâs, II, 316-317.

⁴⁴⁵ Sahabîler Ansiklopedisi, 325.

Ondan hadis rivâyet edenler:

1- Oğlu Mahmud b. Muhammed.

2- Misver b. Mahreme

3- Sehl b. Ebî Hasme

4- Ebû Bürde b. Ebî Mûsa el-Eş'ârî

5- Kabîsa b. Züeyb

6- Abdurrahmân el-A'rec.

7- Urve b. ez-Zübeyr⁴⁴⁶

8- Zübey'a b. Husayn⁴⁴⁷

9- Câbir b. Abdullâh

10- Hasan-ı Basrî

11- Muğîre b. Şu'be

12- Ebû'l-Eş'as es-San'âniyyü⁴⁴⁸

Mizzî, Muhammed b. Mesleme'den altı hadis rivâyet edildiğini söyler⁴⁴⁹

Hadislerinden bazılarını burada zikredelim:

Muhammed b. Mesleme: Rasûlullâh nafilâ namazı kılarken “Allah en büyüktür. Ben varlığını gökleri ve yeri yaratana temiz bir Müslüman olarak çevirdim. Müşriklerden de değilim. Namazım “hacla ilgili” ibadetim, hayatım ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. Onun ortağı yoktur. Bununla emrolundum. Ve ben müslümanların ilkiyim. Allah'ım sen her şeyin sahibisin. Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih eder sana hamd ederim” diye dua eder, sonra okurdu.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Zehebî, Siyer, II, 370.

⁴⁴⁷ İbn Hacer, İsbâbe, III, 383.

⁴⁴⁸ Mizzî, XXVI, 456-457.

⁴⁴⁹ Mizzî, XXVI, 457.

⁴⁵⁰ en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (303/915), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. İfîtah, 17.

Rasûlullâh nafilâ namazı kılarken rûkûa vardığında şöyle dedi. “Allah’ım senin için rûkûa vardım. Sana iman ettim sana teslim oldum. Sana güvendim. Rabbim sensin. Kulaklarım gözlerim, etim, kanım, aklım, sinirlerim, âlemlerin rabbi olan Allah için boyun eğer.”⁴⁵¹

Rasûlullâh gecenin bir kısmında kalkıp nafilâ namazı kıldığında secde de şöyle dua ederdi “Allah’ım sana secde ediyor, sana iman ediyor ve sana teslim oluyorum. Allah’ım! Sen benim Rabbimsin. Yüzüm kendisini yaratan ona suret ve şekil veren göz ve kulak veren Allah’a secde ediyor. En güzel yaratıcı olan Allah ne yücedir.”⁴⁵²

Bunun dışında Hz. Peygamber’in sohbetlerinde bulunarak Hz. Ömer’in ve Hz. Ebû Bekir’in vereceği hükümlerin şekillenmesini sağladığı da olmuştur.

Bir nine mirastan alacağını sormak amacıyla Hz. Ebû Bekir’e geldi. Hz. Ebû Bekir ona Kur’an’da onun hakkında hiçbir hüküm bulunmadığını söyledi: “Rasûlullâh’ın sünnetinde olup olmadığını da bilmiyorum. Danışıp sana öyle cevap vereyim” dedi. Hz. Ebû Bekir, Muğîre b. Şu’be’ye sorduğunda:

- Ben Rasûlullâh’ın yanında bulundum. O, altıda bir verdi dedi. Hz. Ebû Bekir:

- Yanında biri var mıydı? dediği zaman, Muhammed ayağa kalkarak Muğîre’nin sözlerinin benzerini söyledi. Hz. Ebû Bekir nineye altıda bir verdi.⁴⁵³

Rivâyet edildiğine göre Süleyman b. Ebî Hasme’nin amcası Muhammed b. Mesleme’yi bir kadına bakarken gördü. Muhammed’e:

- Sen Rasûlullâh’ın en yakın arkadaşıydın. Bu davranışta nasıl bulunursun! dedi. Muhammed:

⁴⁵¹ Nesâî, Tatbîk, 14.

⁴⁵² Nesâî, Tatbîk, 69.

⁴⁵³ Mâlik b. Enes (179/795), Muvatta, thk, Muhammed Fuad Abdulbaki, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Ferâiz, 8; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 5; Fârisî, XII, 391.

- Kalbin’de evlilik niyeti bulunarak evlenme gayesiyle bir kadına bakana günah yoktur dedi.⁴⁵⁴

Ömer b. el-Hattâb, kadının karnından, darbe yemekle ölü ceninin düşürmesi hususunu sahabiye danıştı. Bunun üzerine Muğîre b. Şu’be:

- Ben Rasûlullâh’ın bu durumda bir ğurre yani bir köle veya cariye (tazminat olarak) hükmettiğine şahid oldum, dedi.

- Seninle beraber bu hükme şahitlik edecek bir sahabi getir deyince Muhammed b. Mesleme ayağa kalkıp, Muğîre’nin hükmünü onayladı, şahid olduğunu söyledi.⁴⁵⁵

Muhammed b. Mesleme öldüğü zaman kılıcının üstünde şöyle bir yazı olduğu rivâyet edilir.

“Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla. Allah Rasûlü’nü şöyle buyururken işittim. Şüphesiz ki kalan zamanınızda Rabbinizin rahmetinin esintileri vardır. Bu esintilere göğüslerinizi açın. Olur ki Allah’ın rahmetine muvafık gelecek bir dua olurda, bu duanın sahibi duasıyla öyle bir mutlu olur ki ondan sonra bir daha ebediyen hüsrana uğramaz.”⁴⁵⁶

Bir gün Muhammed b. Mesleme mescidde Hz. Peygamber’in yanında misafirler gördü ve şöyle dedi:

- Bu misafirleri ensarın evlerine dağıtsak ve bu kavimlerden sana gelenlere ait olmak üzere her bahçeden sana bir hurma salkımı ayırsan olmaz mı? Rasûlullâh;

- Evet dedi.

Muhammed mahsulünü kestiğinde bir hurma salkımı getirerek mescide iki sütunun arasına koydu. İnsanlar da böyle yapar oldular. Muaz b. Cebel buna nezaretle görevlendirilerek, iki sütunun arasına bir ip bağlıyor ve hurma salkımlarını

⁴⁵⁴ el-Fârisî, el-Emîr, Alâaddîn b. Belbânî (739/1365), Sahîhu İbn Hıbbân, Beyrut, 1997/1418, IX, 350.

⁴⁵⁵ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (273/886), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Diyât, 11.

⁴⁵⁶ İbn Kesîr, Tefsîr, VI, 151.

ipe asıyordu. Yirmi veya daha fazla sayıda kimse toplanıp yiyorlar sonra ayrılıyorlardı. Sonra başkaları geliyor onlar da böyle yapıyorlardı.⁴⁵⁷

Diğer taraftan Muhammed b. Mesleme, Hz. Peygamber'in kâtipliğini yapmıştır.⁴⁵⁸ Mürre heyeti için Rasûlullâh adına mektup yazmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Kettânî, II, 230.

⁴⁵⁸ Kettânî, II, 200.

⁴⁵⁹ İbn Kesîr, Bidâye, II, 354.

SONUÇ

Muhammed b. Mesleme Hz. Peygamber'in hicretten önce Medine'ye gönderdiği Mus'ab b. Umeyr vasıtasıyla müslüman olmuştur. Muhammed'in müslüman olmadan önceki hayatına dair fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Evs kabilesine mensup olduğu ve Abdü'l-Eşhel oğulları kabilesinin müttefiki olduğu bilinmektedir.

Muhammed'in altı kızı ve on erkek evladı olmak üzere on altı çocuğu vardır. Eşlerinden bazıları Hz. Peygamber'e yüz yüze bey'at etmiştir. Bütün aile bireyleri olarak İslâm'ı yaşama çabasında olmuştur. Hz. Peygamber'le hemen hemen bütün savaşlara katılmıştır. Bir veya birkaç savaşa katılmadığına dair rivâyetler olsa da Tebük harbi hariç tüm savaşlara katıldığını söylemek mümkündür. Çünkü süvari olarak birliği komuta etme bilgisi ve başarıları olan bir sahabenin katılmadığı savaşların sayısının fazla olması pek makul gözükmemektedir. Tebük harbine katılmamıştır. Ancak malının birçoğunu harb masraflarına harcaması üzere bağışlamıştır.

Uhud harbinde Hz. Peygamber'in en yakınında bulunmuş, onun tüm tavırlarını gözlemlemiş, harbin kötüye gittiği dönemde Hz. Peygamber'in etrafına etten duvar ören sahabe arasında yer alarak canını ortaya koymaktan çekinmemiştir. Benî Kaynuka'nın mallarına el koyma görevini almış, Hz. Peygamber ona bir zırh hediye etmiştir. Uhud harbinde yaralıların arasında iken bile Hz. Peygamber'in su istemesi üzerine su getirmek için kuyuya gitmiştir. Benî Nadîr'i Medine'den çıkarılma tebliğini iletmeye gittiğinde Nadîroğulları eski ittifaklarından bahsederek bu haberi getirenin Muhammed'in olmasına duydukları şaşkınlığı gizleyememişlerdir. Muhammed Benî Nadîr'e İslâmiyet'in gelmesiyle artık eski ittifakların değiştiğini belirtip imanın kalbine yerleştiğini ispatlamıştır. Ayrıca onlarla girdiği ilmî mücadelede onları mağlup etmiştir. Benî Nadîr'i Medine'den sürme görevini de o üstlenmiştir. Hendek harbinde Hz. Peygamber'in çadırını korumuştur. Benî Kureyza'nın ellerini bağlamış, Hudeybiye'de öncü birlikleriyle güvenliği sağlamış ve Kureyş'in kalbine korku salmıştır. Rıdvan bey'atında bulunmuştur.

Hayber savaşında kardeşi Mahmud b. Mesleme'nin şehid olmasına çok üzülmüştür. Onu öldüren yahudi Merhab ile birebir savaştığı ve onu öldürdüğüne dair rivâyetler olsa da, kaynaklar incelendiğinde Merhab'ı Hz. Ali'nin öldürdüğü görülmektedir. Bu arada Hz. Peygamber savaş sonunda Kinâne b. Rebî' b. Ebî'l-Hukayk'ın cezalandırılma görevini Muhammed b. Mesleme'ye tevdi etmiştir.

Muhammed b. Mesleme'nin komutanlığını bizzat kendisinin yaptığı on beş seriyye olduğu rivâyet edilse de bu rakam abartılı gözükmemektedir. Muhammed b. Mesleme'nin seriyyelerinden biri de Kâ'b b. el-Eşref seriyyesidir. Seriyenin gerçekleşmesi farklı rivâyetlerle belirtiliyor olsa da, netice de plan-kadro-kurgu olarak Muhammed'in savaş dehası ortaya çıkmıştır.

Kuratâ seferini de başarıyla gerçekleştirmiş, Zü'l-Kassâ seriyyesinde yaralanarak bayılmış ve kurtulmayı başarmıştır.

Tüm bu başarılarından sonra Allah'ın Nebîsi'nin Süvarisi-Fârisü Nebiyyullâh ünvanını kazanmıştır.

Hız. Ebû Bekir döneminde Sûriye savaşlarına katılmış, Hız. Ebû Bekir'e bey'at etmeyen Zübeyr b. Avvâm'ın kılıcını kırmıştır.

Hız. Ömer'in en güvendiği memurlarından birisi olmuştur. Sa'd b. Ebî Vakkâs'a yöneltilen şikâyetlerden ötürü iki kere Kûfe'ye gitmiş, teftiş görevindeki titizliğiyle, halifenin, Sa'd'ın ve Kûfe halkının sevgisine mazhar olmuştur. Sa'd'ın harçlık ve yemek davetini, teftişine gölge düşürmemesi ve şüpheli şeylerden kaçınma gayesiyle reddetmiştir. Bundan dolayı Medine'ye dönüşte açlıktan ağaç kabukları yemek zorunda kalmıştır. Muhammed b. Mesleme'nin bu davranışı Hız. Ömer'de hayranlık duyguları uyandırmıştır. Hız. Ömer onu Amr'a gönderirken Amr b. el-Âs'ı Muhammed'in sert tutumundan dolayı uyarmıştır. Muhammed Amr'ın davetini reddederek, onun Hız. Ömer hakkındaki olumsuz sözlerini Hız. Ömer'e iletmemiştir. Bunun dışında görevler de almıştır.

Hız. Osman'ın hilafetinde isyancılara karşı olan tutumu göz doldurmuştur. Hız. Osman'ı bazı konularda uyarılmış ancak onun ölümüne de göz yummamıştır. İsyancılara takva üzere davranmalarını öğütlemiştir. Bu döneme kadar aktif bir hayat yaşayan Muhammed b. Mesleme Hız. Osman'ın öldürülmesinden sonra tüm işlerden

elini çekmiştir. Kılıcını kırmış ve Rebeze'ye gitmiştir. Böyle davranması gerektiğini ona Hz. Peygamber'in vasiyet ettiğini söylemiştir. Hz. Ali ona Ammâr b. Yâsir'i göndermiş ancak benzer sebeplerle Hz. Ali'ye bey'ati reddetmiştir. Ammâr rivâyet ettiği hadise karşı çıkmış, şüpheyile bakmıştır. Muaviye b. Ebî Süfyân'da onu kendi safına çekebilmek için mektuplar yazmıştır. Muhammed Muâviye'ye de benzer cevapları vermiştir. Muâviye'nin "Müslümanların kılıcı birbiri üstüne olmaz, bu sözü Hz. Peygamber'e isnâd eden sensin" diyerek onu suçlaması, bu mücadelenin ileride savaşa dönebileceğini kestirmiş olamamasından ya da onun gibi ensârın önde gelen bir simasını kendi safına çekebilmek amacıyla siyasî bir hamle atmak istemesinden diyerek yorumlayabiliriz.

Muhammed b. Mesleme, Muâviye döneminde vefat etmiştir. Ölümü hakkında da farklı rivâyetler olmasına rağmen onun eceliyle öldüğü kanaatindeyiz.

O, ilmî yönü ile değil savaşçılığıyla ön plana çıkmış, İslâm'a ve müslümanlara en önemlisi Hz. Peygamber'e sevdalı bir sahabidir.

BİBLİYOGRAFYA

Ağarı, Murat, Hz. Muhammed'in Hristiyanlarla Mücadele Stratejisi, İstanbul, 2003.

Ağırakça, Ahmed, Emeviler Döneminde Kıyamlar, İstanbul, 1994.

Algül, Hüseyin, İslâm Tarihi, İstanbul, 1986.

Apak, Adem, İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs, Ankara, 2001.

-----, Asabiyet, İstanbul 2004.

Atçeken, İsmail Hakkı, Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri, İstanbul, 1996.

-----, "Hz. Osmân Dönemi İç Olaylarında Mervân b. Hakem'in Rolü" Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 9, Konya, 1999, 315-348.

Avcı, Durmuş Ali, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın Hayatı ve Şahsiyeti, S.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1997.

Aycan, İrfan, "Mervan I", D.İ.A., Ankara 2004, XXIX, 225-227.

-----, Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân, Ankara, 2001.

Balcı, İsrafil, Hz. Ömer Döneminde Diplomasi, Ankara, 2006.

el-Bekrî, Abdullah b. Abdülazîz el-Endelüsî (487/1094), Mu'cemu Musta'cem min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi, thk. Mustafa es-Sakkâ, Beyrut, 1403/1983.

el-Belâzûrî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ (279/892), Ensâbü'l-Eşrâf, Thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî, Beyrut, 1417/1996.

-----, Fütûhu'l-Büldân, Beyrut, 1403/1983, (Fütûh).

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed Hüseyin (458/1066), Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerîa, Beyrut, 1405/1985.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), el-Câmiu's-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

el-Bustî, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Ebî Hâtîm et-Temîmî (345/965), Târîhu's-Sahâbe, thk. Bûrân Dannâvî, Beyrut, 1408/1988, (Tarih).

-----, es-Sîratü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ, thk. es-Seyyid Azîz Bek, Beyrut, 1407/1987, (Sîre).

Canan, İbrahim, Kütübi's-Sitte Tercüme ve Şerhi, Ankara, 1995.

Çağrı, Mustafa, "Asabiyet", D.İ.A., İstanbul, 1991, III, 453-455.

Demircan, Adnan, Ali-Muâviye Kavgası, İstanbul, 2002.

-----, Hâricîler'in Siyâsî Faaliyetleri, İstanbul, 1996.

ed-Dîneverî, Ebû Hanife Ahmed b. Dâvûd (282/895), el-Ahbâru't-Tivâl, thk., Ömer Ferrûh et-Tabba', Beyrut, trsz.

Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (990/1582), Târîhu'l-Hâmîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs, Beyrut, trsz.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, redaktör; Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1986.

Ebû Dâvûd, Süleymân İbn Eş'as Sicistânî (275/888), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, thk, Muhammed, Nâsiruddîn el-Bânî, Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan, Riyad, trsz.

Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm (182/789), Kitâbu'l-Harâc, Kahire, 1382.

Ebû'l-Fidâ, İmâdüddîn el-Melikü'l-Müeyyed İsmâil b. Ali b. Mahmud İbn-i Ömer Şehinşah b. Eyyûb (1732/1358), Târîhu Ebî'l-Fidâ, ta'lîk ve hâşiye, Mahmûd Deyyûb, Beyrut, 1407/1997.

Es'ad, Mahmûd, (1337/1918), Târîh-i Dîn-i İslâm, Sadeleştiren: Ahmet Lütüfî Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul, 1983.

el-Fârisî, el-Emîr, Alâaddîn Ali b. Belbânî (739/1365), Sahîhu İbn Hibbân, Beyrut, 1418/1997.

Fayda, Mustafa, "Muhammed", D.İ.A., İstanbul, 2005, XXX, 408-423.

el-Hâkim, Ebî Abdillâh en-Nîsâbûrî (405/1014), el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn, Beyrut, 1406/1986.

el-Halebî, Ali b. Burhaneddîn (1044/1635), es-Sîratü'l-Halebiyye, Beyrut, trsz.

Halîfe b. Hayyât el-Asferî (240/854), Târîhu Halîfe b. Hayyât, Beyrut, 1415/1995.

Hamîdullah, Muhammed, "Hayber", D.İ.A., İstanbul, 1998, XVII, 20-22.

-----, İslâm Peygamberi, trc. Salih Tuğ, Ankara, 2003.

Hasan, İbrahim Hasan, Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi, trc. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş, İstanbul, 1985.

Hattâb, Mahmûd, Şîit, "Muhammed b.Mesleme el-Evsî el-Ensârî Fârisü Nebiyyullâh", Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, sy.13, Riyâd, 1405/1985, 269-300.

Hittî, Philip K., Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, trc. Salih Tuğ, İstanbul, 1980.

İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî (314/926), Kitâbu'l-Futûh, Beyrut, 1406/1986.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed (463/1071), el-İstîfâb fî Marifeti'l-Ashâb, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire, trsz.

İbn Abdirabbih, Ebû Ömer b. Ahmed b. Muhammed (327/939), el-Ikdü'l-Ferîd, Kahire, 1116/1965.

İbn Habîb, Ebî Ca'fer Muhammed, Kitâbu'l-Muhabber, tsh. Eliza Lichtenstacher, Beyrut, 1361/1942.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed (852/1448), el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, Mısır, 1328/1910, (İsâbe).

-----, Tehzîbü't-Tehzîb, Beyrut, 1326/1908, (Tehzîb).

İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed (808/1405), Tarîhu İbn Haldûn (Kitâbu'l-İber ve Divânü'l-Mübtede-i ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Âsâruhum min Zevi's-Sultânü'l-Ekber), Beyrut, 1391/1971.

İbn Hişâm, Abdü's-Selâm Hârûn, (213/834), Tehzîbü Sîrati İbn Hişâm, b.y.k., trsz., (Tehzîb).

-----, Muhtasar Sîrati İbn Hişâm, 1418/1997, Kahire, (Sîre).

İbn İshâk, Muhammed b. İshâk (151/768), Sîratü İbn-i İshâk bi Kitâbi'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğâzî, thk. Muhammed Hamidullah, Konya, 1401/1981.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr (751/1372), Zâdü'l-Meâd, trc. Şükrü Özden, H. Ahmet Özdemir, Mustafa Erkekli, İstanbul, 1989.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (774/1372), el-Bidâye ve'n-Nihâye, Beyrut, 1117/1966, (Bidâye).

-----, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Beyrut 1117/1966, (Tefsîr).

-----, el-Maârif, Beyrut, 1390/1970.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, (273/886), es-Sünen, Çağrı yayınları, İstanbul 1992.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd (230/844), et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut, 1376/1957.

İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth, Muhammed b. Muhammed (734/1334), Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer, Beyrut, trsz.

İbnü'l-Arâbî, Muhyiddîn (638/1240), Muhâdarâtü'l-Ebrâr ve Müsâmerâtü'l-Ahyâr fî'l-Edebiyyât, Beyrut, 1968.

İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî'l-Kerem (630/1232), Üsdü'l-Ğâbe fî Marifeti's-Sahâbe, thk. Muhammed İbrâhim el-Bennâ, Muhammed Âşûr, Kâhire, 1328/1910, (Üsdü'l-Ğâbe).

-----, el-Kâmil fî't-Târîh, Beyrut, 1965, (Kâmil).

İbni'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynuddîn Ömer b. Muzaffer b. Ömer (749/1375), Tarîhu İbnü'l-Verdî, Beyrut, 1996.

el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889)'ye nispet edilmektedir), Beyrut, 1997, (İmâme).

Kâdî İyâz, (544/1149), eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ, trc. Naim Erdoğan, Hüseyin S. Erdoğan, İstanbul, 1977.

Kastalânî, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, el-Envâru'l-Muhammediyye Mine'l-Mevâhibi'l-Ledünniye, Beyrut, 1394/1974.

el-Kettânî, Muhammed Abdülhay (1382/1962), (Nizâmü'l-Hükûmeti'n-Nebeviyyeti'l-Müsemâmâ et-Terâtibü'l-İdâriyye) Hz. Peygamber'in Yönetimi, trc. Ahmet Özel, İstanbul, 1990.

Köksal, Mustafa Asım, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, İstanbul, 1981.

Lings, Martin, Hz. Muhammed'in Hayatı, trc. Nazife Şişmân, İstanbul, 2004.

Mahmud Şakir, et-Târîhu'l-İslâmî, Beyrut, 1411/1991.

Mâlik b. Enes (179/795), Muvattâ, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Mizzî, Cemâleddîn Ebi'l-Haccac Yusuf, thk. Beşşâr Ayvâz, Ma'rûf, Beyrut, 1992.

Muhammed Ebu Zehra, İmam Zeyd Hayatı Fikirleri ve Çağı trc. Salih Parlak-Ahmet Karababa, İstanbul, 1993.

Muhammed el-Hudarî Bek, Nûru'l-Yakîn fî Sîrati Seyyidi'l-Mürselîn, Kâhire, 1114/1963.

Mustafa, Nevin Abdülhâlik, İslâm Düşüncesinde Muhalefet, trc. Vecdi Akyüz, İstanbul, 2001.

Müslim, İbn Haccac Kuşeyrî (261/874), el-Camiu's-Sahîh, thk ve tlk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Nedvî, Şâh Muînüddîn Ahmet, Asr-ı Saadet, trc. Ali Becelî, haz. Eşref Edip, İstanbul, 1985.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (303/915), es-Sünen Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

en-Nevevî, Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (676/1277), Tehzîbü'l-Esmâî ve'l-Lügât, Beyrut, trsz.

Nizamülmülk, Siyasetname, trc. Nurettin Bayburtlugil, İstanbul, 1981.

Önkal, Ahmet, "Ebû Ubeyde b.el-Cerrah", D.İ.A., İstanbul, 1994, X, 249-250.

Sahabîler Ansiklopedisi, Ali Bardakoğlu, Celâl Kırca vd., İstanbul, trsz.

Semhûdî, Nureddîn Ali b. Ahmed (911/1505), Vefâü'l-Vefâ bi Ahbârî Dâri'l-Mustafa, Beyrut, 1404/1984.

Seyf b. Ömer el-Esedî (200/815), el-Fitnetü ve Vak'atü'l-Cemel, thk. Ahmed Bâtib Urmûş, Beyrut, 1993.

Schacht, Joseph, "Ümmü Veled" İ.A., İstanbul, 1986, XIII, 110-113.

Sırma, İhsan Süreyya, Hz. Peygamber Devrinde Yahudi Meselesi, İstanbul, 1984.

Suruç, Salih, Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı, İstanbul, 2004.

es-Süheylî, Abdurrahman b. Abdillah (581/1185), Muhtasar, er-Ravdu'l-Unûf fî Tefsîri's-Sîrati'n-Nebeviyyeti's-Şerîfe, İhtisar, Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, eş-Şafîî, ed-Dımeşkî, thk. Abdülazîz Harfuş, Şam, 2005.

Şahyar, Ataullah, "Muhammed b. Mesleme", D.İ.A., İstanbul, 2005, XXX,555-556.

Şiblî Nu'mânî, Mevlâna, (Sîratü'n-Nebî), Son Peygamber Hz. Muhammed, trc. Yusuf Karaca, thrc. Muharrem Tan, İstanbul, 2005.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/992), Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır, 1119/1968.

Tâhâ Hüseyin, el-Fitnetü'l-Kübrâ, I, Osman, Kahire, 1966.

et-Temmâvî, Süleyman Muhammed, Hz. Ömer el-Fârûk ve Modern Sistemler, trc. Muhammed Vesim Taylan, İstanbul, 1993.

el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (207/822), Kitâbü'l-Meğâzî, thk. Marsden Jones, Beyrut, 1404/1984.

Vida, G. Levi Della, "Osman", İ.A., İstanbul, 1960, IX, 426-431.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn, Ebû Abdullâh b. Abdullâh el-Bağdâdî (229/626), Mu'cemü'l-Büldân, Beyrut, 1958.

Yeniçel, Necâti, Sünen-i Ebû Dâvûd, Terceme ve Şerhi, Red. Mehdi Ali Seçkin, İstanbul, 2000.

ez. Zehebî, Şemsüddîn Muhammed (748/1374), Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, thk. Şuayb el-Arnâut, Beyrut, 1405/1985, (Siyer).

-----, Târîhu'l-İslâm ve Vefâtu'l-Meşâhiri ve'l-Alâm, thk, Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Beyrut, 1417/1998, (Târîh).

ez. Ziriklî, Hayruddîn, el'A'lâm, Mısır, 1956.

Zettersteen, K.V., "Sa'd b. Muâz", İ.A, İstanbul 1996, X, 20-21.

Zeynî, Seyyid Ahmed, Hz. Muhammed'in Hayatı, trc. Selâmi Münir Yurdatap, İstanbul, 1975.